

KS. LUDWIK GRZEBIEŃ SJ

Archiwa, Biblioteki
i Muzea Kościelne. T. 22:1971

BIBLIOTEKA BISKUPA HIERONIMA ROZRAŻEWSKIEGO (1542—1600)

PRZEDMOWA

Celem niniejszej pracy jest ukazanie poprzez bogaty renesansowy księgozbiór biskupa Hieronima Rozrażewskiego nie tylko oblicza humanisty i bibliofila, ale też działacza i pasterza diecezji. Na podstawie biblioteki, jak na owe czasy wspaniałej, bo liczącej kilkaset tomów, możemy dojrzeć w pełniejszym świetle tę postać, która odegrała niemałą rolę w dziejach Kościoła i państwa drugiej połowy XVI wieku, lepiej zrozumieć rolę książki drukowanej w formowaniu mentalności swego czytelnika, ocenić aktywną działalność szeregu ośrodków wydawniczych i handlowych, dowartościować bardziej pewne kanały, którymi płynęły do nas książkowe transporty.

Materiał źródłowy jest oczywiście olbrzymi i w pracach o Rozrażewskim w pełni nie wykorzystany. Przede wszystkim jest nim testament biskupa z 7 stycznia 1599 r. opublikowany w *Monumenta historica dioeceseos Wladislaviensis* (zesz. 2) oraz wykaz książek biblioteki spisany po śmierci właściciela (23 maja 1600 r.) i załączony do księgi testamentów krakowskiej kapituły katedralnej. Jak z jednej strony ten ostatni spis posiada olbrzymią wartość, tak z drugiej, dając bardzo skrócone tytuły, przeważnie bez autorów, zmuszał do wyjątkowo żmudnych poszukiwań w celu możliwie należytego ich odczytania i ustalenia. Bogata opublikowana korespondencja Rozrażewskiego, w której można znaleźć wiele materiału na temat książkowych zainteresowań omawianej postaci, uzupełnia i rozjaśnia nam nieco krakowski katalog biblioteczny.

Wiele trudności sprawiło też dotarcie do poszczególnych egzemplarzy pochodzących ze zbiorów biskupa. Resztki księgozbioru jezuitów gdańskich, którzy byli głównymi spadkobiercami nieruchomości biskupa, rozproszone są dziś po całej niemal Polsce. Podobnie ma się rzecz z książkami ofiarowanymi przez Rozrażewskiego dla innych bibliotek klasztornych i prywatnych. Niemniej jednak, w celu lepszego poznania zbioru, głównie jego strony zewnętrz-

nej, podjąłem starania, aby możliwie jak najwięcej egzemplarzy odszukać, a tym samym sprawdzić bibliograficzne rozwiązania, lepiej opisać oprawy i dorzucić nieco nowych elementów.

Fakt, że Rozrażewski zmarł w 1600 r. i zaraz sporządzono inwentarz sprawił, iż rozważania i dociekania nie przekraczają zasadniczo wieku XVI.

W celu pełniejszego ukazania obrazu środowiska, w którym przyszło żyć i pracować naszemu biskupowi, omówiłem na wstępie bardzo zwięźle założenia szesnastowiecznego humanizmu, scharakteryzowałem pokrótce współczesne księgozbiory, o których posiadamy dokładniejsze dane. Następnie, aby nie zaciemniać dociekań, przedstawiłem sylwetkę biskupa: jego młodość, działalność kościelną, polityczną i humanistyczną. Dopiero teraz można było zajmując się samym formowaniem biblioteki, omówieniem poszczególnych dostawców, zarówno urzędowych jak i prywatnych, oraz oprawą egzemplarzy.

Najwięcej miejsca zajęło oczywiście omówienie samego zbioru zasadniczo według stanu z 1600 roku. Dokonałem tu przekroju poprzez treść książek, reprezentowane drukarnie i języki. W końcu wspomniałem krótko o losach kolekcji po śmierci jej właściciela.

Dodatek źródłowy podaje spisy pozycji omawianej biblioteki według testamentu i inwentarza z 1600 r. Poszczególne jednostki zostały w miarę możliwości dokładniej określone i opisane. W celu zaś łatwiejszego odszukania książek załączyłem pod koniec alfabetyczny katalog autorów.

SPIS TREŚCI

<i>Bibliografia załącznikowa i jej skróty</i>	[3]
Wstęp	[10]
Rozdział I — Biskup Hieronim Rozrażewski	[14]
1. Pochodzenie i młodość	[14]
2. Początki życiowej kariery	[16]
3. U szczytu świetności	[17]
A. Pasterz diecezji	[17]
B. Działalność polityczna	[19]
C. Humanista	[19]
Rozdział II — Formowanie biblioteki	[24]
1. Czasokres	[24]
2. Dostawcy książek	[26]
A. Drukarze i księgarze	[26]
B. Dostawcy prywatni	[27]
3. Oprawa i ułożenie książek	[32]
Rozdział III — Zasób biblioteki	[34]
1. Podsumowanie ilościowe	[34]
2. Poszczególne dziedziny wiedzy	[35]
A. Pismo święte	[35]
B. Ojcowie Kościoła	[36]
C. Teologia	[37]
a. Scholastyczna	[37]
b. Polemiczna	[38]
c. Moralna i pastoralna	[41]
D. Prawo	[42]
a. Prawo cywilne	[42]

	b. Prawo kościelne	[42]
	c. Sobory i synody	[43]
	E. Liturgia	[44]
	F. Kazania	[45]
	G. Książki ascetyczne	[45]
	H. Filozofia	[46]
	I. Historia	[46]
	a. Historia świecka	[46]
	b. Historia kościelna	[50]
	K. Geografia	[51]
	L. Astronomia	[51]
	M. Humanistyka	[51]
	N. Słowniki	[52]
	3. Przekrój pod kątem narodowościowym	[52]
	A. Polonica	[52]
	B. Gallica	[53]
	C. Germanica	[53]
	D. Italica i inne	[54]
	4. Rękopisy	[54]
	Rozdział IV — Losy biblioteki	[55]
	Zakończenie	[59]
	Dodatek źródłowy	[59]
	1. Wykazy książek	[60]
	2. Komentarz do wykazów	[73]
	Indeks autorów dzieł biblioteki	[105]
	Druki anonimowe	[107]

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA I JEJ SKRÓTY

Backer — Sommervogel	— A. Backer, Ch. Sommervogel: Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. T. 1—11. Bruxelles 1890—1932.
Bandtkie: Historia	— J. S. Bandtkie: Historia Biblioteki Jagiellońskiej. Kraków 1821.
Barycz: Historia	— H. Barycz: Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu. Kraków 1935.
Barycz: Polacy	— H. Barycz: Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1440—1600). Kraków 1938.
Barycz: W blaskach	— H. Barycz: W blaskach epoki Odrodzenia. Warszawa 1968.
Bibliographie	— Bibliographie der deutschen Drucke des XVI Jahrhunderts. [T.] 1: Dillingen. Baden 1960.
Bibliogr. Lit. Pol.	— Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut. T. 1—3: Piśmiennictwo staropolskie. Wrocław 1963—1965.
Biblioteki wielkopolskie	— Biblioteki wielkopolskie i pomorskie. Praca zbiorowa pod red. Stefana Wierczyńskiego. Poznań 1929.
Biesiadecki: Materiały	— F. Biesiadecki, K. Piekarski: Materiały do dziejów biblioteki Zygmunta Augusta. Exlibris. Z. 5: 1924 s. 38—48.

- Biographie Nationale — Biographie nationale publié par L'Académie Royale de Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique. T. 1—28. Bruxelles 1866—1944.
- Birkenmajer: Książka — A. Birkenmajer: Książka Ottona Waldego o szwedzkich zdobyczach bibliotecznych. Exlibris. Z. 5: 1924 s. 65—78.
- Birkenmajer: Szczegóły — A. Birkenmajer: Nowe szczegóły o dziejach księgozbioru Jakuba Brzeźnickiego. Kraków 1932.
- Bodniak: Jan Patruus — S. Bodniak: Jan Patruus i Melchior Nering. Kronika Miasta Poznania. R. 8: 1930 s. 367—379.
- Brzeziński: Biblioteka — S. Brzeziński: Biblioteka biskupa podkanclerzego Piotra Tomickiego. Warszawa 1939.
- Brzeziński: Un bibliophile — S. Brzeziński: Un bibliophile de la Renaissance en Pologne [Piotr Tomicki]. Varsoviae 1933.
- Budka: Bibliot. Bronowskiego — W. Budka: Biblioteka Mikołaja Bronowskiego. Przegląd Biblioteczny. R. 4: 1930 s. 209—215.
- Budka: Bibliot. Decjuszów — W. Budka: Biblioteka Decjuszów. Silva Rerum. T. 4: 1928 z. 6/9 s. 110—126.
- Budka: Księgozbiór — W. Budka: Księgozbiór Kaspra Wieruskiego. Przegląd Biblioteczny. R. 4: 1930 s. 54—57.
- Budka: Rękopis — W. Budka: Zaginiony rękopis „Historii” Długosza. Exlibris. Z. 6: 1924 s. 189—193.
- Budzyk: Renesans — K. Budzyk: Z dziejów renesansu w Polsce. Wrocław 1953.
- Burbianka: Handel — M. Burbianka: Zarys dziejów handlu księgarskiego we Wrocławiu do połowy XVII wieku. Wrocław 1950.
- CBM — Catalogue of the printed book in the Library of the British Museum. T. 1 i n. London 1881—.
- CGBN — Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale. T. 1 i n. Paris 1897—.
- Chodyński: Analecta — S. Chodyński: Analecta medico-historica. Zbiór wiadomości dziejów medycyny dotyczących. Włocławek 1912.
- Chodyński: Biblioteka — S. Chodyński: Biblioteka Kapituły Włocławskiej. Uzupełnił rozdziałem o katalogach i wydał S. Librowski. Włocławek 1949.
- Chodyński: Liturgia — S. Chodyński: Z dziejów diecezji włocławskiej. Liturgia. Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej. R. 1—4: 1907—1910.
- Chodyński: Organy — S. Chodyński: Organy, śpiew i muzyka w kościele katedralnym włocławskim. Szkic historyczny. Zebrał z akt kapituły włocławskiej... Włocławek 1902.
- Chodyński: Rozdrażewski — [S. Chodyński] X. S. Ch.: Rozdrażewski Hieronim. W: Encyklopedia kościelna. T. 23: Warszawa 1899 s. 514—524.
- Chodyński: Seminarium — S. Chodyński: Seminarium włocławskie. Szkic historyczny. Na podstawie akt i dokumentów miejscowych ułożył i spisał... Włocławek 1904.

- Chodyński: Szkoła — S. Chodyński: Szkoła katedralna wrocławska. Szkic historyczny na podstawie akt kapitulnych skreślony. Wrocław 1900.
- Chodyński: Testament — [S. Chodyński]: Testament Hieronima hr. Rozdrażewskiego, biskupa wrocławskiego z r. 1599. Przegląd Katolicki. R. 21: 1883 s. 509—513.
- Chwalewik: Ekslibrisy — E. Chwalewik: Ekslibrisy polskie szesnastego i siedemnastego wieku. Wrocław 1955.
- Chwalewik: Zbiory — E. Chwalewik: Zbiory polskie, archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w porządku alfabetycznym ułożone. T. 1—2. Warszawa 1926—1927.
- Cichowski: Sokołowski — H. Cichowski: Ks. Stanisław Sokołowski a kościół wschodni. Lwów 1929.
- Cioranescu — A. Cioranescu: Bibliographie de la littérature française du seizième siècle. Paris 1959.
- CLU — Catalogus librorum Bibliothecae Academiae Upsaliensis. Uppsala 1814.
- Cordara: Historia — J. Cordara: Collegii Germanici et Hungarici historia libris IV comprehensa. Roma 1770.
- Czaplewski: Itineraria — P. Czaplewski: Itineraria czyli rozkład podróży wizytacyjnych po Pomorzu. Zebrał... Zapiski Towarzystwa Naukowego Toruńskiego. T. 3: 1914/1916 nr 7/8 s. 106—122, nr 9 s. 144—162.
- Czaplewski: Młodsze lata — P. Czaplewski: Hieronima Rozdrażewskiego młodsze lata w świetle jego korespondencji. Miesięcznik Diecezji Chełmińskiej. T. 9: 1937 s. 594—604.
- Czaplewski: Oficjałowie — P. Czaplewski: Wykaz oficjałów gdańskich i pomorskich od 1467 do 1824 r. Podał... Toruń 1912.
- Czaplewski: Polacy — P. Czaplewski: Polacy na studiach w Ingolsta-dzie. Z rękopisów uniwersytetu monachijskiego wydał... Poznań 1914.
- Czaplewski: Przeszkody — P. Czaplewski: Przeszkody w założeniu szkoły katolickiej w Gdańsku poreformacyjnym. Roczniki Towarzystwa Naukowego Toruńskiego. R. 16: 1909 s. 176—184.
- Czaplewski: Rozdrażewski — P. Czaplewski: Hieronim Rozdrażewski a książka. Silva Rerum. T. 8/9: 1938/1939 z. 1/2 s. 9—15.
- Dahl: Dzieje książki — S. Dahl: Dzieje książki. Wrocław 1965.
- Damalewicz: Vitae — S. Damalewicz: Vitae Vladislaviensium episcoporum. Kraków 1642.
- Dobrowolski: Studia — K. Dobrowolski: Studia nad kulturą naukową w Polsce do schyłku XVI stulecia. Nauka Polska. T. 17: 1933 s. 17—148.
- Documenta — Documenta historica Seminarii Wladislaviensis. Collegit et edidit S. Chodyński. Varsaviae 1897.
- Elementa — Elementa ad fontium editiones. [T.] 19: Documenta Polonica ex Archivo Generali Hispaniae in Simancas VI pars. Ed. Valerianus Meyszto-wicz. Roma 1968.

- Estreicher — K. Estreicher: Bibliografia polska. T. 12—34. Kraków 1891—1951.
- Estreicher: Katalog — E. Estreicher: Katalog tyniecki. Rocznik Krakowski. T. 37: 1965 s. 5—36.
- Fabricius — A. J. Fabricius: Bibliotheca latina mediae et infimae aetatis. T. 1—6. Gratz 1962.
- Gesamtkatalog — Gesamtkatalog der preussischen Bibliotheken. T. 1—14. Berlin 1931—1939.
- Grycz: Historia bibliotek — J. Grycz, A. Gryczowa: Historia książki i bibliotek w zarysie. Warszawa 1961.
- Grycz: Z dziejów książki — J. Grycz: Z dziejów i techniki książki. Wrocław 1951.
- Gryczowa: Rola drukarstwa — A. Gryczowa-Kawecka. Rola drukarstwa polskiego w dobie Odrodzenia. Warszawa 1954.
- Hajdukiewicz: Biblioteka — L. Hajdukiewicz: Biblioteka Macieja z Miechowa. Wrocław 1960.
- Hajdukiewicz: Księgozbiór — L. Hajdukiewicz: Księgozbiór i zainteresowania bibliofilskie Piotra Tomickiego. Wrocław 1961.
- Hartleb: Biblioteka — K. Hartleb: Biblioteka Zygmunta Augusta. Studium z dziejów kultury królewskiego dworu w Polsce. Lwów 1927.
- Hurter — H. Hurter: Nomenclator literarius theologiae catholicae. T. 1—5. Innsbruck 1903—1913.
- Inventarium — Inventarium thesauri [Hieronimi Rozrażewski]. W: Monumenta historica dioeceseos Wladislawiensis. [F.] 3. Włocławek 1883.
- Inwentarze mieszczańskie — Inwentarze mieszczańskie z lat 1528—1635 z ksiąg miejskich Poznania. Przygot. do druku S. Nawrocki i J. Wisłocki. Poznań 1961.
- Janociana — J. D. Janocki: Janociana sive clarorum atque illustrium Poloniae auctorum maecenatumque memoriae miscellae. T. 1—2. Warszawa 1776—1779.
- Jarosławiecka: Stan badań — M. Jarosławiecka-Gąsiorowska: Stan badań i próba dziejów oprawy artystycznej w Polsce. W: Prace Komisji Historii Sztuki PAU. T. 9. Kraków 1948 s. 238—243.
- Jöcher — Ch. G. Jöcher: Allgemeines Gelehrten Lexicon. T. 1—4. Leipzig 1750—1751.
- Katal. Ossol. — Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica XVI w. Z materiałów rejestracyjnych zebranych zespołowo pod kierownictwem Kazimierza Zatheya opracowała Maria Bohonos. Wrocław 1965.
- Kawyn: Renesans — S. Kawyn. Renesans i humanizm. Lublin 1947.
- Kierska: O kulturze — H. Kierska: O kulturze czytelniczej w Polsce w XVI w. Roczniki Biblioteczne. R. 8: 1964 s. 79—99.
- Kolbuszewski: Postyllografia — K. Kolbuszewski: Postyllografia polska XVI i XVII wieku. Kraków 1921.

- Konczyńska: Historia — W. Konczyńska: Zarys historii Biblioteki Jagiellońskiej. Kraków 1923.
- Koresp. Rozrażewskiego — Korespondencja Hieronima Rozrażewskiego. Wydał ks. P. Czaplewski. T. 1: 1567—1582, t. 2: 1582—1600. Toruń 1937—1939.
- Korewa: Diecezja warmińska — J. Korewa: Z dziejów diecezji warmińskiej XVI w. Geneza braniewskiego Hozianum. Poznań 1965.
- Korpała: Dzieje — J. Korpała: Dzieje bibliografii w Polsce. Warszawa 1969.
- Kot: Historia — S. Kot: Historia wychowania. T. 1: Od starożytnej Grecji do połowy XVIII w. Lwów 1934.
- Kotula: Właściciele — W. Kotula: Właściciele rękopisów i starodruków zbiorów wielkopolskich Z. Czarnckiego mieszczącej się obecnie w „Bavorovianum” we Lwowie. Lwów 1929.
- Kramperowa: Księgozbiory — M. Kramperowa, W. Maisel: Księgozbiory mieszczan poznańskich z drugiej połowy XVI w. Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza. T. 6: 1960 z. 6 s. 257—308.
- Lechicki: Mecenat — Cz. Lechicki: Mecenat Zygmunta III i życie umysłowe na jego dworze. Warszawa 1932.
- Lecler: Historia — J. Lecler: Historia tolerancji w wieku reformacji. T. 1—2. Warszawa 1964.
- Lewicka: Księgozbiór — A. Lewicka-Kamińska: Renesansowy księgozbiór Mikołaja Czepla w Bibliotece Jagiellońskiej. Wrocław 1956.
- Liber vocationum — Unicus universae Societatis Jesu vocationum liber autobiographicus Poloniae provinciae proprius (1574—1580). Cura J. Warszawski editus. Roma 1966.
- Librowski: Kapituła — S. Librowski: Kapituła katedralna wrocławska. Zarys dziejów i organizacji. Warszawa 1949.
- Librowski: Rozrażewski — S. Librowski: Biskup Hieronim Rozrażewski jako humanista i mecenas. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. T. 11: 1965 s. 201—263.
- Lempicki: Biskupi — S. Lempicki: Biskupi polskiego Renesansu. Lwów 1938.
- Lempicki: Renesans — S. Lempicki: Renesans i humanizm w Polsce. Materiały do studiów. Warszawa 1952.
- Maleczyńska: Recepcja — K. Maleczyńska: Recepcja książki francuskiej we Wrocławiu w XVI w. Wrocław 1968.
- Mocarski: Książka — Z. Mocarski: Książka w Toruniu do roku 1793. Zarys dziejów. Toruń 1934.
- Morawski: Czasy — K. Morawski: Czasy Zygmontowskie na tle prądów Odrodzenia. Warszawa 1922.
- Muszkowski: Życie — J. Muszkowski: Życie książki. Kraków 1951.
- Nowak: Satyra — Z. Nowak: Kontrreformacyjna satyra obyczajowa w Polsce XVII wieku. Gdańsk 1968.

- Olszewicz: Kartografia — B. Olszewicz: Kartografia polska XV i XVI wieku. (Przegląd chronologiczno-bibliograficzny). Warszawa 1930.
- Ossoliński. Wiadomości — J. M. Ossoliński: Wiadomości historyczno-krytyczne do dziejów literatury polskiej o polskich pisarzach. T. 4. Lwów 1852.
- Ożarzewski: Zarys — C. Ożarzewski: Zarys dziejów książki i księgarstwa. Wyd. 2. Poznań 1965.
- Pawiński: Początki — A. Pawiński: Początki panowania w Polsce Stefana Batorego (1575—1577). W: Źródła dziejowe. T. 4. Warszawa 1877.
- Pelczar: Biblioteka — M. Pelczar: Biblioteka Gdańska. Zarys dziejów. Nauka Polska. R. 10: 1962 s. 89—106.
- Pianko: Powstanie bibliotek — G. Pianko: Powstanie bibliotek i archiwów w Polsce w epoce humanizmu i reformacji. Meander. R. 9: 1954 z. 1 s. 10—32.
- Piekarski: Książka — K. Piekarski: Książka w Polsce XV i XVI wieku. W: Kultura staropolska. Kraków 1932 s. 352—384.
- Pilichowski: Polonica — Cz. Pilichowski: Nieznane polonica w bibliotekach szwedzkich. Gdańsk 1962.
- Pilichowski: Produkcja — Cz. Pilichowski: Z dziejów produkcji, handlu i kultury książki w Poznaniu u schyłku XVI wieku. Przegląd Zachodni. R. 9: 1953 s. 644—686.
- Piszcz: Biblioteka — E. Piszcz: Biblioteka klasztoru OO. Reformatorów w Łąkach na Pomorzu. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. T. 2: 1961 z. 1/2 s. 207—226.
- Pociecha. Królowa Bona — W. Pociecha: Królowa Bona (1494—1557). Czasy i ludzie Odrodzenia. T. 1—4. Poznań 1949—1958.
- Pociecha: Z dziejów — W. Pociecha: Z dziejów stosunków kulturalnych polsko-włoskich. W: Studia do dziejów kultury polskiej. Warszawa 1949 s. 179—208.
- Polkowski: Testament — I. Polkowski: Jeszcze o testamencie biskupa Hieronima Rozdrażewskiego [dotyczy jego biblioteki]. Przegląd Katolicki. R. 22: 1884 s. 473—474.
- Poplatek: Studia — J. Poplatek: Studia jezuitów polskich w Akademii Krakowskiej w XVI w. Nasza Przeszłość. [T.] 20: 1964 s. 77—111.
- Rzepnicki: Vitae — F. Rzepnicki: Vitae praesulum Poloniae, Magni Ducatus Lithuaniae res praecipuae. T. 1—3. Posnaniae 1761—1763.
- Schenk: Z dziejów liturgii — W. Schenk: Z dziejów liturgii w Polsce. W: Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce. T. 1. Lublin 1969 s. 139—218.
- Semkowicz: Powstanie — W. Semkowicz-Zarembina: Powstanie i dzieje autografu Annalium Jana Długosza. Kraków 1952.
- Skoczek: Inwentarze — J. Skoczek: Inwentarze biblioteczne jako źródło do dziejów kultury polskiej epoki Odrodzenia. Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. T. 21: 1957 s. 267—270.

- Skoczek: Krak. inwentarze — J. Skoczek: Krakowskie inwentarze biblioteczne w epoce humanizmu renesansowego. Sprawozdania PAU. T. 51 1950 s. 565—568.
- Skoczek: Lwowskie inwentarze — J. Skoczek: Lwowskie inwentarze biblioteczne w epoce renesansu. Inventaria librorum Leopolditana. Lwów 1939.
- Statuta synodalia — Statuta synodalia diocesis Wladislaviensis et Pomeraniae. Collegit et edidit Z. Chodyński. Varsaviae 1890.
- Statuty kapituły — Statuty kapituły katedralnej wrocławskiej. Z materiałów przysposobionych przez S. Chodyńskiego wydał i bibliografią ustawodawstwa kapitulnego w Polsce poprzedził J. Fijałek. Kraków 1915.
- Sygański: Wujek — J. Sygański: Ksiądz Jakub Wujek (1540—1597) w świetle własnej korespondencji. Kraków 1914.
- Szelińska: Biblioteki — W Szelińska: Biblioteki profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w XV i początkach XVI w. Wrocław 1966.
- Szwejkowska: Książka — H. Szwejkowska: Książka drukowana od XV—XVIII w. Zarys historyczny. Wrocław 1961.
- Tenor — Tenor codicillorum Romae conscriptorum sequitur. W: Monumenta historica dioeceseos Wladislaviensis. [F.] 2. Wladislaviae 1882 s. 27—36.
- Terlaga: Działalność — J. Terlaga: Działalność ks. Jakuba Wujka jako rektora kolegium poznańskiego. Kraków 1936.
- Testamentum — Testamentum olim reverendissimi domini Hieronymi comitis a Rozdrażow, episcopi Wladislaviensis. W: Monumenta historica dioeceseos Wladislaviensis. [F.] 2. Wladislaviae 1882 s. 1—27.
- Tomczak: Kancelaria — A. Tomczak: Kancelaria biskupów wrocławskich w okresie księgi wpisów (XV—XVIII w.) Toruń 1964.
- Trypućko: Polonica — J. Trypućko: Polonica vetera Upsaliensia. Uppsala 1958.
- Umiński: Historia — J. Umiński: Historia Kościoła. Wyd. 4. Przygot. do druku i uzup. W. Urban. T. 1—2. Opole 1959—1960.
- Wielewicki: Dziennik — J. Wielewicki. Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie. T. 1—4. Kraków 1881—1899.
- Wittyg: Ekslibrisy — W. Wittyg: Ekslibrisy bibliotek polskich. T. 1—2. Warszawa 1903—1907.
- Wojciechowska. Książka — M. Wojciechowska: Z dziejów książki w Poznaniu w XVI wieku. Poznań 1927.
- Załęski: Jezuici w Gdańsku — S. Załęski: Jezuici w Gdańsku. Przegląd Powszechny. R. 15: 1898 t. 59 s. 161—186.
- Załęski: Jezuici w Polsce — S. Załęski: Jezuici w Polsce. T. 1—5. Lwów-Kraków 1901—1906.

- Zathey: Historia — J. Zathey, A. Lewicka-Kamińska, L. Hajdukiewicz: Historia Biblioteki Jagiellońskiej. T. 1: 1364—1775 pod red. I. Zarębskiego. Kraków 1966.
- Zibr: Bibliografie — Č. Zibr: Bibliografie české historie. T. 1—5. Praha 1900—1912.

WSTĘP

Po okresie średniowiecza, epoce względnego spokoju i ładu, rozpoczął się okres buntu i sprzeciwu przeciwko absolutyzmowi w polityce, feudalizmowi w stosunkach społecznych i scholastyce w nauczaniu¹. Ze strony Kościoła sprzyjały mu wołania o reformę wewnętrznych stosunków, a odkrycia geograficzne, rozkwit przemysłu i handlu wiążącego ze sobą różne kraje i części świata, stanowiły podstawę, na której rozwijała się nowa forma ustroju społecznego i odmienna ideologia. Ten właśnie przeszło dwuwiekowy okres przechodzenia państw i społeczeństw Europy z średniowiecza do nowożytności nazywamy Odrodzeniem².

Z kształtowaniem się ideologii Odrodzenia związany był humanizm — ruch intelektualny i literacki, jako wielostronny prąd umysłowy odzwierciedlający światopogląd laicki, racjonalistyczny i w genezie swej antyfeudalny. Humanizm przejawiał się w dziedzinach życia osobistego, społecznego, narodowego, państwowego, religijnego, szczególnie zaś kulturalnego — w filozofii, literaturze i sztuce³.

Średniowiecznej kulturze opartej na autorytecie religii i Kościoła oraz ujmującej większość zagadnień pod kątem nadprzyrodzoneści, przeciwstawił ten ruch zainteresowania sprawami ziemskimi i doczesnymi człowieka, wskazywał na rozum i pracę jako główne czynniki kształtujące przyszły byt człowieka. Zaczynając od badań literackich i kultury antycznej wyzwolił umysł ludzki spod panowania scholastyki i jej metod oraz odrodził bardziej krytyczny sposób myślenia, a oddzielając nauki świeckie od teologii, przyczynił się do rozkwitu nowożytnej literatury i sztuki. Chociaż więc humanizm stał się oficjalnym prądem umysłowym Odrodzenia i zrósł się z nim, będąc jednak ruchem elitarnym nie wypełnił obszernych ram okresu renesansu, tym bardziej nie może być z nim identyfikowany⁴. Człowiek renesansu był bardzo często humanistą, wyznawcą antycznych ideałów filozoficzno-moralnych i literackich, ale nim być nie musiał i takich ludzi też nie brakło⁵.

Odrodzenie przyszło do Polski niemal z całowiecznym opóźnieniem, splecione już na stałe z ideologią humanizmu, toteż mówiąc o naszym kraju traktuje się przeważnie te dwie rzeczywistości jako całość⁶. Po dość długim okresie, przyrównywanym do przedświutu, wiosny i młodości, rozpoczął się w Polsce z chwilą przybycia w 1518 r. królowej Bony i z rozwojem reformacji bujny rozkwit odrodzenia. Patronowali mu wówczas król, biskupi

¹ Łempicki: *Renesans* s. 3—8.

² Kot: *Historia* s. 198—199.— Librowski: *Rozrazewski* s. 202.— Łempicki: *Renesans* s. 6—7.

³ Kot: *Historia* s. 199—200.— Librowski: *Rozrazewski* s. 202.— Łempicki: *Renesans* s. 4—5.

⁴ Librowski: *Rozrazewski* s. 202—203.— Łempicki: *Renesans* s. 10.

⁵ Łempicki: *Renesans* s. 10.

⁶ Librowski: *Rozrazewski* s. 203.— Łempicki: *Renesans* s. 11.

i możni. Rozkwit humanizmu przypadł na rządy Zygmunta Augusta (1548—1572) i Stefana Batorego (1576—1586). Humanizm spolszczył się, język narodowy wziął górę nad łaciną. Wspierały ten ruch Akademia Krakowska, szkoły innowiercze i jezuickie pierwszego okresu. Zmierzch renesansu i humanizmu w Polsce nastąpił za Zygmunta III Wazy (1587—1632), kiedy to zwycięski katolicyzm zerwał kontakt z Zachodem i zgnuszał, a różnowierstwo zdogmatyzowało się i przyjęło pozycje obronne⁷.

Humanizm był w dużym stopniu chrześcijański, mała zaledwie część jego zwolenników była religijnie obojętna. Humanistami byli przecież liczni papieże i biskupi. Przystosowany przez katolików humanizm, zostając nadal teocentrycznym i eklezjologicznym, zaczynał być również antropocentrycznym⁸. U nas stało się to głównie z chwilą ustalenia wpływów trydenckich przez Hozjusza i jezuitów za czasów ostatniego Jagiellona; rozwija się nadal za panowania Batorego, a przystosowany przez kontrreformację potrydencką do jej celów, dochodzi do stanowczej przewagi i nadaje ton całemu życiu umysłowemu⁹. W tym nowym, zmodyfikowanym duchu poszedł mecenat dworski i biskupi z takimi reprezentantami jak Karnkowski, Solikowski, Próchnicki, Rozrazewski oraz szeregiem osób świeckich opuszczających już szkoły jezuickie¹⁰.

Cechą katolickiego humanisty potrydenckiego to zainteresowanie się człowiekiem i jego sprawami, poszanowanie ludzkiej godności i rozwoju, miłości ku książce, pielęgnowanie piśmiennictwa własnego i popieranie cudzego, kontakt z uczonymi, szerzenie oświaty, kształcenie młodzieży, troska o instytucje charytatywne, szkolnictwo, budownictwo i kolekcjonerstwo¹¹.

Jedną z najważniejszych przyczyn szybkiego rozkwitu i ekspansywności Odrodzenia leżała bez wątpienia w książce. Wykorzystało ono w pełni tę wielką szansę, jaką dawał jej wynalazek druku. Nowe stosunki społeczne, polityczne, kulturalne i religijne otrzymały w książce bardzo sprawne narzędzie przekazywania nowych idei światopoglądowych, szybkiego komunikowania zdobyczy i odkryć naukowych, dzielenia się własnymi doświadczeniami¹². Rozkwit druku wpłynął szybko na rozwój literatury oraz szerzenie nauki i jej popularyzacji, zaznajamiał z aktualnościami, propagował hasła reformacji lub je zwalczał, przyspieszał unarodowienie literatury, zwiększał liczbę czytelników i przemieniał całokształt życia¹³.

Na gruncie ciągłego kontaktu z nauką wytwarzała się bardzo często głęboka przyjaźń między uczonym a książką¹⁴. Wiek XVI zaznaczył się także w Polsce rozkwitem miłośnictwa wszelkiego rodzaju wydawnictw wśród ludzi prywatnych, skutkiem czego powstawały wówczas liczne i cenne księgozbiory¹⁵. Publikacje znajdowały się już w ręku każdego humanisty. Zdobytwane nieraz dużym nakładem energii i wysiłku finansowego, gromadzone

⁷ Librowski: Rozrazewski s. 203—204.— Łempicki: Renesans s. 13—41.

⁸ Librowski: Rozrazewski s. 205.

⁹ Łempicki: Biskupi s. 15.— Łempicki: Renesans s. 35.

¹⁰ Kot: Historia s. 245.— Łempicki: Renesans s. 35.

¹¹ Librowski: Rozrazewski s. 205.

¹² Gryczowa: Rola drukarstwa s. 6.

¹³ Gryczowa: Rola drukarstwa s. 9—10.

¹⁴ Dobrowolski: Studia s. 41.

¹⁵ Dahl: Dzieje książki s. 192.

z zapalem w imię humanistycznego hasła „sibi et amicis” — książki kształtowały światopogląd, kulturę umysłową i smak estetyczny czytelnika¹⁶.

Badania ostatnich lat ukazały nam już dość dokładnie obraz polityki książkowej humanistów polskich pierwszej połowy XVI wieku, głównie ośrodka krakowskiego, gdzie przykładem świeciła Biblioteka Kolegium Większego otwierana codziennie dla czytelników¹⁷. Wspaniałą księgozbiór, liczący około 250 dzieł, posiadał Mikołaj Czepiel (1470—1518), jeden z pierwszych humanistów polskich na przełomie wieku XV i XVI, wykształcony prawnik i grecysta, profesor Akademii Krakowskiej, agent dyplomatyczny i sekretarz królewski, pochodzący z rodziny mieszczańskiej, ale pod koniec życia nobilitowany. Biblioteka jego doczekała się należytego opracowania przez Annę Lewicką-Kamińską¹⁸.

Leszek Hajdukiewicz dostarczył nam już dwa cenne opracowania dotyczące zbiorów prywatnych okresu Odrodzenia. Praca *Biblioteka Macieja z Miechowa*, stanowiąca pierwszą część studiów nad wyposażeniem pracowni uczonych polskich XVI w., ma wraz z dwoma dalszymi opracowaniami księgozbiorów — Piotra Tomickiego i Stanisława Grzepskiego dać odpowiedź na pytanie, jakim zasobem środków i pomocy naukowych dysponowali uczeni polscy tego okresu oraz w jaki sposób te środki przyczyniały się do osiągnięcia rezultatów badawczych¹⁹. Kolekcja Macieja z Miechowa (ok. 1453—1523) nie stanowiła pod względem ilościowym odosobnionego wyjątku na tle współczesnych księgozbiorów naukowych, osiągając jedynie szczytowy poziom w tej dziedzinie i górując zdecydowanie nad przeciętnymi bibliotekami profesorów krakowskich pierwszej połowy XVI w., nie przekraczających zazwyczaj 80—100 woluminów²⁰. Były to jednak zbiory bez większej ambicji bibliofilskich, nie posiadały bowiem nawet należytego zewnętrznego wyglądu. Składały się z 250 tomów obejmujących do 600 pozycji, zarówno rękopisów jak i druków²¹.

Druga pozycja Hajdukiewicza stanowi monografię dotyczącą księgozbioru i zainteresowań bibliofilskich Piotra Tomickiego (1464—1535). Humanista ten, a zarazem polityk, podkanclerzy koronny i biskup krakowski należał niewątpliwie do wybitnych postaci polskiego Odrodzenia. Biblioteka jego liczyła prawdopodobnie około 400 dzieł, w której dział humanistyczny przewyższał zespoły prawniczy i teologiczny. Jest to typowy zbiór humanistyczny złożony głównie z pisarzy łacińskich²².

Mamy też szereg przekazów na temat innych księgozbiorów tego okresu. Mikołaj Mikosz z Krakowa posiadał przed 1528 r. około 200 tomów, Maciej Lis z Krainy w 1542 r. 273 dzieła²³. Biskup Jan Lubrański miał około 150 dzieł, które stanowiły kolekcję piękną i wartościową²⁴; kanonik Mikołaj

¹⁶ Gryczowa: Rola drukarstwa s. 91.

¹⁷ Dahl: Dzieje książki s. 191—192.— Szelińska: Biblioteki.

¹⁸ Kamińska: Księgozbiór.— Korpała: Dzieje s. 32—33.

¹⁹ Hajdukiewicz: Biblioteka s. 6.

²⁰ Hajdukiewicz: Biblioteka s. 82.— Korpała: Dzieje s. 33—34.

²¹ Hajdukiewicz: Biblioteka s. 82—86.— Korpała: Dzieje s. 33.

²² Barycz oceniał bibliotekę Piotra Tomickiego na 250 do 300 pozycji.— Grycz: Historia bibliotek s. 67.— Hajdukiewicz: Księgozbiór.— Korpała: Dzieje s. 34—35.— Pianko: Powstanie bibliotek s. 9.

²³ Hajdukiewicz: Biblioteka s. 85.— Hajdukiewicz: Księgozbiór s. 141.

²⁴ Grycz: Historia bibliotek s. 67.— Hajdukiewicz: Księgozbiór s. 140.— Pianko: Powstanie bibliotek s. 7—9.

Kopernik²⁵, biskupi Erazm Ciołek²⁶ i Andrzej Krzycki²⁷ oraz prymas Maciej Drzewicki²⁸ należeli również do namiętnych zbieraczy książek.

W drugiej połowie XVI w. najwspanialszą bibliotekę prywatną posiadał król Zygmunt August (1520—1572). Powiększała się ona drogą specjalnych zakupów oraz okolicznościowych darów. Liczyła około 4 000 książek i oceniano jej wartość na 5 000 florenów²⁹. Około 1570 r. przeniesiona na zamek królewski do Tykocina, dostała się po śmierci właściciela, na mocy testamentu, głównie Akademii Wileńskiej³⁰. Znaczną kolekcję książek posiadał też Zygmunt III Waza (1566—1632), nie można jej jednak na razie odtworzyć, została bowiem zrabowana przez Szwedów w czasie „potopu”³¹.

Dość okazały księgozbiór był w posiadaniu ks. Jakuba Brzeźnickiego (1540—1604), od r. 1571 kanonika, a od 1586 biskupa sufragana poznańskiego. Zbiory jego liczyły zapewne kilkaset tomów, o przewadze dzieł filozoficznych. Biblioteka ta budziła duże zainteresowania. Już w latach 1904—1907 ks. K. Miaskowski omówił na łamach *Przeglądu Kościelnego* resztki księgozbioru Brzeźnickiego przechowywane w Bibliotece Seminarium w Poznaniu³². Bardzo cenny przyczynek na jej temat ogłosił w 1932 r. Aleksander Birkenmajer, głównie na podstawie testamentu sufragana i badań przeprowadzonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Upsali³³.

Wiadomo, że piękne księgozbiory posiadali pod koniec XVI wieku biskupi humaniści, na pierwszym miejscu prymas Stanisław Karnkowski (1520—1603), który swój bogaty zbiór przekazał jezuitom kaliskim i poznańskim³⁴. Piotr Dunin Wolski (1531—1590), biskup płocki, miłośnik literatury Hiszpanii, gdzie też spędził kilkanaście lat na służbie dyplomatycznej, przekazał swą kolekcję głównie tamtejszej bibliotece katedralnej³⁵. Dymitr Solikowski (1539—1603), arcybiskup lwowski, wyposażył w książki sprowadzonych przez siebie do Lwowa jezuitów³⁶. Andrzej Próchnicki (um. 1633), biskup kamieniecki, przekazywał nagromadzone zbiory zarówno jezuitom kamienieckim i lwowskim, jak i lwowskiej kapitule³⁷.

Jednym z największych zbiorów prywatnych, których inwentarze dotychczas opublikowano, była biblioteka Decjuszów składająca się w 1580 r. z 450

²⁵ Dahl: Dzieje książki s. 192.

²⁶ Grycz: Historia bibliotek s. 67.— Korpała: Dzieje s. 32.

²⁷ Grycz: Historia bibliotek s. 67.

²⁸ Dobrowolski: Studia s. 37.— Grycz: Historia bibliotek s. 68.— Umiński: Historia s. 62.

²⁹ Hartleb: Biblioteka s. 111.— Korpała: Dzieje s. 29—30.

³⁰ Posiada ona dość bogatą literaturę. Wystarczy tu przytoczyć, oprócz wspomnianego już Hartleba (Biblioteka), następujące pozycje: F. Biesiadecki, K. Piekarski: Materiały do dziejów biblioteki Zygmunta Augusta. *Exlibris*. R. 5: 1924 s. 38—48.— S. Lisowski: Do dziejów biblioteki Zygmunta Augusta. W: *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*. Wrocław 1951 s. 241—249.— E. Majkowski: Materiały do dziejów biblioteki Zygmunta Augusta. Poznań 1923.

³¹ Lechicki: Mecenat s. 224—228.

³² Dahl: Dzieje książki s. 241.— K. Miaskowski: Z biblioteki Seminarium Duchownego w Poznaniu. *Prz. Kośc.* T. 6: 1904 s. 124—139, t. 11: 1907 s. 50—57.

³³ Birkenmajer: Szczegóły.

³⁴ Chwalewik: Exlibrisy s. 43.— F. Radziszewski: Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych [...]. Kraków 1875 s. 22.— Załęski: Jezuci w Polsce, IV s. 392.

³⁵ Barycz: Polacy s. 256.— Grycz: Historia bibliotek s. 68.— Korpała: Dzieje s. 35—36.

³⁶ Chwalewik: Ekslibrisy s. 78.— Załęski: Jezuci w Polsce, IV s. 580.

³⁷ Chwalewik: Ekslibrisy s. 76—78.

dzień³⁸. Wśród wydanych drukiem inwentarzy księgozbiorów mieszczan poznańskich największy należał do długoletniego pisarza rady miejskiej Krzysztofa Zabłockiego i składał się z przeszło 230 tomów³⁹.

Pasja posiadania książek była często przyczyną upadku gospodarczego. Kanonik krakowski Krzysztof Warszewicki (1543—1603) umarł w tak wielkim niedostatku, że jego księgozbiór miano sprzedać na licytacji za długi⁴⁰.

Na tym tle dopiero ujrzymy chyba nieprzeciętną pozycję, jaką zajmował w dziedzinie bibliofilskiej biskup wrocławski Hieronim Rozrażewski.

Rozdział I

BISKUP HIERONIM ROZRAŻEWSKI

1. POCHODZENIE I MŁODOŚĆ

Hieronim Rozrażewski, syn kasztelana rogozińskiego Stanisława, h. Dołwa i Zuzanny z Myszkowskich, h. Jastrzębiec, dworzan królestwa Zygmunta I i Bony, urodził się w Krakowie prawdopodobnie w 1542 r.⁴¹ Ojciec Hieronima, gorący zwolennik Francji, przeszedł pod koniec rządów Zygmunta I na dwór króla francuskiego Franciszka I i był bez wątpienia jednym z pierwszych krzewicieli obyczajów i języka francuskiego w Polsce⁴². Matka Zuzanna z Myszkowskich, niewiasta pobożna i zacna, była siostrą wojewody krakowskiego⁴³. Rozrażewscy mieli czterech synów i dwie córki: Jana (1539—1585) występującego jako „comes in Ponsdorf” i „baron na Blatnie”; Stanisława (1540—1619) jezuitę; Annę z Rozrażewskich Przerębską (ur. ok. 1545), żonę kasztelana sieradzkiego Jakuba; Krzysztofa (1547—1580) starostę łączyskiego, który zginął bezpotomnie w czasie wojny inflanckiej; Dorotę klaryską, zmarłą we Wrocławiu w 1580 r. oraz Hieronima⁴⁴. Niedługo po narodzeniu Hieronima ojciec zamienił z krewnymi Leszczyńskimi swe rodzinne dobra Rozdrażew (w powiecie krotoszyńskim) na Dębni, z niemiecka Ponsdorf, leżące już na Śląsku⁴⁵.

Pierwsze nauki pobierali młodzi Rozrażewscy we Wrocławiu, gdzie też przyswajali sobie znajomość języka niemieckiego⁴⁶. W 1552 r. zaledwie dziesięcioletni Hieronim wychowywał się już ze starszymi braćmi na dworze francuskim króla Henryka II⁴⁷. Tocząca się wojna z Karolem V dała mu sposobność zakosztowania życia obozowego, a nawet przyniosła mu rany⁴⁸.

³⁸ Budka: Biblioteka Decjuszów s. 112.— Korpała: Dzieje s. 35.

³⁹ Kramperowa: Księgozbiory s. 259.

⁴⁰ Lechicki: Mecenat s. 264.

⁴¹ Krótkie rysy biograficzne Rozrażewskiego podają: Barycz: Polacy.— Chodyński: Rozdrażewski.— Czaplowski: Młodsze lata.— Librowski: Rozrażewski.

⁴² Chodyński: Rozdrażewski s. 514, 516.— Korewa: Diecezja warmińska s. 72—73.— Pocięcha: Królowa Bona, II s. 94.

⁴³ Chodyński: Rozdrażewski s. 514.— Korewa: Diecezja warmińska s. 73.

⁴⁴ Librowski: Rozrażewski s. 206.

⁴⁵ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 5, 31.— Korewa: Diecezja warmińska s. 73.— Librowski: Rozrażewski s. 205.

⁴⁶ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 8.— Barycz: Polacy s. 135.— Librowski: Rozrażewski s. 206.

⁴⁷ Czaplowski: Młodsze lata s. 594.

⁴⁸ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 12.— Barycz: Polacy s. 135.

On jednak większy nacisk położył zapewne na naukę, opanowanie języka francuskiego oraz przyswojenie sobie znajomości retoryki łacińskiej niż na rozgwar dworskich i rycerskich zajęć⁴⁹. Otrzymał więc wyrobienie towarzyskie, a królową Katarzynę de Medici (zmarłą w r. 1589) nazywał swą wychowawczynią i opiekunką⁵⁰. Tu też zapewne zwrócił uwagę na królewską bibliotekę. Już Franciszek I (1515—1547) przekształcił księgozbiór w Fontainebleau w ośrodek otwarty dla humanistów i ogłosił obowiązek oddawania na jej rzecz jednego egzemplarza każdego druku tłoczonego we Francji⁵¹. On też pierwszy mianował stałego kierownika i kustosza zbiorów. Został nim znakomity filolog i jurysta Wilhelm Budeus, a po nim Duchatell, zrazu wykładowca języka łacińskiego i greckiego, a potem zasłużony bibliotekarz, który przy pomocy zaangażowanych specjalistów sporządził katalogi książek⁵².

Około 1560 r. Hieronim rozpoczął studia teologiczno-kanoniczne na Sorbonie⁵³. W 1564 r. przeniósł się jednak na jezuicki uniwersytet w Ingolsta-dzie⁵⁴. Już w tym samym roku donosił o nim do Rzymu jezuita Piotr Kanizy generałowi zakonu Franciszkowi Borgiaszowi, że jest to „homo prudens utcunque doctus, in aulis versatus, et non vulgaribus Dei donis praeditus”⁵⁵. Tu zyskał sobie przyjaźń Wojciecha Sperlinga, który zadedykował Hieronimowi swój polemiczny traktat: *De maiestate et praesentia corporis Christi Domini* (Ingolstadt 1565)⁵⁶.

Śmierć ojca w 1565 r. w Wiedniu dała mu sposobność do odwiedzenia kraju, w którym przejął przypadające nań po matce, zmarłej już wcześniej, dobra Gowarczów w powiecie koneckim. W tym też roku udał się do rzymskiego Collegium Germanicum, aby dokończyć studiów⁵⁷. Czujną opiekę roztoczyli tu nad Rozrażewskim kardynałowie Commendone i Truchsess, sekretarz Commendoniego Gratiani i słynny teolog Franciszek Toledo⁵⁸. Profesorem Rozrażewskiego był m. in. humanista Juliusz Poggiani, z którym też zapoznał się poprzez Gratianiego⁵⁹. Znajomość ta okazała się bardzo pomocna w pozyskaniu szczególnych względów na dworze papieskim⁶⁰. Nie omijał też zapewne i bogatej biblioteki, jaką posiadało „Collegium” na użytek swoich profesorów i studentów⁶¹.

Szczególnie celował w znajomości prawa, o czym świadczy jego praca w kongregacji papieskiej, gdzie był członkiem komisji do zbierania tekstów prawa kanonicznego, wydanych potem w r. 1582 przez papieża Grzegorza XIII, jako *Corpus Iuris Canonici*⁶². W tym też czasie poznał zapewne dość dobrze język włoski, którym posługiwał się później⁶³. Hieronim my-

⁴⁹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 12.— Barycz: Polacy s. 135—136.

⁵⁰ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 109.— Librowski: Rozrażewski s. 209.

⁵¹ Małeczzyńska: Recepcja s. 20.

⁵² Hartleb: Biblioteka s. 11.

⁵³ Librowski: Rozrażewski s. 206.

⁵⁴ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 13.— Librowski: Rozrażewski s. 206.

⁵⁵ Librowski: Rozrażewski s. 209.

⁵⁶ Estreicher, XXIX s. 113.— Librowski: Rozrażewski s. 259.

⁵⁷ Librowski: Rozrażewski s. 206.

⁵⁸ Barycz: Polacy s. 136—137.— Rzepnicki: Vitae, II s. 59.

⁵⁹ Barycz: Polacy s. 137.— Librowski: Rozrażewski s. 209.

⁶⁰ Barycz: Polacy s. 137.

⁶¹ Cordara: Historia s. 13.

⁶² Koresp. Rozrażewskiego, I s. 13.— Librowski: Rozrażewski s. 209.

⁶³ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 13.

ślał najpierw o wstąpieniu do kartuzów, potem do jezuitów, ale został ostatecznie księdzem diecezjalnym⁶⁴.

2. POCZĄTKI ŻYCIOWEJ KARIERY

Rozrażewski zawdzięczał swą karierę w dużej mierze Piusowi V i z jego rąk otrzymał w 1568 r. święcenia kapłańskie. Papież ten mianował go też swoim szambelanem, pracownikiem jednej z kongregacji oraz prepozytem katedry we Wrocławiu⁶⁵. Z ramienia Piusa V posłował w 1570 r. do królewicza francuskiego Henryka Walezjusza w sprawach obrony wiary i walki z protestantyzmem⁶⁶. Odprawiwszy legację przybył do Wrocławia, gdzie kapituła przyjęła go do swego grona, mimo iż wcześniej stawiała mu, jako Polakowi, niezwykle silny opór⁶⁷. Tu też rozpoczął Rozrażewski działalność na polu kościelnym i dał się poznać jako doskonały organizator i duszpasterz⁶⁸.

W 1573 r. opowiadał się Rozrażewski za kandydaturą Ernesta Habsburga na tron polski, a kiedy królem został wybrany Henryk Walezy, witał go w Krakowie w imieniu narodu wyborną francuszczyzną⁶⁹. Pośredniczył też w wielu sprawach między prymasem Stanisławem Karnkowskim a tymże królem⁷⁰. Król Henryk proponował mu zaraz podkanclerstwo, jednak z powodu przeszkód otrzymał po Franciszku Krasieńskim w r. 1574 tylko urząd sekretarza większego, z przywiązaną do niego prepozyturą katedry płockiej⁷¹. Prepozyturę tę trzymał od kwietnia 1574 do maja 1581 r.⁷². Wspólnie z internuncjuszem Antonim Maria Gratianim udzielał Rozrażewski Henrykowi rad w zarządzaniu Polską⁷³. Wpłynął nawet w 1574 r. na internuncjusza, aby ten opracował na piśmie dla króla „reguły rządzenia państwem polskim”⁷⁴. Po ucieczce Walezjusza do Francji, stał na czele delegacji mającej zadanie sprowadzania go do kraju⁷⁵. Wracając z poselstwem przez Besançon i Bazyleę natknął się na pisma ulotne ubliżające Polakom i ich zbiegłemu królowi⁷⁶; użalał się na to w liście do Gratianiego pisany w Augsburgu 23 lutego 1575 r.⁷⁷. W 1574 r. był kandydatem na biskupstwo wrocławskie, potem zaś nie przyjął od Henryka w Paryżu diecezji poznańskiej⁷⁸.

⁶⁴ Librowski: Rozrażewski s. 206.

⁶⁵ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 47, 89.— Barycz: Polacy s. 137.

⁶⁶ Barycz: Polacy s. 138.— Librowski: Rozrażewski s. 206.— Ossoliński: Wiadomości s. 268.

⁶⁷ Według statutów tej kapituły nie można było przyjmować Polaków na stanowiska kapitułne (Barycz: Polacy s. 138).

⁶⁸ Barycz: Polacy s. 138.— Chodyński: Rozrażewski s. 515.

⁶⁹ Librowski: Rozrażewski s. 206.— Ossoliński: Wiadomości s. 268.

⁷⁰ Ossoliński: Wiadomości s. 268.

⁷¹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 19, 21, 206.— Chodyński: Rozrażewski s. 516.— Librowski: Rozrażewski s. 206.— Ossoliński: Wiadomości s. 268.

⁷² Chodyński: Rozrażewski s. 516.

⁷³ Librowski: Rozrażewski s. 206.

⁷⁴ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 96—100.— Librowski: Rozrażewski s. 257.

⁷⁵ Chodyński: Rozrażewski s. 516.— Librowski: Rozrażewski s. 206.— Ossoliński: Wiadomości s. 269.

⁷⁶ Czaplowski: Młodsze lata s. 600.

⁷⁷ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 119.

⁷⁸ Librowski: Rozrażewski s. 206.

W czasie elekcji w 1575 r. konsekwentnie popierał Habsburga do korony polskiej⁷⁹. Po wyborze jednak Stefana Batorego na króla, został jego sekretarzem i powiernikiem⁸⁰. W 1578 r. ponownie nie doszło go podkanclerstwo, a z drugiej strony nie przyjął diecezji chełmińskiej oraz, nie wiadomo bliżej w jakim czasie, koadiutorii biskupstwa włocławskiego i krakowskiego⁸¹. W 1581 r. został ostatecznie biskupem włocławskim czyli kujawskim i pomorskim a jednocześnie senatorem państwa⁸². To stanowisko otwiera w jego życiu nowy, trzeci, najbardziej chyba pracowity i czynny etap, i z tego okresu jest nam znany najbardziej jako biskup potrydenckiej reformy Kościoła a zarazem humanista i mecenas.

3. U SZCZYTU ŚWIETNOŚCI

A. PASTERZ DIECEZJI

Rozrażewski jako biskup pozostając, jak prawie nikt ze współczesnych mu w Polsce, bez mała 20 lat w jednej diecezji, stworzył w niej pewną epokę poprzez wspaniałe rządy, wizytacje, reformę duchowieństwa, troskę o świątynie, archiwa, biblioteki kościelne itd.⁸³. Rządy swoje sprawował niezwykle energicznie i przykładowo. Diecezję opuszczał tylko dla bardzo ważnych spraw kościelnych lub państwowych. Poza tym cały czas przemyślał jakby przeprowadzić utwierdzenie katolicyzmu i podciąć znaczenie reformacji. Główną drogę wiodącą do realizacji swych zamierzeń widział biskup w synodach i wizytacjach. Dlatego też wypożyczył od nuncjusza wiedeńskiego Jana Franciszka Bonhomini *Acta Mediolanensia*, czyli akta synodów i wizytacji dokonywanych przez św. Karola Boromeusza w swej archidiecezji i częściowo w całej tamtejszej metropolii. Sporządził do nich jeszcze przed 1583 r. indeksy i zapewnił, że wzory mediolańskie zastosuje w Polsce⁸⁴. Akta te z indeksem dostały się na mocy testamentu kapitule⁸⁵.

W organizowaniu synodów okazał się bardzo czynny. Była to zresztą jedna z najlepszych form potrydenckiej reformy Kościoła. Przykład więc Boromeusza nie zostawał bez wpływu na działalność biskupa włocławskiego. Rozrażewski w czasie swych rządów biskupich odprawił siedem synodów: W Gdańsku uprzedzający dla archidiakonatu pomorskiego w r. 1585, we Włocławku ogólnodiecezjalny w 1586 i 1590, w Subkowach uprzedzający w 1589 i 1598 oraz następujący w 1590 dla archidiakonatu pomorskiego, wreszcie w Raciążku dla całej diecezji w 1589 r.⁸⁶.

Bardzo czynny okazał się również w przeprowadzaniu wizytacji diecezji. I w tej dziedzinie starał się porównywać swoje metody z taktyką takich biskupów jak Boromeusz czy Kromer, którego prosił w kwietniu 1584 r. o egzemplarz dokonywanych przez niego wizytacji na Warmii⁸⁷. W czasie

⁷⁹ Librowski: Rozrażewski s. 206.— Ossoliński: Wiadomości s. 269.

⁸⁰ Chodyński: Rozrażewski s. 516.— Librowski: Rozrażewski s. 206.— Ossoliński: Wiadomości s. 269.

⁸¹ Librowski: Rozrażewski s. 206.

⁸² Koresp. Rozrażewskiego, I s. 360, 362—364.— Librowski: Rozrażewski s. 207.

⁸³ Librowski: Rozrażewski s. 207.

⁸⁴ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 68, 148—149.— Zaplewski: Rozrażewski s. 11.— Librowski: Rozrażewski s. 258.

⁸⁵ Librowski: Rozrażewski s. 258.

⁸⁶ Librowski: Rozrażewski s. 255.

⁸⁷ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 175.

wizytacji kładł silny nacisk na reformę klasztorów, szkół i bibliotek parafialnych, uposażenie szpitali itd.

Podkreślał uwagę odpowiednich ksiąg liturgicznych. Sam zajmował się dostosowaniem mszału i brewiarza do przepisów rzymskich według poleceń soboru trydenckiego⁸⁸. Na pierwszym synodzie wrocławskim w 1586 r. żądał już od duchowieństwa posiadania mszału i brewiarza według nowych przepisów⁸⁹. Mimo to jeszcze w ostatnich latach XVI w. wiele kościołów na Pomorzu posługiwało się dawnymi brewiarzami i mszałami gnieźnieńskimi, krakowskimi, płockimi, pisanymi wrocławskimi, a nawet dawno już wycofanymi zakonu krzyżackiego⁹⁰. Z niecierpliwością oczekiwał ukazania się *Agendy* Kromera, z Wrocławia sprowadził w 1584 r. *Ordo ceremoniarum et processionum ecclesiae Vratislaviensis* celem uzupełnienia porządku wrocławskiego⁹¹.

Szczególną troską otoczył szkoły parafialne i katedralną. Głównie dzięki jego usilnym zabiegom liczba szkół na Pomorzu znacznie wzrosła⁹².

Środkiem odpowiedniego kształcenia kleru miało być wysyłanie kandydatów na studia do jezuickich kolegiów w Braniewie, Jarosławiu, Pułtusk i Wilnie⁹³. Dbał o odpowiednią lekturę dla duchowieństwa swej diecezji. Na synodach subkowskich w r. 1589 i 1598 polecał duchowieństwu pomorskiemu, aby każdy posiadał i pilnie czytywał *Directorium* Jana Polanco oraz *Confessoriale* Eisengreina⁹⁴. Już w pierwszym liście pasterskim z 17 maja 1582 r. przypominał o konieczności posiadania odpowiedniej biblii, katechizmu Kanizjusza oraz dobrych agend i postylli. Przestrzegał zaś wyraźnie przed posiadaniem książek heretyckich i szkodliwych dla wiary⁹⁵.

Największe zasługi, z punktu widzenia kulturalnego, położył Rozrażewski w dziedzinie archiwów kościelnych: około ich organizacji, scalania, zachowania, porządkowania i udostępniania. Z tego powodu trzeba go nazwać reformatorem i opiekunem archiwów na terenie własnej diecezji. Jego działalność archiwalna miała bez wątpienia swe źródło w zamiłowaniu do porządku, praktyce w kancelarii papieskiej i królewskiej oraz gorliwości biskupiej, która nakazała mu troskę o przekazanie źródeł historycznych nagromadzonych przez przodków i siebie dla potomności⁹⁶. W 1593 r. powołał do życia w kapitule wrocławskiej urząd kanclerza, oddając mu w posiadanie ostatnią czyli ósmą stallę prałacką oraz władzę nad kancelarią, archiwum i biblioteką tejże instytucji⁹⁷. Oprócz reorganizacji zarządu archiwum nakłaniał kapitułę do zakładania nowych serii akt we własnej jej kancelarii⁹⁸.

⁸⁸ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 140—141, 157, 165, 259.— Cz a p l e w s k i: Rozrażewski s. 12.

⁸⁹ Statuta synodalia s. 98.— Cz a p l e w s k i: Rozrażewski s. 12.

⁹⁰ Ch o d y ń s k i: Organy s. 44.

⁹¹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 201, II s. 143.— Ch o d y ń s k i: Liturgia s. 14.— Cz a p l e w s k i: Rozrażewski s. 11—12.— L i b r o w s k i: Rozrażewski s. 222.

⁹² L i b r o w s k i: Rozrażewski s. 216.

⁹³ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 29, 167, 223, 261, 313, 323 i in.

⁹⁴ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 119.— Statuta synodalia s. 124, 145.— Cz a p l e w s k i: Rozrażewski s. 11.

⁹⁵ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 463.

⁹⁶ L i b r o w s k i: Rozrażewski s. 233.

⁹⁷ Statuty kapituły s. 230—231 nr 15.— L i b r o w s k i: Rozrażewski s. 234.

⁹⁸ L i b r o w s k i: Rozrażewski s. 234.

Rozrażewski jako człowiek był uczciwym, pobożnym, uczynnym, wykształconym, obeznanym ze światem, z życiem i sferami towarzyskimi, dobrym gospodarzem, oszczędnym ale również hojnym⁹⁹.

Zmarł Hieronim Rozrażewski w Rzymie w 1600 r., dokąd się udał na wielki jubileusz i ad limina apostolorum. Ofiarowanemu mu podobno w czasie choroby przez papieża kapelusza kardynalskiego miał nie przyjąć¹⁰⁰.

B. DZIAŁALNOŚĆ POLITYCZNA

Mimo rozlicznych zajęć w dziedzinie kościelnej Rozrażewski nigdy nie poniechał swych usług dla swego kraju. Konsekrowany w niedzielę palmową 8 kwietnia 1582 r., po załatwieniu najpilniejszych spraw diecezji, udał się w poselstwie na sejm do Rzeszy. W Ratyzbonie i Wiedniu spędził 9 miesięcy, ale sprawy konfliktu cesarsko-królewskiego załatwił pomyślnie¹⁰¹.

Podczas elekcji w 1587 r. zachował neutralność między Maksymilianem Habsburskim a Zygmuntem Wazą¹⁰². W dwa lata później (1589) przewodniczył biskup delegacji polskiej prowadzącej pertraktacje pokojowe z Austrią w Będzinie¹⁰³. W 1592 r. przeprowadzał rozmowy na dworze cesarskim w Pradze w sprawie małżeństwa Zygmunta III z arcyksiężniczką Anną, którą następnie koronował w Krakowie¹⁰⁴. W tymże roku odmówił królowi odbycia w jego imieniu poselstwa obediencjalnego do nowego papieża Klemensa VIII¹⁰⁵. W 1596 r. nie wziął udziału w odbywających się w Krakowie pracach przygotowawczych do zawarcia przymierza polsko-austriackiego przeciwko Turcji, jakkolwiek został do nich wybrany przez sejm i senat¹⁰⁶. W stosunkach międzywyznaniowych oznaczał się zawsze dużą dozą tolerancji i zrozumienia¹⁰⁷.

O politycznych poglądach Rozrażewskiego wiele zapewne powiedziałyby jego mowy sejmowe, których zbiór miał się dostać jezuickiemu kolegium w Gdańsku¹⁰⁸.

C. HUMANISTA

Rozrażewski stał się jednym z najwybitniejszych biskupów polskich drugiej połowy XVI w. Czuł się zawsze zrośnięty z kulturą Zachodu, zwłaszcza Rzymem jako stolicą chrześcijaństwa oraz centrum Odrodzenia i katolickiego humanizmu¹⁰⁹. Mimo rozlicznych zajęć religijnych, gospodarczych, politycznych, podejmowanych legacji, doksztalał się i pogłębiał naukowo poprzez liczne wyjazdy, korespondencję, dalsze studia, czytanie odpowiedniej literatury. Przebywając na zamku w Wilnie jeszcze w latach 1579—1580 donosił swemu bratu Stanisławowi, że *Sumę św. Tomasza* przerabia przy pomocy

⁹⁹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 11.— Czaplowski: Rozrażewski s. 11.— Librowski: Rozrażewski s. 207.

¹⁰⁰ Librowski: Rozrażewski s. 207.

¹⁰¹ Chodyński: Rozrażewski s. 517.— Librowski: Rozrażewski s. 207.— Ossoliński: Wiadomości s. 270.

¹⁰² Librowski: Rozrażewski s. 207.

¹⁰³ Librowski: Rozrażewski s. 207.— Ossoliński: Wiadomości s. 282.

¹⁰⁴ Librowski: Rozrażewski s. 207.

¹⁰⁵ Ossoliński: Wiadomości s. 286.

¹⁰⁶ Librowski: Rozrażewski s. 207.

¹⁰⁷ Librowski: Rozrażewski s. 208.

¹⁰⁸ Janociana, II s. 232—233.— Ossoliński: Wiadomości s. 283.

¹⁰⁹ Librowski: Rozrażewski s. 211.

jezuity Antoniego Ariasa¹¹⁰. Chętnie czytywał *Annales ecclesiastici* kardynała Baroniusza i nawet z kilku tomów poczynił sobie streszczenia¹¹¹. Przy stole kazał czytać biblię, a w dni świąteczne starsze homilie; nie stronił też od polecanej mu przez brata Stanisława lektury św. Grzegorza¹¹².

Oprócz rozczytywania się w książkach własnej biblioteki, nie omijał też okazji, by również z cudzych zbiorów skorzystać. Z końcem sierpnia 1580 r. donosił np. z Wilna, że nie otrzymał dotąd *Epithalamion* Sokołowskiego, ale skorzystał z egzemplarzy królewskich i przeczytał je chętnie¹¹³. W celu nabycia i podtrzymania dobrego stylu języka łacińskiego prosił brata Stanisława o zdobycie listów św. Hieronima wydanych w ósemce, z których już kiedyś korzystał i przypadły mu do gustu. W tym też celu wczytywał się w listy Cycerona¹¹⁴.

Z książką nie rozstawał się nawet w czasie dłuższych wyjazdów. Przebywając w poselstwie w Wiedniu 1582 r. prosił doktora Jana Boscjusza w Ingolstadium o przesłanie mu książki leczniczej i „starożytności”, których sam nie zdołał zabrać¹¹⁵.

Rozrażewski utrzymywał liczne kontakty naukowe i przyjacielskie z paieżami, królami, nuncjuszami, kardynałami i biskupami. Był według zdania Łempickiego „światowcem, dla którego nie było granic między krajami czy językami europejskimi”¹¹⁶. Oczywiście należeli do nich przede wszystkim królowie polscy: Henryk Walezy, Stefan Batory i Zygmunt III Waza oraz dostojnicy Kościoła, jak kardynał Stanisław Hozjusz, prymas Stanisław Karnkowski, biskup Marcin Kromer i inni¹¹⁷.

Bliższe kontakty łączyły go z pisarzami i działaczami kościelnymi: Piotrem Skargą¹¹⁸, Stanisławem Sokołowskim¹¹⁹, Jakubem Górskim¹²⁰, Jakubem Wujkiem¹²¹ oraz wielu innymi. Kanonik wrocławski Kasper Lindener, pochodzący z Poznania i wykształcony za granicą dzięki poparciu i pomocy Rozrażewskiego, należał do grona zaufanych biskupa i posiadał znaczny księgozbiór¹²².

W czasie pontyfikatu Rozrażewskiego wyszli z miejscowej kapituły katedralnej i kolegiackiej w Kruszwicy tacy biskupi jak Jan Dymitr Solikowski († 1603) arcybiskup lwowski¹²³, Andrzej Patrycy Nidecki († 1587) biskup

¹¹⁰ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 295, 326.— Czaplowski: Rozrażewski s. 10.— Librowski: Rozrażewski s. 210.

¹¹¹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 13.— Librowski: Rozrażewski s. 210.

¹¹² Koresp. Rozrażewskiego, II s. 119.— Czaplowski: Rozrażewski s. 10.

¹¹³ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 331.

¹¹⁴ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 189.— Librowski: Rozrażewski s. 210.

¹¹⁵ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 34.

¹¹⁶ Łempicki: Biskupi s. 31.

¹¹⁷ Od Karnkowskiego upraszał księgi „Statutorum et decretorum” oraz „Libri legationum” (Koresp. Rozrażewskiego, I s. 354). Od Kromera domagał się m. in. drugiej części „Agendy” oraz jego dzieła „Polonia” (Koresp. Rozrażewskiego, I s. 199—200).

¹¹⁸ Rozrażewski przyczynił się znacznie do zlecenia Skardze funkcji kaznodziei sejmowego i królewskiego (Librowski: Rozrażewski s. 214).

¹¹⁹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 330, 342.

¹²⁰ W 1583 r. dziękuje mu biskup za nadesłane do Wiednia „Orationes in reditum maiestatis regiae scriptae” (Koresp. Rozrażewskiego, II s. 59.— Czaplowski: Rozrażewski s. 10).

¹²¹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 256, II s. 48.

¹²² Librowski: Rozrażewski s. 224.

¹²³ Posiadał on również znaczny księgozbiór, z którego już za życia przekazał szereg dzieł jezuitom lwowskim, a resztę zapisał im w testamencie (Załęski: Jezuiti w Polsce, IV s. 580). Rozrażewski posiadał jego utwory w swej bibliotece.

1. PORTRET BISKUPA HIERONIMA ROZRAZEWSKIEGO
(w Archiwum Diec. we Wlodziawku)

inflancki¹²⁴, Wawrzyniec Goślicki († 1601) biskup chełmski a później i przemyski¹²⁵, Wojciech Baranowski († 1615) biskup przemyski a następnie płocki, wrocławski i arcybiskup gnieźnieński¹²⁶, Jan Tarnowski († 1604) biskup poznański, potem wrocławski i arcybiskup gnieźnieński¹²⁷, Franciszek Łącki († 1617) sufragan wrocławski¹²⁸.

Spśród obcych utrzymywał kontakty m. in. z papieżami Piusem V, Grzegorzem XIII, Sykstusem V, Klemensem VIII, królem Henrykiem II, cesarzem Rudolfem II, kardynałami św. Karolem Boromeuszem, Cezarem Baroniuszem, św. Robertem Bellarminem, biskupem wiedeńskim Bonhominim, wrocławskim Janem Gerstmannem i Andrzejem Jerynem oraz dziekanem wrocławskim Adamem Landeckiem¹²⁹.

Wielu autorów wyrażając biskupowi swą wdzięczność dedykowało mu swoje dzieła. Byli to m. in. Wojciech Sperling przyjaciel ze studiów w Ingolstadtzie¹³⁰, Andrzej Zbyszewski z Wągrowca uczeń biskupa w szkołach jezuitckich w Wilnie¹³¹, Stanisław Sokołowski¹³², Tomasz Rogalski z Włocławka astrolog Akademii Krakowskiej¹³³, Wawrzyniec Artur Faunteus¹³⁴, Hieronim Powodowski¹³⁵, Andrzej Schoneus¹³⁶, Piotr Bertelli¹³⁷, Jerzy Lebel-ski¹³⁸.

W bibliotece swojej posiadał 15 egzemplarzy mowy wygłoszonej do siebie przez jakiegoś dostojnika niemieckiego w czasie odbywania poselstwa na dwór cesarski w 1592 r. oraz pieśni napisane przez nieznanego poetę¹³⁹.

Rozrazewscy nie poświęcali się zasadniczo pisaniu. Uważali zapewne, że inni mogą to zrobić lepiej, dlatego też zachęcali ich i wspierali w sposób materialny i moralny. Pozostało niemniej po nich kilka pozycji wydawniczych. Sam ojciec Hieronima Stanisław, chwycił za pióro w obronie Kościoła i z najstarszym synem Janem, pod jego imieniem, wydał drukiem książkę przeciw protestantom¹⁴⁰. Hieronim też niewiele zajmował się pisaniem, ale

¹²⁴ Humanista, filolog, historyk.

¹²⁵ Umerając zostawił jezuitom poznańskim, oprócz dwunastu obrazów, wspaniałą biblię i dzieła św. Augustyna (Chwałewik: Ekslibrisy s. 93.— Załęski: Jezuci w Polsce, IV s. 113).

¹²⁶ Librowski: Rozrazewski s. 213.

¹²⁷ Librowski: Rozrazewski s. 214.

¹²⁸ Koresp. Rozrazewskiego, II s. 418, 419, 525, 533, 566.

¹²⁹ Koresp. Rozrazewskiego, I—II.

¹³⁰ De maestate et praesentia corporis Christi Domini. Ingolstadt 1565 (Estreicher, XXIX s. 113).

¹³¹ Zbyszewski dedykował biskupowi tłumaczenie książki ascetycznej Wilhelma Lindanusa „Dubitantius” (Wilno 1583). Biskup nie był obojętny dla dedykacji swego ucznia, aczkolwiek praca nie była najlepsza. Mając nadzieję, że wyjdzie ona na pożytek Kościoła, zamówił większą ilość egzemplarzy i zachęcał tłumacza do dalszej pracy (Estreicher, XXI s. 285.— Koresp. Rozrazewskiego, II s. 114, 123.— Czaplowski: Rozrazewski s. 13.— Librowski: Rozrazewski s. 259).

¹³² Justus Joseph. Kraków 1586 (Estreicher, XXIX s. 15).

¹³³ Prognosticon. Kraków 1588 (Estreicher, XXVI s. 336).

¹³⁴ Refutatio descriptionis coenae dominicae. Poznań 1590 (Estreicher, XVI, s. 180).

¹³⁵ Agenda seu ritus sacramentorum ecclesiasticorum. Kraków 1591 (Estreicher, XXV s. 186).

¹³⁶ Odae tres funebres de laudibus Stanislai Socolovii. Kraków 1595 (Estreicher, XXVII s. 251).

¹³⁷ Theatrum urbium Italicarum. Venezia 1599 (Estreicher, XII s. 511).

¹³⁸ Descriptio ludorum variorumque spectaculorum, quae sunt Constantinopoli peracta. Toruń 1582 (Estreicher, XXI s. 135).

¹³⁹ Librowski: Rozrazewski s. 258.— Polkowski: Testament s. 474.

¹⁴⁰ J. Rozrazewski: Speculum liberi arbitrii contra haereticos per sacrae ecclesiae

2. Herb katedry i kapituły włocławskiej, znajdujący się na 1 stronie okładki książek biblioteki Rozrażewskiego.

3. Ekslibris biblioteki Rozrażewskiego, umieszczony na 4 stronie okładki jego książek

akcję wydawniczą popierał w pełni. Pozostawił więc po sobie dwa wydania synodu włocławskiego odbytego w r. 1586¹⁴¹. Dla innych biskupów dał opracowanie *De regendo episcopatu*. Rękopis ten, dołączony do poznańskiego wydania synodu diecezjalnego z 1586 r., dostał się z biegiem czasu do Biblioteki Załuskich, a po rewindykacji jej spalił się w Bibliotece Narodowej¹⁴². Traktował on o przymiotach biskupa w ogóle a włocławskiego w szczególności. W księgozbiorze Załuskiego znalazły się też mowy sejmowe i niektóre listy naszego biskupa¹⁴³. Z przygotowanego przez niego materiału miał opracować i wydać dwukrotnie (w 1587 i 1592 r.) pod swoim nazwiskiem jezuita poznański, Anglik z pochodzenia, Wawrzyniec Artur Faunteus *Traktat o przywilejach i jurysdykcji Kościoła w Polsce*¹⁴⁴.

Z namowy Rozrażewskiego jego prywatny sekretarz ks. Przeclaw Mojecki napisał *Dialog*, w którym podobno skutecznie zbijał żądania szlachty domagającej się, aby również stan duchowny w Polsce brał udział w wyprawach wojennych. Dialog ten krążył po kraju, być może, tylko w rękopisie¹⁴⁵.

Rozmiałowany w historii poprawiał i uzupełniał rękopis *Kroniki* Wincen- tego Kadłubka. Atoli ta, razem z poczynionymi uwagami, zaginęła z biblioteki jeszcze za życia biskupa. Czynił streszczenia do olbrzymiego dzieła *Annales* kardynała Baroniusza¹⁴⁶. Sporządził też przed 1583 r. obszerny indeks do wspomnianego zbioru *Acta Mediolanensia*¹⁴⁷.

Rozrażewski współdziałał w wydawaniu ksiąg liturgicznych i religijnych. W latach 1586 i 1589 przeprowadził na synodach diecezjalnych ustawę o stworzenia funduszu wydawniczego dla duchowieństwa w powiązaniu z drukarnią Januszowskiego w Krakowie¹⁴⁸. Z powodu jednak słabego tempa przeprowadzanych reform liturgicznych zamierzenia jego nie zostały spełnione. Z licznie zwoływanych synodów diecezjalnych polecił wydrukować jedynie uchwały pierwszego i najważniejszego ogólnodiecezjalnego z r. 1586. Uka- zały się one drukiem w 1588 i 1589 r.¹⁴⁹.

Dopomagał biskup swemu przyjacielowi Stanisławowi Sokołowskiemu w wydaniu książki *Censura Orientalis Ecclesiae* drukowanej po łacinie i niemiecku. Było to tłumaczenie i objaśnienie dzieła patriarchy konstantynopol- skiego Jeremiasza II Tranosa († 1595). Nie można jednak dokładniej stwier- dzić na czym ta współpraca polegała¹⁵⁰. Podobnie przyczynił się do wydania

doctores probatum. Kraków 1557 (Estreicher, XXVI s. 410.— Korewa: Diecezja warmińska s. 73, 186).

¹⁴¹ Oprócz uchwał synodu wręczył uczestnikom pomorskiego zjazdu w Subkowach z r. 1589 „Cautelae” tj. instrukcje pastoralne oraz „Professio fidei” Sebastiana Flascha, wydrukowaną swoim nakładem w Poznaniu (Estreicher, XVI s. 234.— Koresp. Rozrażew- skiego, II s. 119.— Statuta synodalia s. XXXI—XXXII.— Czaplewski: Rozrażewski s. 9).

¹⁴² Janociana, II s. 233—234.— Librowski: Rozrażewski s. 254.

¹⁴³ Dodatki do tego traktatu zawierały opis kurii biskupiej we Włocławku, regułę św. Klary, statuty reformacyjne cysterskie oraz przyczynki do reformy klasztorów żeńskich (Czaplewski: Rozrażewski s. 9, 15).

¹⁴⁴ Estreicher, XVI s. 178—179.— Librowski: Rozrażewski s. 257.— Ossoliń- ski: Wiadomości s. 284.

¹⁴⁵ Librowski: Rozrażewski s. 257.— Ossoliński: Wiadomości s. 284.

¹⁴⁶ Chodyński: Testament s. 511.— Librowski: Rozrażewski s. 257.

¹⁴⁷ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 68, 148—149.— Czaplewski: Rozrażewski s. 11.— Librowski: Rozrażewski s. 258.

¹⁴⁸ Librowski: Rozrażewski s. 220.

¹⁴⁹ Uchwały innych synodów doczekały się publikacji dopiero w 1890 r. (Estreicher, XXX s. 160.— Librowski: Rozrażewski s. 255).

¹⁵⁰ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 331, II s. 65.— Czaplewski: Rozrażewski s. 12.— Librowski: Rozrażewski s. 256.

w drukarni Łazarza w Krakowie w 1591 r. *Agendy* czyli rytuału ogólnopolskiego, przystosowanego do diecezji kujawskiej i pomorskiej. Opracował ją kanonik gnieźnieński i krakowski Hieronim Powodowski¹⁵¹.

Rozrazewski zamierzał wydać w 1583 r. pracę jezuitę włoskiego, Jana Polanco pt. *Directorium*, którą sam uważał za bardzo pożyteczną dla spowiedników¹⁵². Dla użytku zaś protestantów w naszym kraju, a zwłaszcza na terenie diecezji włocławskiej, pragnął Rozrazewski w 1581 r. przełożyć z niemieckiego na język polski dzieło Jerzego Edera radcy cesarskiego w Wiedniu pi. *Evangelische Inquisition* (Dillingen 1573). Zamiaru tego również nie udało się wykonać¹⁵³.

Pertraktował z dominikaninem Sewerynem Lubomlczykiem († 1612) w sprawie opracowania pożytecznego podręcznika duszpasterskiego dla duchowieństwa, nawet podał mu odpowiednią dyspozycję, ale ten zajęty zapewne innymi obowiązkami nie zdołał przygotować biskupowi żadanego dzieła¹⁵⁴. Kiedy w 1583 r. dostała się w jego ręce książeczka *Professio fidei* i bardzo przypadła mu do gustu, pisał do brata, żeby w wypadku trudności z jej zdobyciem omówił sprawę polskiego wydania w Poznaniu, bo uważał, że jest użyteczna a nawet konieczna w naszym środowisku¹⁵⁵. Nalegał na przyspieszenie druku ważnych książek, jak np. *Postylli* Wujkowej oraz planował, popierał i bardzo był zainteresowany ruchem wydawniczym kraju¹⁵⁶.

Jedną z cech humanizmu to rozmiłowanie w książce i literaturze. Patrząc na ogrom pracy pasterskiej i obywatelskiej pytamy, czy ten czynny senator i najwybitniejszy z biskupów kujawsko-pomorskich dokonywał swej owocnej działalności z książką w rękę, czy bez niej; czy przyczyniała się ona i jak do podniesienia otoczenia, w którym żył, do poziomu jego umysłowości? Działalność Hieronima Rozrazewskiego przypada przecież na bardzo ciekawe czasy pierwotnego rozwoju księgarstwa i drukarstwa w Polsce. Zainteresowanie książką u Rozrazewskiego nie było zapewne cechą charakterystyczną samego tylko Hieronima. Żyjący na przełomie XVI i XVII w. Andrzej Rozrazewski ofiarował pokaźną liczbę książek bibliotece konwentu bernardynów w Bydgoszczy¹⁵⁷. Starszy brat Hieronima, Stanisław, należał też do liczby wytrwałych bibliofilów¹⁵⁸. Aby się należycie orientować w literaturze antykatolickiej, objętej indeksem, Hieronim wystarał się o pozwolenie czytania ksiąg zakazanych i korzystał z niego zapewne dość często¹⁵⁹. Z treści dekretów, które zostawiał dla opactw, prepozytur i klasztorów, oraz ze sprawozdań wysyłanych do Rzymu widać, że leżał mu na sercu dobry stan bibliotek. Na podstawie archiwum i korespondencji Rozrazewskiego można dziś dużo powiedzieć o stanie księgozbiorów tego okresu na terenie diecezji¹⁶⁰.

¹⁵¹ Librowski: Rozrazewski s. 220.

¹⁵² Librowski: Rozrazewski s. 255.

¹⁵³ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 407.— Librowski: Rozrazewski s. 256.

¹⁵⁴ Koresp. Rozrazewskiego, II s. 12.— Librowski: Rozrazewski s. 255.

¹⁵⁵ W tym samym roku ukazała się w Poznaniu u Wolraba „*Professio catholica*” Sebastiana Flascha. Być może jest to właśnie pozycja polecana przez Rozrazewskiego. We wrześniu tegoż roku „*Professio*” była już w ręku naszego biskupa, który zapewnił listowne brata Stanisława, że ureguluje należności drukarzowi (Estrreicher, XVI s. 234.— Koresp. Rozrazewskiego, II s. 81, 119).

¹⁵⁶ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 207, 216.

¹⁵⁷ Posiada je obecnie Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy (Stary Rynek 24).

¹⁵⁸ Zob. niżej rozdział o formowaniu księgozbioru.

¹⁵⁹ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 232.— Czaplowski: Rozrazewski s. 12.

¹⁶⁰ Librowski: Rozrazewski s. 226.

Głównymi odbiorcami książek biskupa byli księża, często zakonnice, niekiedy ludzie świeccy, szkoły, a nawet różnowiercy. Największą ilość wydawnictw kierował biskup zawsze na Pomorze, zagrożone protestantyzmem i bardziej opuszczone pod względem duszpasterskim aniżeli Kujawy¹⁶¹. Kiedy np. latem 1588 r. wybierał się w podróż wizytacyjną do archidiakonatu pomorskiego, a nieprzychylni mu cystersi oliwscy zaczęli rozgłaszać po okolicy, że biskup w celu opanowania klasztoru prowadzi ze sobą 40 hajduków i 30 wozów broni, mógł ich jego oficjał gdański Mikołaj Miloniusz zapewnić oświadczeniem, iż wozy naładowane są książkami i brewiarzami¹⁶². Z okazji wizytacji dekanatów północnych, tj. mirachowskiego, puckiego i gdańskiego przeznaczył biskup w 1584 r. książki dla wszystkich proboszczów i niektórych przedstawicieli szlachty¹⁶³.

Na wszystkie strony rozdzielał modlitewniki, jak *O naśladowaniu Chrystusa* w wydaniu Gersona, *Praetiuunculae*, *Orationes*, *Dzienniki*, *Katechizmy*, o których pełno jest w korespondencji biskupa¹⁶⁴. Sam wyraził się najdobitniej w liście do swego brata Stanisława jeszcze w 1577 r.: „najwięcej rozkoszuję się rozdawaniem książek”¹⁶⁵. Dla swego przyjaciela warszawskiego bernardyna Hieronima Grzecha, cenionego kazuisty i zamiłowanego bibliofila, zamawiał u Stanisława na prezent *Speculum s. Francisci*¹⁶⁶.

Troszczył się o księgozbiór kapituły katedralnej we Włocławku. Istniał on przypuszczalnie od XII w. Po wizytacji w 1590 r. wyliczono tu 207 dzieł, a w 1594 tylko 171. Wydaje się jednak, że spisy te nie objęły wszystkich dzieł. Wiele książek liczył również zbiór kapituły św. Piotra i Pawła w Kruszwicy. Za czasów Rozrazewskiego mógł liczyć od 150 do 200 dzieł rękopiśmiennych i drukowanych. O szczególnej trosce biskupa o te kolekcje świadczą dekrety powizytacyjne. Żywo interesował się również biskup rozwojem bibliotek parafialnych i klasztornych na terenie swojej diecezji¹⁶⁷.

Rozdział II

FORMOWANIE BIBLIOTEKI

1. CZASOKRES

W książkach był Hieronim Rozrazewski rozmiłowany od wczesnej młodości, gromadził je dla siebie i innych¹⁶⁸. Istnieją dane wskazujące na to, że już w czasie długoletnich studiów i zagranicznych wojaży pilnie śledził ruch wydawniczy i nabywał najpotrzebniejsze pozycje książkowe. Już 20 sierpnia 1569 r. pisał z Rzymu do brata Krzysztofa prosząc go m. in. o przysłanie rozpowszechnianej szeroko broszury *Anatomia Lutheri*¹⁶⁹.

¹⁶¹ Koresp. Rozrazewskiego, I—II.— Librowski: Rozrazewski s. 219.

¹⁶² Koresp. Rozrazewskiego, II s. 325.— Librowski: Rozrazewski s. 220.

¹⁶³ Czaplowski: Rozrazewski s. 14.

¹⁶⁴ Koresp. Rozrazewskiego, I—II.— Czaplowski: Rozrazewski s. 13.

¹⁶⁵ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 197.— Czaplowski: Rozrazewski s. 14.

¹⁶⁶ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 207.— Czaplowski: Rozrazewski s. 10—11.

¹⁶⁷ Librowski: Rozrazewski s. 223—225.

¹⁶⁸ Librowski: Rozrazewski s. 218.

¹⁶⁹ Było to prawdopodobnie niemieckie wydanie „Anatomii” Lutera Jana Nassa, tłumaczenie bowiem polskie znane jest dopiero z XVII wieku (Estreicher, XVI s. 83.— Koresp. Rozrazewskiego, I s. 53.— Nowak: Satyra s. 407—408).

Według korespondencji główne nasilenie zainteresowań książkowych przypada na lata 1577—1580. Mniej miał wówczas odpowiedzialnych zajęć, mógł więcej czasu poświęcać kompletowaniu swych zbiorów, tym bardziej, że posiadał dobrego pośrednika w osobie swego brata Stanisława.

Zostawszy biskupem, pochłonięty prawie zupełnie pracą w diecezji, nie znajdował już tyle czasu dla oddawania się kompletowaniu swego księgozbioru. Korespondencja z ostatnich lat życia nie zawiera więc interesującego nas materiału. Biblioteka jednak wskazuje na to, że była nadal uzupełniana nowszymi wydawnictwami. Milczenie przekazów źródłowych można tłumaczyć zarówno brakiem pełnej prywatnej korespondencji tego okresu, jak również faktem, że z chwilą przekazania katalogu posiadanych książek w 1584 r. swemu bratu Stanisławowi przelał na niego inicjatywę w tym względzie.

Okres pobytu Stanisława w Krakowie nie pozostał też zapewne bez echa. Zmieniło się ogniwo w zagranicznym handlu książką, a co zatem idzie zmniejszenie ilości pozycji zagranicznych, głównie francuskich. Jednak nie znikły zainteresowania biskupa w tej dziedzinie. Jeszcze w liście z 1594 r. spotykamy partię dotyczącą książek¹⁷⁰.

Książki nabywał zarówno od księgarzy, autorów, osób prywatnych, jak i specjalnych pośredników. W 1578 r. donosił Stanisławowi, że otrzymał naraz z kilku miejsc książki ascetyczne¹⁷¹.

Analiza posiadanych w bibliotece wydawnictw na podstawie krakowskiego inwentarza wskazuje, że Rozrażewski sprowadzał głównie książki nowe, aktualne, przeważnie prosto od wydawców i drukarzy. Nic więc dziwnego, że zaledwie kilkanaście pozycji było starszych od swego właściciela, tj. sprzed 1542 r. Do tych należą m. in. *Opera św. Brunona* (Paris 1524) i *De ratione et sacrificio missae* Andrzeja Krzyckiego (Kraków 1529)¹⁷².

Lata czterdzieste i pięćdziesiąte XVI w. są tu reprezentowane ledwie w kilku pozycjach. W tym czasie trudno jeszcze mówić o skryształowaniu się książkowych zainteresowań Hieronima, chociaż pobyt na dworze francuskim i studia w Paryżu nie zostały prawdopodobnie bez echa. Książki więc wydane w tych latach dostały się do rąk właściciela raczej dopiero po 1560 r.

W dalszym rozwoju księgozbioru można wyróżnić dwa zasadnicze okresy. Pierwszy, obejmujący lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte, charakteryzuje się napływem książek oficyn zagranicznych, głównie francuskich (Paris, Lyon), a także holenderskich (Antwerpen), szwajcarskich (Basel) i włoskich (Wenezja, Roma). Drukarnie polskie z tego okresu są niezwykle rzadko reprezentowane. Można powiedzieć, że dostały się one do księgozbioru albo w okresie późniejszym, albo drogą darów. Należą do nich m. in. pisma Jana Dymitra Solikowskiego¹⁷³.

Lata osiemdziesiąte i dziewięćdziesiąte charakteryzują się dojściem do głosu wydawnictw polskich, głównie krakowskich i poznańskich. Wśród oficyn obcych też nastąpiło znaczne przemieszanie. Od połowy lat siedemdziesiątych coraz częściej zjawiają się druki ingolstadtzkie, a w latach osiemdziesiątych już masowo kolońskie. Drukarnie więc niemieckie zajęły miejsce

¹⁷⁰ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 499.

¹⁷¹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 216.

¹⁷² Por. poz. 167, 391.

¹⁷³ Por. poz. 252, 256.

francuskich ograniczając je bardzo wymownie. Nie znaczy jednak, by te ostatnie zostały zupełnie wyparte.

Akcja gromadzenia zbiorów trwała prawie do ostatnich chwil życia naszego biskupa. Z książek wydanych w 1597 r. posiadał biskup m. in. *Theatrum Seweryna Lubomłczyka*, *Synodus Plocensis*, *Epithalamion* na cześć Jana Gostomskiego i Zofii Firlejowej, *Chronicon Erazma Glicznera*, *Oratio Piotra Lili do Zygmunta III*¹⁷⁴. Z 1598 r. miał Rozrażewski *Gratulatio Wawrzyńca Susłigi na cześć biskupa Franciszka Łąckiego*¹⁷⁵, a z 1599 dzieła Krzysztofa Warszewickiego¹⁷⁶.

2. DOSTAWCY KSIĄŻEK

A. DRUKARZE I KSIĘGARZE

Częste podróże młodego jeszcze Rozrażewskiego sprzyjały jak najbardziej nawiązywaniu kontaktów z licznymi drukarzami czołówki wydawniczej Zachodu. Odbiło się to bardzo pozytywnie na jego księgozbiore, w którym zrab najwcześniej zdobytych książek stanowiły piękne druki Paryża, Lyonu, Bazylei, Rzymu i Wenecji. Nie spotykamy jednak dokładniejszych przekazów dokumentalnych na temat kontaktu biskupa z wydawcami tego okresu.

Po zajęciu w 1570 r. miejsca w kapitule wrocławskiej, a później w 1574 r. na urzędzie sekretarza większego i w 1581 r. biskupa wrocławskiego, musiał się rzecz zwrócić większą uwagę na polskie ośrodki drukarstwa, głównie Kraków i Poznań, jak również na sąsiednie niemieckie, z Frankfurtem i Kolonią na czele, z którymi Polska utrzymywała bardzo ożywioną łączność handlową.

Poznań był głównym oknem Rozrażewskiego na handlowe rynki książkowe. Stolica Wielkopolski pozostawała w stałym kontakcie handlowym z Wrocławiem, Frankfurtem, Norymbergą i Lipskiem; tymi samymi drogami odbywał się handel książką¹⁷⁷. Księgarze poznańscy bardziej ciążyli ku pobliskim Niemcom, jeździli na słynne targi książkowe do Frankfurtu nad Menem¹⁷⁸.

W środowisku poznańskim na plan pierwszy wysunęli się Jan i Krzysztof Patruusowie. Jan Patruus († 1583) nazwany „chlubą poznańskiego księgarstwa XVI w.”, księgarz i nakładca, utrzymywał kontakt z Hozjuszem, Górskim i Kromerem, znajomość zaś języka niemieckiego łączyła go z zachodnimi ośrodkami handlu w Lipsku i Frankfurcie. Od r. mniej więcej 1570 wyręczył go syn Krzysztof¹⁷⁹. W liście do brata Stanisława pisał Hieronim 8 kwietnia 1576 r. z Pułtusza, że tu na miejscu może posiadać książki od Patruusa. Kontakt zatem między nimi musiał istnieć¹⁸⁰.

W środowisku krakowskim szukał biskup w 1580 r. pośredników w kupcach i bankierach Soderinich z Florencji, ale skoro nie były one zbyt owocne, prosił jezuitę Piotra Massimo, aby wpłynął na nich w celu przyspieszenia realizacji zamówień. Utrzymywał też kontakt z krakowskimi drukarzami.

¹⁷⁴ Por. poz. 117, 190, 204, 253, 276.

¹⁷⁵ Por. poz. 206.

¹⁷⁶ Por. poz. 35.

¹⁷⁷ Gryczowa: Rola drukarstwa s. 85.

¹⁷⁸ Gryczowa: Rola drukarstwa s. 86.

¹⁷⁹ Bodniak: Jan Patruus s. 367—369.— Wojciechowska: Książka s. 19, 28.

¹⁸⁰ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 151.— Czaplewski: Rozrażewski s. 14.

Nalegał np. na Siebeneycherów, aby przyspieszyli wydanie oczekiwanej *Postylli* Jakuba Wujka¹⁸¹.

Rozrażewski związany był ściśle również ze środowiskiem wrocławskim, tam przecież spędził kilka lat życia. Księgarze wrocławscy XV i pierwszej połowy XVI w. mieli nawiązane stałe stosunki z miastami polskimi: Poznaniem, Krakowem itd. W drugiej połowie XVI w. kontakty stały się rzadsze, handel wrocławski skierował się raczej na Zachód¹⁸².

W czasie pobytu w różnych miastach zaglądał Hieronim do księgarń, aby tam zdobywać zaplanowane lub też przypadkowe wydawnictwa. Prowincjalne punkty handlowe nie były jednak często w stanie zadowolić zapotrzebowań wybitnego humanisty. Tak np. w czasie pobytu w Warszawie w listopadzie 1579 r. poszukiwał książek, o których słyszał, ale nie mógł ich spotkać, odwołał się ostatecznie do Poznania. Podobnie na próżno szukał pewnej pozycji na terenie Gdańska¹⁸³.

Nawiązywał też niekiedy Rozrażewski kontakty z księgarniami zagranicznymi. We wspomnianym już liście z Pułtuska z 8 kwietnia 1576 wspomniano nazwisko jednego z pośredników, zapewne księgarza paryskiego Boreau¹⁸⁴.

B. DOSTAWCY PRYWATNI

Wspomniałem już o tym, że w czasie studiów rzymskich (1569) pisał Hieronim do swego brata Krzysztofa, aby przysłało mu książkę *Anatomia Lutheri*¹⁸⁵. Kontakt więc między Rozrażewskimi w kraju i za granicą istniał i służył wspólnym celom.

W grudniu 1573 r. prosił Gratianiego o książki i mapy. Chodziło tu zapewne o mapę Andrzeja Pograbskiego wydaną w Wenecji w 1570 r. pt. *Partis Sarmatiae Europae quae Sigismundo Augusto regi Poloniae potentissimo, subiacet, nova descriptio*¹⁸⁶. Dopraszał się także w tym czasie o brewiarz w ósemce wydany w Wenecji w 1570 r. przez drukarza Giunta i to zapotrzebowanie było zapewne dość długo aktualne, skoro jeszcze w 1575 i 1576 r. ponawiał swoje życzenia¹⁸⁷.

Od kanonika wrocławskiego Bogurskiego otrzymał *Ordo ceremoniarum et processionum* kościoła katedralnego we Wrocławiu, za co w liście datowanym 1 lutego 1584 r. w Wolborzu serdecznie podziękował¹⁸⁸. We wrześniu 1584 r. wyraża swą wdzięczność temuż kanonikowi za nadesłaną rozprawę teologiczną *Liber theologiae iuridicae*¹⁸⁹.

Nuncjusz wiedeński Bonhomini przesłał biskupowi Rozrażewskiemu bardzo cenne *Acta Mediolanensia*, otrzymał zaś od niego m. in. książkę *De Ecclesia vera et falsa* Nideckiego i *Censura* Sokołowskiego¹⁹⁰.

Do znanych przyjaciół biskupa wrocławskiego, z którymi był w stałej wymianie bibliofilskiej, należał bezsprzecznie Andrzej Jerin, ordynariusz

¹⁸¹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 216, 330.

¹⁸² Burbianka: Handel s. 71.

¹⁸³ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 299, II s. 323.

¹⁸⁴ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 151.

¹⁸⁵ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 53.

¹⁸⁶ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 89.— Czaplowski: Rozrażewski s. 15.

¹⁸⁷ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 133, 153.

¹⁸⁸ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 143.

¹⁸⁹ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 219.

¹⁹⁰ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 70, 82, 148—149, 154.— Czaplowski: Rozrażewski s. 14.

wrocławski. Ten informował o nowościach wydawniczych na Śląsku i ułatwiał ich nabywanie, a nawet wypożyczył Hieronimowi książki z własnego księgozbioru. Kolekcja Jerina zaopatrzona w szereg ekslibrisów uległa po śmierci właściciela rozproszeniu¹⁹¹.

Kiedy w 1581 r. przypadły biskupowi do gustu *Inquisitiones evangelicae Edera*, zaraz zwracał się do swego przyjaciela, alumna Collegium Germanicum, Jana Teknon i prosił o 12 lub też, jeżeli będą tanie, o 20 egzemplarzy¹⁹².

Wróciwszy z wyprawy do Wiednia w 1583 r. pisał do ks. Teodoryka, aby książki przez niego zalecone zakupił „dla pokrzepienia pomorskich owieczek”¹⁹³. Piotr Fabrycy, jezuita przesłał biskupowi rozmyślenia Łukasza Pinelli, jakie przetłumaczył na język polski. Był to kilkuczęściowy rękopis przekładu przesyłany biskupowi w trakcie dokonywania tłumaczenia. Odpowiadał on oczekiwaniom Rozrażewskiego, skoro w listach z lutego i września 1584 r. wyrażał on swą wdzięczność za części już przesłane i prosił o następne¹⁹⁴. Z innych jezuitów wystarczy wspomnieć rektora pułtuskiego, Stanisława Grodzickiego, który w 1580 r. przesłał biskupowi „Schaedulae sanctorum”¹⁹⁵.

Do biblioteki biskupa wrocławskiego dostarczali swe książki liczni pisarze kościelni. Bawiąc w 1583 r. w Wiedniu dziękował Jakubowi Górskiemu za nadesłane przezeń *Orationes in reditum Maiestatis Regiae scriptae*¹⁹⁶. Choć egzemplarz tych mów posiadał już z innego źródła, stwierdził, że o wiele cenniejszy jest dla niego dar samego autora.

Śmiało dopominał się w listopadzie 1577 r. u Kromera o jego dzieło *Polonia* i drugą część *Agendy*, bo miał je od autora przyobiecane¹⁹⁷. W jednym z listów wspominał o dziele prepozyta gnieźnieńskiego Jana Powodowskiego *Wędzidło na sprośne błędy a bluźnierstwa nowych Arianów*, jakie otrzymał od autora¹⁹⁸. W 1581 r. dziękował Piotrowi Skardze za przesłane mu za pośrednictwem biskupa Solikowskiego czterech egzemplarzy *Żywotów świętych*¹⁹⁹. Te same żywoty zamawiał innym razem u autora, pełniącego obowiązki rektora kolegium wileńskiego, poprzez królewskiego kaznodzieję Marcina Laternę²⁰⁰. W innym znowu czasie pisał z Wilna Stanisławowi Sołkowskiemu, że jego kazanie, wypowiedziane na konsekracji nuncjusza Caligari, czytał w bibliotece królewskiej i oczekiwał na przyobiecane a zapewne wysłane już egzemplarze²⁰¹.

Na terenie Gdańska miał Rozrażewski dobrego przyjaciela w osobie swego oficjała Mikołaja Miloniusza. Ten zamawiał mu książki, których trudno było zdobyć na innym rynku. Tak np. było z publikacją o Marii Stuart, królowej

¹⁹¹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 16, 121, 236, 241 i in.— Chodyński: Rozdrażewski s. 515.— Chwałewski: Ekslibrisy s. 32.— Maleczyńska: Recepcja s. 105.

¹⁹² Koresp. Rozrażewskiego, I s. 408.

¹⁹³ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 657.— Czaplowski: Rozrażewski s. 14.

¹⁹⁴ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 155, 220—221.

¹⁹⁵ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 328.

¹⁹⁶ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 59.— Czaplowski: Rozrażewski s. 10.

¹⁹⁷ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 199.

¹⁹⁸ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 166.

¹⁹⁹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 344.

²⁰⁰ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 478.

²⁰¹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 331.— Czaplowski: Rozrażewski s. 10.

szkockiej, której to pozycji nawet Miloniusz w 1588 r. na próżno dla naszego biskupa poszukiwał²⁰².

Najwięcej do tworzenia księgozbioru przyczynił się starszy brat biskupa, jezuita Stanisław Rozrażewski. Urodzony w 1540 r., podobnie jak Hieronim przebywał na dworze Henryka II, gdzie też w okresie sześcioletnim opanował język francuski. Przed r. 1555 sprowadzili go rodzice do kraju, ale ulegając jego prośbom pozwolili mu na studia w Akademii Krakowskiej. Pobyt w Krakowie trwał jednak bardzo krótko, bo ojciec jego przeniósł się do Wiednia. Przed 1560 r. ukończył więc w Polsce „humaniora” i rozpoczął studia w Wiedniu²⁰³. W tym też czasie (1560) wstąpił do zakonu jezuitów, należał zatem do pierwszych Polaków, którzy zasilili szeregi nowego, szybko rosnącego w znaczenie Towarzystwa Jezusowego i dzięki temu cieszył się potem dużym autorytetem²⁰⁴.

Po ukończeniu studiów zakonnych filozoficznych i teologicznych w Wiedniu i Rzymie oraz otrzymaniu święceń kapłańskich w 1565 r. był najpierw rektorem w Pułtusk (1565—1572), następnie spowiednikiem w Wilnie, gdzie też należał do najgorliwszych zwolenników otwarcia Akademii²⁰⁵. Do Poznania przybył 2 marca 1576 r. i pełnił tu nadal obowiązki spowiednika²⁰⁶. Kolegium poznańskie opuścił w 1587 r. i przeniósł się na krótko do Lublina, potem zaś do Krakowa, gdzie został w styczniu 1588 r. superiorem domu profesów przy kościele św. Barbary. Zmarł tamże 27 marca 1619 r., mając lat 79, jako ostatni z rodzeństwa nieżyjącego już od 19 lat Hieronima²⁰⁷.

Stanisław był pośrednikiem w zakupie książek zarówno krajowych, jak i zagranicznych głównie frankfurckich oraz lyońskich²⁰⁸. Od pierwszej prawie chwili swego pobytu w Poznaniu nawiązał Stanisław żywy kontakt z Hieronimem w dziedzinie książkowej. Przybywał też do Włocławka i Wolborza, głównie pod pozorem montowania fundacji kolegium gdańskiego, wskutek czego był w zakonie mocno krytykowany. Dla Stanisława nie bez znaczenia była wysoka „gorączka książkowa” jezuitów poznańskich tego okresu.

W 1572 r. urządzono dość obszerne pomieszczenie biblioteczne w kolegium i rozpoczęto kompletowanie nowoczesnego wspaniałego księgozbioru. Sprowadzano więc masowo książki z innych miast Polski oraz z Zachodu, głównie Frankfurtu, Lyonu i Rzymu. Wiele zdobytych wydawnictw było przeznaczonych właśnie dla innych placówek jezuickich, dla benefaktorów i przyjaciół. Ta kulturalna polityka Poznania doprowadziła do tego, że około 1610 r. kolekcja liczyła już około 5 tysięcy pozycji i była bez wątpienia jedną z największych na terenie kraju²⁰⁹. Pierwszym donatorem biblioteki poznańskiej

²⁰² Barnestapolus: Maria Stuart regina Scotiae, dotaria Franciae, heres Angliae et Hyberniae, martyr ecclesiae. Ingolstadt, offic. Wolfg. Ederi, 1588 8° (Koresp. Rozrażewskiego, II s. 323).

²⁰³ Liber vocationum s. 363.— Poplatek: Studia s. 89.

²⁰⁴ Korewa: Diecezja warmińska s. 73, 75.— Liber vocationum s. 364.— Wielewiczki: Dziennik, III s. 285.

²⁰⁵ Tync: Szkolnictwo s. 345.— Wielewiczki: Dziennik, III s. 285.

²⁰⁶ Terlaga: Działalność s. 72.

²⁰⁷ Liber vocationum s. 364.— Wielewiczki: Dziennik, III s. 285.

²⁰⁸ Czaplowski: Rozrażewski s. 15.

²⁰⁹ Biblioteka ta stanowi ważną pozycję w Bibliotece Uniwersyteckiej w Upsali, dokąd została wywieziona w okresie „potopu”. Z olbrzymiego katalogu, spisane w latach 1609—1610 i obejmującego trzy tomy, zachowały się tom pierwszy (zawierający spis pozycji niejezuickich autorów i wydawnictw nie objętych indeksem książek zakazanych) oraz drugi (książki autorów wyłącznie jezuickich). Tom trzeci obejmujący książki „zakazane” nie dochował się do naszych czasów. Mikrofilm pierwszych dwóch tomów katalogu znajduje się

był miejscowy biskup Adam Konarski, który w 1572 r. przekazał kolegium swój własny księgozbiór. Odtąd rozpoczęły się starania jezuitów o kompletowanie i powiększanie zbiorów. Kupowano m. in. w dużej ilości we Frankfurcie n. Menem. Poza tym zaopatrywali jezuitów w książki miejscowi księgarze, czy to Patruus czy też Stefan Winkler, uczeń jezuitów braniewskich²¹⁰.

Wnet po przybyciu Stanisława do Poznania, bo już w sierpniu 1576 r., pisał Hieronim do niego odsyłając *Thesaurus Ciceronianus* Nizoliusa oraz brewiarz, a prosząc o zakupienie we Frankfurcie kilku książek, jak *Omnes tabulas iuris*, *Cronica* Nauclera, *Historia adversus paganos* Osoriusa, *Speculum Saxonicum* i inne²¹¹.

We wrześniu roku następnego prosił go o sprowadzenie z nad Menu książki Jakuba Wujka *Brevis Missae Sacrificii contra Francisci Stancari scriptum assertio*, wydanej przez Uchańskiego w Kolonii tegoż (1577) roku. Przeczytał ją pożyczając z biblioteki jezuickiej, ale musiał niebawem oddać, bo była potrzebna w kolegium; przypadła zaś biskupowi bardzo do gustu²¹². Odtąd zaczyna się niezwykle często uciekać do Stanisława dziękując i przesyłając należności za książki już przesłane, a zamawiając coraz to nowe pozycje.

U Stanisława zamawiał więc w latach 1577—1580 m. in. następujące książki:

- 1.II.1577 — *Pretiuunculus septem psalmodum, Catechismus*²¹³;
- 18.IV.1577 — *Les catechismes, Vincentius Lirinensis*²¹⁴;
- 28.IX.1577 — *De Sacrificio Missae*²¹⁵;
- 6.X.1577 — *Katechizmy*²¹⁶;
- 12.IV.1578 — *Orationes Belleri, Hortulorum, Concilii Tridentini*²¹⁷;
- 8.VIII.1578 — *Hortulos, Tridentinos, Gersones, Vincentios, Dzinyk*²¹⁸;
- 14.XI.1578 — *Sanctorum vitae, Postilla de dominicis et sanctis, Breviarium, Gersones, Dziniki*²¹⁹;
- 23.XI.1579 — *Diurnal romayns*²²⁰;
- 8.VIII.1580 — *Plutarchi Compendium*²²¹.

W sprowadzaniu i nabywaniu książek ograniczał Rozrażewskiego najwyżej, mimo pewnego bogactwa, przypadkowy lub chwilowy brak pieniędzy. Uskarżał się na niego m. in. 1 lutego 1577 i 28 grudnia 1579 r.²²². Stanisław przysyłał biskupowi książki niezależnie od tego, czy ten je opłacił, czy nie. Później dopiero regulowali swoje należności²²³. Celem ujęcia sobie wpływowych ludzi nabywał biskup książki głównie o treści historycznej²²⁴. Aby

w posiadaniu autora tej pracy i może stanowić doskonały materiał do prac naukowych z dziedziny bibliotekarstwa.

²¹⁰ Pili chowski: Produkcja s. 664, 670.

²¹¹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 166—167.

²¹² Koresp. Rozrażewskiego, I s. 197.

²¹³ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 178, 185.

²¹⁴ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 199.

²¹⁵ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 197.

²¹⁶ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 198.

²¹⁷ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 207.

²¹⁸ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 233.

²¹⁹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 242—243.

²²⁰ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 299.

²²¹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 326.

²²² Koresp. Rozrażewskiego, I s. 178, 304.

²²³ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 184, 188, 190, 206, 211 i in.

²²⁴ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 210.

zaś rozpowszechnić literaturę religijną wśród szerokich mas, starał się kupować książki możliwie tanie, lub przynajmniej po cenie przystępnej²²⁵.

Mówiłem już wyżej o masowym rozdawaniu przez niego książek ascetycznych, modlitewników i katechizmów. Dostarczał ich prawie zawsze Stanisław. Największe nasilenie rozdawnictwa książkowego przypadło, według korespondencji, na lata 1577—1580, a więc zaraz po zamieszkaniu Stanisława w Poznaniu i w czasie pełnienia przez Hieronima funkcji sekretarza większego z przywiązaną do niego prepozyturą katedry płockiej. Zapewne więcej miał on wtedy czasu, skoro często zamawiał nowe zapasy książek, bo poprzednie już się kończyły²²⁶.

Ze Stanisławem dzielił się swymi uwagami o przesyłanych książkach; cieszył się i delektował, jeżeli druki odpowiadały jego dużym wymogom; kiedy zaś było odwrotnie, starał się ten stan usprawiedliwić. Zdarzało się, że skoro spostrzegł u znajomych jakąś odpowiadającą mu pozycję, zarówno co do treści jak i formy wydawniczej, zaraz bił na alarm do Stanisława. Tak było np. wtedy, kiedy zobaczył u jezuickiego prowincjała komentarz do psalmów²²⁷.

Głównym źródłem, z którego Stanisław zdobywał książki, były oczywiście rynki frankfurckie. Nic więc dziwnego, że targów tych oczekiwał Hieronim z niecierpliwością²²⁸. Tu też w końcu zamawiał ryzy odpowiedniego papieru²²⁹.

Z biegiem czasu, kiedy Hieronim zajął się licznymi obowiązkami biskupimi, kontakty książkowe obu braci pozornie osłabły. Po dość dużej przerwie w latach 1581—1582, nastąpił jeszcze dwuletni okres (1583—1584), bardziej nam z tych kontaktów znany. Aby zbyt wiele czasu nie poświęcać formowaniu księgozbioru, biskup całą prawie inicjatywę przekazał w 1584 r. w ręce brata Stanisława. Przesłał mu bowiem w styczniu tego roku do Poznania egzemplarz katalogu swej biblioteki, aby ten orientował się, jakie książki posiada, a jakie należałoby jeszcze zakupić. Katalog ten nie zachował się do naszych czasów²³⁰. Stanisław załatwiał też bratu sprawę oprawy książek, sprowadzania papieru i przyborów do pisania²³¹.

Stanisław oraz inni jezuiti, wdzięczni za hojność biskupa wobec zakonu, czuli się zobowiązani do rekompensaty na polu wydawniczym i księgarskim. Hieronim oceniał to należycie i już w sierpniu 1578 r. dziękował bratu za gorliwość i pilność, z jaką zdobywa dla niego książki²³². Dbał też Hieronim o zdrowie Stanisława. We wrześniu r. 1577 zalecał mu przeznaczyć na swoje cele, a głównie na podtrzymanie zdrowia, część przesyłanych na książki pieniędzy. W marcu 1584 r. sugerował mu zaś wykorzystanie posiadanych na zakup książek pieniędzy w celu odbycia należytej kuracji²³³.

²²⁵ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 178, 207.

²²⁶ Koresp. Rozrazewskiego, I—II.

²²⁷ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 189.

²²⁸ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 207.

²²⁹ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 190.

²³⁰ Koresp. Rozrazewskiego, II s. 143.—Librowski: Rozrazewski s. 220.

²³¹ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 197.

²³² Koresp. Rozrazewskiego, I s. 216.

²³³ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 197, II s. 171.

3. OPRAWA I UŁOŻENIE KSIĄŻEK W BIBLIOTECE

Coraz częściej zwraca się uwagę na wartość badań opraw artystycznych jako jeden z ważnych czynników rozwoju kultury²³⁴. Na smak artystyczny Rozrażewskiego w stosunku do opraw książkowych decydujący wpływ miał zapewne pobyt na dworze francuskim. Wypadł on właśnie w momencie, kiedy Henryk II (1547—1559), polecał wykonywać dla siebie, królowej Katarzyny de Medici i damy Diany de Poitiers oprawy należące do najlepszych, jakie kiedykolwiek sporządzono we Francji²³⁵.

Odnosnie znaków własnościowych na terenie Polski XVI w. superekslibris miał olbrzymią przewagę nad ekslibrisem. Co najmniej 340 miłośników zdołało oprawy swych książek i rękopisów w piękne, przeważnie herbowe, znaki tłoczone na zewnętrznej stronie okładzin (superekslibrisy); napisy lub herby wykonane na kawałkach papieru przyklejanych przeważnie od wewnętrznej strony opraw (ekslibrisy) rozpowszechniały się w XVI stuleciu bardzo opornie²³⁶.

Jak wynika z zachowanych kilku dzieł treści prawnej w Bibliotece Kapituły Włocławskiej, książki Rozrażewskiego były pięknie oprawione, często w deskę obłożoną w białą lub brązową skórę z klamrami, wyciskami, na ślepo, często złotymi, oraz medalionami. Na zewnętrznych stronach okładzin znajdują się tłoczone superekslibrisy składające się z herbu właściciela (h. rodzinny Doliwa wkomponowany w insygnia biskupie) i majuskułowego napisu w otoku: HIERONYMUS COMES A ROZDRAZOW EPISCOPUS WLAD. ET POMER.²³⁷

Podobny superekslibris znajduje się na oprawach *Historii* Jana Długosza przechowywanej w rękopisach Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (sygn. 33). Taki też znak własnościowy biskupa włocławskiego z książki Piotra Skargi *Artes duodecim* znajdującej się w Bibliotece im. Baworowskich we Lwowie²³⁸, reprodukowano w dziele W. Kotuli *Właściciele rękopisów i starych druków zbiorów wielkopolskich Z. Czarneckiego*²³⁹. Księgozbiór Rozrażewskiego nie miał natomiast w ścisłym znaczeniu ekslibrisu. Niekiedy tylko na specjalnej wkładce górnej oprawy pisano nazwisko właściciela lub też dedykację²⁴⁰.

Nie wszystkie oczywiście dzieła musiały posiadać takie oprawy. Te bowiem, które przeznaczone były dla rozdawania, bywały często dość proste. Biskup podkreślał też, że należy mieć na uwadze nie tylko wielkie i wspaniałe pragnienia, ale i realizm posiadanej kieszeni²⁴¹. Niemniej dla godniejszych osób posiadał w swej rezydencji we Włocławku pięknie oprawne egzemplarze katechizmów i modlitewników, którymi potrafił niejednego ująć i zdobyć dla siebie²⁴².

W swych listach zaznaczał też czasem, jaki ma być nawet kolor oprawy, czy brzezi mają być złoczone, czerwone, czy czarne. Przedkładał np. kolor

²³⁴ Jarosławiecka: Stan badań.

²³⁵ Dahl: Dzieje książki s. 205.

²³⁶ Korpała: Dzieje s. 30.

²³⁷ Librowski: Rozrażewski s. 221.

²³⁸ Obecnie Biblioteka Ossolineum (sygn. XVI. Qu. 1766).

²³⁹ Kotula: Właściciele, repr. 341 (po s. 48).

²⁴⁰ Kotula: Właściciele s. 67.

²⁴¹ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 197—198.

²⁴² Koresp. Rozrażewskiego, I s. 185.

czerwony oprawy nad czarny²⁴³. W październiku 1577 r. prosząc o nową partię książek wyraźnie zaznaczał, że katechizmy mogą być oprawne w biały pergamin, inne zaś, jak *Commonitorium* Wincentego z Lerynu, powinny być obłożone w czerwony²⁴⁴. Lubował się pięknymi brewiarzami. Z tej też racji postanowił m. in. na przełomie 1578 i 1579 r. przenieść ozdoby srebrne z mszału na swój brewiarz, jaki świeżo otrzymał²⁴⁵.

Sprawy introligatorskie załatwiał, głównie na terenie Poznania, brat Hieronima Stanisław, który znając dobrze upodobania biskupa oddawał zakupione książki od razu introligatorom i ci oprawiali je według odpowiednich wskazań. Przesyłając zaś do Poznania należności za książki wliczał Hieronim również kosztą oprawy²⁴⁶. Nic więc dziwnego, że mało spotykamy w korespondencji uwag na temat oprawy introligatorskiej. Wyjątkowo, kiedy chodziło o coś nadzwyczajnego, starał się to biskup w liście wyraźnie podkreślić²⁴⁷. Być może oddawał pewne dzieła do oprawy również we Włocławku, gdzie trudnił się introligatorstwem Florian Materka, będący w ciągłym kontakcie z miejscową kapitułą²⁴⁸.

Liczenie się z możliwościami finansowymi w dziedzinie oprawy świadczy dobitnie o tym, że biskup miał na myśli głównie wartość posiadanych książek z punktu widzenia ich treści, a nie tylko oprawy i zewnętrzne walory, aczkolwiek i na te kładł wielki nacisk.

Celem ułatwienia korzystania z książek posiadał specjalne „regestrzyki” znajdujące się zapewne we wszystkich częściej czytanych dziełach. Wśród drobnych rzeczy spisanych w 1599 r. przed wyjazdem do Rzymu, było m. in. „regestrzyków okrągłych do ksiąg 5”, „regestrzyków do ksiąg podługowatych 2”²⁴⁹.

Na temat pomieszczenia samej biblioteki trudno jest dokładniej coś powiedzieć. Mieściła się ona, według spisanego inwentarza w 1600 r., na zamku biskupim we Włocławku. Książki ułożone były zapewne w tej kolejności, w jakiej je po śmierci biskupa spisano. A zatem było to ułożenie według formatów. Pozycje duże in folio zostały ustawione alfabetycznie, ale w dzisiejszym naszym ujęciu zupełnie niekonsekwentnie. Poszczególne dzieła włączano nie według nazwiska autora, lecz powszechnie utartej nazwy. Tak więc litera A rozpoczyna się od następujących pozycji: ARCA Noae, ANNEUS Seneca, ANNALES ecclesiastici itd.

Wśród książek in quarto brak nawet takiego porządku. W ich ustawieniu nie można się dopatrzeć żadnego ładu. Niektóre pozycje stały oddzielnie, chociaż stanowiły całość dzieła. Rozbite były też niekiedy istniejące dublety. Co więcej, wśród tych książek in quarto znalazło się 20 pozycji in octavo (poz. 215—235), i to w jednej kolejności, co mogło jednak zdarzyć się dopiero w momencie donoszenia książek do inwentaryzacji. Podobnie jest z najmniejszymi pozycjami „in octavo et sedecimo”, z tym tylko, że pomieszano tu dwa formaty (8° i 16°), przez co skomplikowano jeszcze porządek.

²⁴³ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 185—186.

²⁴⁴ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 199.

²⁴⁵ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 244, 255.

²⁴⁶ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 185, 206.— Cz a p l e w s k i: Rozrazewski s. 14.

²⁴⁷ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 185.

²⁴⁸ C h o d y Ń s k i: Organy s. 67—68.

²⁴⁹ Inventarium s. 21—22.

Funkcje bibliotekarza pełnił przypuszczalnie sam biskup — znał się bowiem dobrze na posiadanych książkach. Niezawodną pomocą służył mu brat Stanisław, który zjawiał się często na zamku biskupim z radą i pomocą.

Rozdział III

ZASÓB BIBLIOTEKI

1. PODSUMOWANIE ILOŚCIOWE

Zagadnienie oceny biblioteki Hieronima Rozrażewskiego stanowiącej odbicie zainteresowań jej właściciela, należy niewątpliwie do najtrudniejszych problemów w całokształcie rozważań. Zapewne wiele książek zakupił lub starał się o nie biskup z racji zamiłowania przedmiotu, szereg jednak znalazło się tu zupełnie przypadkowo poprzez grzechnościowe i okolicznościowe dary.

Podsumowanie wielkości księgozbioru biskupa nie jest również zbyt łatwe. Znamy go dokładniej w chwili przejęcia przez spadkobierców. Biblioteka ta była otwarta, książka łatwo do niej wchodziła, ale i łatwo ją opuszczała. Rzecz dziwna, najbardziej pochwalani i powszechni autorowie z drugiej połowy XVI w., których dzieła biskup sam rozdawał i zalecał na wszystkie strony, nie stali na półkach jego zbioru w r. 1600. Brak tu np. synodu włocławskiego wydanego przez Rozrażewskiego dwukrotnie, nie ma żywotów świętych ks. Piotra Skargi, sprowadzanych w wielu egzemplarzach dla innych, nie znajdujemy też *Directorium* Jana Polanco, zalecanego duchowieństwu diecezji jako podstawową lekturę.

Katalog krakowski posiada 513 opisów skróconych, którymi obejmuje około 480 różnych książek w 530 tomach. Należy dodać do tego około 50 dubletów i 90 książek nie opisanych. Z tego było „in folio” 169 pozycji bibliograficznych, 134 „in quarto” i 210 „in octavo” oraz „sedecimo”. Jeżeli włączy się jeszcze książki przekazane katedrze i kapitule, to księgozbiór osiągnie liczbę 680 tomów.

Biblioteka liczyłaby na pewno jeszcze więcej, gdyby dodało się dziesiątki pozycji, o których z korespondencji wiemy, że biskup je posiadał, ale z biegiem lat przeszły w inne ręce i nie dotrwały do naszych czasów, czy nawet te, które znajdują się dzisiaj w różnych bibliotekach kościelnych i państwowych.

Ciekawie przedstawiają się proporcje językowe. Odbił się tu cały uniwersalizm Rozrażewskiego, jego powiązania z krajami Zachodu w których zdobywał swe wykształcenie, osobiste kontakty z wielu wybitnymi pisarzami czy działaczami państwowymi i kościelnymi tego okresu. Na pierwszym miejscu idą oczywiście książki łacińskie w liczbie około 429, następnie francuskie w 34 pozycjach, niemieckie w 23, polskie w 20, włoskie w 3 oraz jedna czeska i starocerkiewnoślwiańska.

Podobnie przedstawiają się proporcje typograficzne książek. Wysoki procent wyszedł z tłoczni krajowych. Na 510 pozycji, które można było dokładniej sprawdzić i ustalić, 98 opuściło drukarnie polskie. Stanowi to prawie 20 procent. Do głównych warsztatów drukarskich należą przede wszystkim Poznań, Kraków, Wilno i Gdańsk. Z drukarni francuskich na

czoło wysunął się Paryż i Lyon, a z niemieckich Ingolstadt, Frankfurt n. Menem i głównie Kolonia, ze szwajcarskich prym wiedzie Bazylea, a z włoskich Rzym i Wenecja.

2. POSZCZEGÓLNE DZIEDZINY WIEDZY

Dokładniejszy przekrój pod kątem tematycznym jest niezwykle trudny. Przede wszystkim niełatwo jest ze zwiezłych opisów w inwentarzu ustalić o jaką pozycję rzeczywiscie chodzi. Nic więc dziwnego, że szereg autorów musi pozostać nieodgadniętych. Wielką sztuką jest również zaliczenie niektórych egzemplarzy do tego czy innego działu, są one bowiem wielotematyczne lub ogólne.

Niemniej jednak nawet ogólne tylko zestawienie wskazuje na zainteresowanie naszego biskupa. Szło ono z jednej strony w kierunku problemów prawnych a z drugiej historyczno-polemicznych. Zainteresowania prawne ujawniały się w ciągu prawie całego życia, zarówno w czasie studiów rzymskich jak i pracy w kancelarii królewskiej i diecezji; historyczno-polemiczne były przejawem zainteresowań dołą sobie współczesną, okresem pewnego zcierania się różnych tendencji wyznaniowych, na które biskup z racji swego urzędu nie mógł być obojętny. Inne dziedziny wiedzy wpływały konsekwentnie bądź z wykształcenia i urzędu (filozofia, biblistyka, patrologia i teologia), bądź też z humanistycznej postawy (poezja, wymowa, geografia, astronomia itd.).

A. PISMO ŚWIĘTE

Reformacja w sposób szczególny podkreślała wagę wnikania w treść Pisma św. Reformacyjne wydawnictwa z zakresu biblistyki cieszyły się dużą popularnością. Lud prosty stojący z dala od biblii, skoro jedyny kontakt istniał za pośrednictwem oficjalnego wyjaśniania poprzez autorytet Kościoła hierarchicznego, zaczął teraz sam szukać w nauce ksiąg świętych poparcia, często radykalnego, antyfeudalnego i antyklerykalnego stanowiska. Pismo św. więc, a szczególnie *Dzieje Apostolskie*, stawały się w okresie reformacji tym czynnikiem, który dzielił coraz wyraźniej kraje Europy.

Biblia stanowiąca ważną broń zaciekle zwalczających się obozów wyznaniowych nie mogła być absolutnie obcą zwolennikom reform wewnątrzkościelnych atakowanego ze wszystkich stron rzymskiego Kościoła. Rozrażewski należał do ludzi dobrze rozumiejących wagę Pisma św. Świadczą o tym najlepiej liczne pozycje jego biblioteki. Oprócz całego Pisma św. po łacinie i francusku, posiadał biskup w swej bibliotece jeszcze osobno Nowy Testament. Na uwagę zasługują również Biblia tzw. Ostrogska, wydana w języku starocerkiewnosłowiańskim w Ostrogu w latach 1580—1581, oraz bardzo cenne wydanie Pisma św. w sześciu tomach „in folio” opracowane przez najbardziej poważanego egzegetę średniowiecza Mikołaja de Lyra (1270—1349).

Obok wydań samego Pisma św. ważną rolę odgrywały komentarze do poszczególnych ksiąg lub trudniejszych tylko tekstów. W bibliotece biskupa wrocławskiego znajdowało się kilkanaście takich pozycji. Szereg tekstów Starego Testamentu wyjaśniało *De arcanis catholicae veritatis* wielkiego znawcy Wschodu Piotra Galatinusa. Ewangelii dotyczyły komentarze biskupa Gandawy, znakomitego egzegety Korneliusza Janseniusza, *Commentariorum*

in suam concordiam ac totam historiam evangelicam partes IV. Dzieło *In Sacram Scripturam problematum libri VI* Franciszka Jerzego Zorzi, franciszkanina, pisarza teologicznego i filozoficznego, było niepewnej ortodoksyjności, skoro z innymi jego pracami zostało wycofane z publicznego obiegu w katolickim świecie. *Paraphrasis* Hieronima Osoriusa wyjaśniała prorocтва Izajasza, a *Commentarii* do dwunastu prorocत्व profesora z Salamanki Franciszka Ribera służyły komentowaniu proroków tzw. mniejszych. Była też w bibliotece *Catena* Franciszka Zefirusa objaśniająca *Pięcioksiąg* Mojżesza czyli pięć wstępnych ksiąg, od których rozpoczyna się Pismo św. Starego Testamentu.

Na szczególnie podkreślenie zasługują zainteresowania Rozrażewskiego *Psalmami*. Posiadał kilka psalterzy i komentarzy autorstwa Gilberta Genebrarda, Korneliusza Janseniusza, Rufina z Aquilei, Marka Antoniego Flaminiusza i Franciszka Titelmanna. Zauważywszy w 1577 r. u prowincjała jezuickiego Maggio *Psalmorum quoddam commentariolum* prosił swego brata, aby się o taki sam komentarz dla niego postarał, o ile będzie to możliwe²⁵⁰. W 1580 r. zwracał się powtórnie do brata z prośbą o jakakolwiek „paraphrastica interpretatio psalmorum” odrzucając jednak Flaminiusza, bo posiadając tego w swej bibliotece nie był zapewne z niego zadowolony, wolałby już mieć podobną pozycję w opracowaniu Jana Campena²⁵¹.

Z Nowego Testamentu zwraca uwagę książka arcybiskupa Achridy, średniowiecznego pisarza zależnego w egzegezie od starochrześcijańskich pisarzy, np. Teofilakta, pt. *Enarrationes*. Ewangelia św. Jana posiadała ponadto komentarz Klaudiusza Guillaud *In sacrosanctum Evangelium enarrationes* oraz druk o podobnej tematyce rzymskiego kardynała Franciszka Toledo. Ewangelia św. Mateusza miała zaś *Commentarii* wspomnianego Klaudiusza Guillaud oraz *Enarrationes* Pawła de Palatio.

B. OJCOWIE KOŚCIOŁA

Kościół epoki reformacji i odrodzenia katolickiego zrozumiał dobrze konieczność nawrotu do swej pierwotnej tradycji. Wynalazek druku został więc wykorzystany w swych początkach do przekazania szerszej społeczności dorobku Ojców Kościoła. Celował w tej akcji wydawniczej sam wódz humanistów Erazm z Rotterdamu oraz drukarze o podobnym duchu, jak Stephanus czy Froben. Zainteresowania te dotyczyły jednak głównie strony literackiej pism, szły w kierunku filologicznym, nie pomijały jednak teologicznego aspektu i tu dochodziła do głosu gorączkowa walka o właściwe zrozumienie nauki Ojców. Wszystkie biblioteki XVI w. posiadały więc w znacznej liczbie takie wydawnictwa. Kolekcja biskupa Hieronima Rozrażewskiego jest tego tylko najlepszym przykładem.

Z okresu patrystyki przednicejskiej posiadała biblioteka pisma jednego z pierwszych papieży św. Klemensa Rzymskiego oraz biskupa Lyonu św. Ireneusza († 202), z pochodzenia małoazjatyckiego Greka łączącego w sobie zarówno tradycję Wschodu jak i Zachodu. Dzieło *Adversus haereses* tego ostatniego dotyczy tradycji kościelnej, Pisma św., mariologii i eklezjologii. Znajdowały się następnie w księgozbiorze w dwóch wydaniach dwutomowych dzieła apologety chrześcijaństwa i rygorystycznego moralisty Ter-

²⁵⁰ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 117.

²⁵¹ Estreicher, XIV s. 32.— Koresp. Rozrażewskiego, I s. 323.— Czaplewski: Rozrażewski s. 10.

tuliana († ok. 220) napisane wspaniałym językiem łacińskim na tematy teologiczno-polemiczne. Dzieła Klemensa Aleksandryjskiego stanowią pomost pomiędzy praktyczną literaturą dwóch pierwszych wieków a dogmatyczną spekulacją epoki późniejszej. Dzieła św. Cypriana († 258) zawierają zaś wszystkie główne problemy nurtujące Kościół afrykański w połowie III w., a więc kwestię prześladowań, odpadłych od wiary, ważności chrztu heretyków oraz problem jedności Kościoła. Należą tu również dzieła Dionizego Areopagity pierwszego biskupa w Atenach, nawróconego przez św. Pawła apostoła.

Złoty wiek patrystyki greckiej reprezentowali św. Cyryl Jerozolimski († 386) ze swymi *Katechezami mistagogicznymi*, obejmującymi wprowadzenie do podstawowych tajemnic wiary: sakramentu chrztu św. bierzmowania i eucharystii. Katechezy te odegrały rolę doniosłą w XVI w. w polemice z protestantami o rzeczywistej obecności Chrystusa w Najśw. Sakramencie. Są tu możliwie kompletne dzieła świętego mówcy i pisarza kościelnego św. Grzegorza z Nazianzu († ok. 390), który za swoje głębokie dociekania został zwany „teologiem”, reformatora obrzędów kościelnych i życia klasztornego św. Bazylego W. († 379), patriarchy w Konstantynopolu św. Jana Chryzostoma († 407), który swymi kazaniem i homiliami utrwalił zasady wymowy kościelnej zyskując sobie miano „złotoustego” a pozostawił szereg pism homiletycznych, ascetycznych, moralnych, egzegetycznych i dogmatycznych, Ifrema Syryjskiego († 373) piszącego zarówno traktaty dogmatyczne jak i hymny kościelne. Tu też należy dołączyć *Contra octoginta haereses opus eximium* św. Epifaniusza († 403), traktujący w oparciu o Ireneusza i Hipolita o 80 różnych herezjach, oraz jedną z pierwszych prób systematyzacji teologicznej *Liber catecheticus* Grzegorza z Nyssy. Nie można zaś określić bliżej dzieła św. Cyryla Aleksandryjskiego († 444), jakie znajdowało się w zbiorze biskupa Rozrażewskiego.

Złoty wiek patrystyki łacińskiej reprezentowały w bibliotece biskupa niektóre dzieła czterech wielkich doktorów Kościoła zachodniego. I tak św. Ambroży († 397) arcybiskup Mediolanu był tu obecny przez *Officiorum libri tres* oraz *Opera* dedykowane arcybiskupowi Janowi Łaskiemu przez Erazma z Rotterdamu. Św. Augustyn († 430), autor najczęściej tłumaczony i opracowywany, miał tu swoje dziesięciotomowe *Opera* i *Meditationes*. Św. Hieronim († 420) cieszący się w Kościele wyjątkowym autorytetem, jako jeden z największych biblistów chrześcijaństwa, znany był przez swoje kilkutomowe *Opera*, a ostatni z czterech wielkich doktorów — św. Grzegorz Wielki († 604) z wiekopomnego dziełka *Regula pastoralis*.

Wiele uroku a zarazem i wartości dodawał bibliotece olbrzymi, dziesięciotomowy zbiór Ojców Kościoła *Bibliotheca veterum Patrum* zebrana przez Marguerin de la Bigne.

C. TEOLOGIA

a. SCHOLASTYCZNA

Przegląd wydawnictw teologicznych można rozpocząć od dzieł dominikanina św. Tomasza z Aquinu. Św. Tomasz (1225—1274), zwany „doctor angelicus”, profesor w Kolonii i Paryżu, zostawił po sobie m. in. komentarz do Piotra Lombarda, *Sumę teologiczną* (O Bogu, stworzeniach i moralności chrześcijańskiej), *Sumę filozoficzną* (stanowiącą apologetykę chrześcijańską przeciw żydom i poganom) oraz pisma egzegetyczne (z których szczególnie

cenny jest komentarz do listów św. Pawła). Dziełami swymi zapoczątkował Aquinata odrębną szkołę w scholastyce tzw. tomistyczną. Biskup Rozrażewski posiadał oczywiście wielotomową *Sumę*, *Quaestiones*, *Catena aurea* czyli komentarz do czterech ewangelii oraz *Epitome* do dzieł autorstwa Berardo Bonjoanne. Znalazło się w bibliotece również *Commentarium* do pism Piotra Lombarda pióra teologa hiszpańskiego Dominika Soto, dominikanina.

Z autorów polskich księgozbiór zawierał *Opera* czyli dzieła teologa i kaznodziei Stanisława Sokołowskiego oraz podobne dzieła Krzysztofa Warszewickiego, w których obok treści historycznej jest wiele materiału teologiczno-ascetycznego i egzegetycznego.

Z autorów obcych znajdował się w bibliotece *Pymander Marcurii Trismegisti cum commento* — dzieło traktujące o całości zagadnień teologicznych wielkiego erudyty włoskiego Annibala Rosseliusa. Omawia tu autor zagadnienia dotyczące Trójcy Św., Ducha Św., aniołów, stara się wyjaśnić problemy filozofii, ontologii, kosmologii, psychologii itd. Dalej idą dzieła: *Tipus omnium scientiarum et praesertim theologiae scholasticae* Egidiusza Moncourt, *De iustitia caelesti libri decem* Hieronima Osoriusa, *Tractatus tres* Jana Riviusa oraz *Tractatus de gratiis* Jana Stafylusa.

O sakramencie eucharystii, jako o kwestii bardzo w okresie reformacji aktualnej, traktowały rozprawy kanonika regularnego Jana Garetiusa *Consensus*, Andrzeja Krzyckiego *De ratione et sacrificio Missae*, wydana przez Stanisława Hozjusza, oraz *Assertiones* czyli tezy poddane publicznej dyspucie w kolegium poznańskich jezuitów 16 października 1577 r.

Pierwszorzędną rolę odgrywało w tym czasie dzieło *Confessio fidei*, zapewne kardynała Hozjusza, bo znane było w całej Europie ze swej gruntowności i erudycji zużytkowanej w obronie prawd wiary. Są też nie określone bliżej *Institutiones christianae* zarówno po łacinie, jak i francusku. Obronie trydenckiego wyznania wiary służyło *Defensio tridentinae fidei catholicae* Diego Payna.

b. POLEMICZNA

Na szczególne podkreślenie zasługują bardzo liczne książki biblioteki Rozrażewskiego, które mają znamiona religijnej polemiki. Biskup nie brał osobiście i bezpośrednio większego udziału w religijnych sporach. Nie był jednak i nie mógł być pod tym względem obojętny. Dobrze zdawał sobie sprawę z wagi ustawicznych walk prowadzonych szczególnie na pióra.

Do takich wydawnictw należy bez wątpienia kilkadziesiąt pozycji. Jest to m. in. *De vitis, sectis et dogmatibus haereticorum* — życiowe dzieło ujmujące całość zagadnienia znanego polemicznego autora Gabriela Prateolusa. Przeciwno nauce religijnych odłamów wymierzone były słynne *Disputationes* kardynała św. Roberta Bellarmina. Dziełem wiedeńskiego działacza katolickiego Edera *Evangelische Inquisition* tak się zachwycał, że szereg egzemplarzy zamówił dla niemieckich ewangelików swej diecezji i zastanawiał się nad jej tłumaczeniem²⁵². Pozycji tej jednak w chwili objęcia biblioteki przez jezuitów nie było w niej.

Kwestii protestanckiej dotyczyła bezpośrednio polemiczna rozprawa wspomnianego Bellarmina *Judicium de libro quem Lutherani vocant Concordiae*. Wskazał w niej autor błędy zawarte w opublikowanej w 1580 r. po niemiecku, a w 1584 po łacinie książce *Concordia*. Tego też problemu doty-

²⁵² Koresp. Rozrażewskiego, I s. 407.

czyło *Responsio cuidam Nicolai* autora kilku traktatów teologicznych, człowieka niezwykle zadzierzystego i kłótliwego — Piotra Lili z Poznania. Szczególnie cenne były zapewne dla biskupa dwa dziełka jego przyjaciela, oficjała gdańskiego i pomorskiego, Niemca z pochodzenia, Mikołaja Miloniusza. Dotyczyły one problemu zbawienia, prawdziwości Kościoła oraz jego stanu w poszczególnych krajach rozdarłej wyznaniowo Europy.

W bliższym kontakcie był również Rozrażewski z jezuitą Wawrzyńcem Arturem Faunteus i posiadał kilka jego rozpraw, z których interesującej nas kwestii dotyczyły: *Coenae lutheranorum et calvinianorum oppugnatio ac catholicae Eucharistiae defensio*, obejmujące tezy poddane dyspacie w kolegium jezuitów poznańskich w 1586 r., oraz *Refutatio descriptionis coenae Dominicae a Daniele Tossano scriptae*. Ta ostatnia pozycja została zresztą dedykowana właśnie biskupowi wrocławskiemu. Posiadał następnie obronę twierdzeń teologicznych o Kościele Henryka Blysem, prowincjała jezuitów austriackich, z którym sam był w korespondencji; *Judicium de confessione Augustana* znanego w Polsce jezuitę Antoniego Possevino, wydaną w Poznaniu i dotyczącą dopuszczenia heretyków do wspólnej dysputy w sprawach wiary; *Wieczerzę ewangelicką* oraz *Odpowiedź na contradicte ministrowskie* katolickiego polemisty Marcina Łaszczu, wydaną przeciwko *Contradictionum index* Andrzeja Chrzastowskiego, który z kolei zwalczał poglądy Bellarmina o czyszcju. Są tu też dwa egzemplarze *Libelli pseudoevangelici contra ministrum Stanislai Rescii a Gulielmo Philaletae scripti refutatio* Macieja Żvdowskiego oraz *Antyhyperaspistes pro vera compendorum Ecclesiae dissidiorum ratione* Tilmanna Bredenbacha, skierowana przeciwko Jakubowi Andrzejowi Smidolini.

Przeciw protestantom, a głównie zaś Łukaszowi Osianderowi skierowany był *Sinodus sanctorum Patrum* Fryderyka Stafylusa, z pochodzenia i wychowania gdańszczanina, który będąc dość bliski Melanctonowi, w 1552 r. zerwał z protestantyzmem, wrócił na łono Kościoła katolickiego i był świeccim teologiem u boku biskupa wrocławskiego.

Zainteresowania jego problemami polemiki z protestantami okazały się dobitnie, kiedy wyszła drukiem broszura *Professio catholica* Sebastiana Flascha. Autor urodzony w luteraniźmie, w nim też wychowany, wyrzekł się swego dotychczasowego wyznania i w pracy ukazał 22 racje, dla których to uczynił. Inwentarz biblioteki nie obejmuje tej pracy, być może znajdowała się wśród 90 „rozmaitych ksiąg”.

Posiadał też biskup dzieło *Assertio septem sacramentorum adversus Lutherum* króla angielskiego Henryka VIII, za które otrzymał autor od papieża Leona X zaszczytny tytuł „obroncy wiary świętej”. Kontakt Rozrażewskiego z ośrodkiem poznańskim odbił się również pozytywnie na księgozbiorze. Znalazły się tu m. in. teksty publicznych dysput w kolegium — *Controversiarum aliquot praecipuarum fidei christianae explicationes*, wydane z woli prymasa Stanisława Karnkowskiego. Polemiczne treści zawierają też liczne dodatki do *Historii Husytów* Jana Cochleusa.

Skardze i Wujkowi wysyłał wyznania konwertyty, dlaczego to „Ksylander Cornicolaus Borussus” opuścił szeregi luteran i powrócił na łono Kościoła rzymskiego²⁵³. Od brata swego Krzysztofa wypraszał jeszcze w 1569 r. Ana-

²⁵³ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 48.— Cz a p l e w s k i: Rozrażewski s. 12.

tomię Lutra²⁵⁴. Oba tych pozycji nie znajdujemy jednak w inwentarzu bibliotecznym z 1600 r.

Wśród książek zbijających zarówno poglądy luteranów, jak i kalwinów należy wymienić przede wszystkim *Dziesięć dowodów, iż adwersarze Kościoła powszechnego upaść muszą* Edmunda Campiani, z dołączoną odpowiedzią *Na antidotum kalwińskie* Kaspra Wilkowskiego. Kontynuację polemiki wokół tego dzieła stanowi jeszcze inna pozycja, mianowicie *Confutatio responsionis Guilielmi Whitakeri* jezuita Jana Durie, który wystąpił w obronie swego zakonnego współbrata Campiani.

Polemice z kalwinami poświęcone były następujące książki biblioteki Rozrazewskiego: *Rozwiązanie 52 kwestii ministrów nowoewangelickich o Kościele Bożym* i *Synopsis Novi Evangelii* znanego jezuickiego polemisty z Poznania, Adriana Jungi, skierowane przeciwko ewangelikom, głównie zaś kalwinom radziejowskim. Z autorów obcych na uwagę zasługują Claudius de Sainctes, zwalczający usilnie herezje na terenie Francji i biorący czynny udział w dysputach z kalwinami poprzez swoje *Responsio ad apologiam Theodori Bezae* wydane przeciwko rozprawom Kalwina i Bezy, *Christomachia calvinistica* Antoniego Chandieu oraz *Dialogi septem quibus ducenti calvinianorum errores refelluntur* Franciszka Ardencjusza. Z korespondencji wiadomo, że biskup żywo interesował się książką Piotra Skargi *Artes duodecim* skierowaną przeciwko polemiście kalwińskiemu Andrzejowi Wolańowi²⁵⁵.

Sprawom kościoła w Anglii poświęcone były takie pozycje, jak *De origine et progressu schismatis anglicani* Mikołaja Sanderusa oraz *Concertatio Ecclesiae catholicae in Anglia adversus calvinopapistas et puritanos* jezuita Jana Gibbons, która przeprowadzała dobitną apologię angielskich męczenników i podkreślała walor dawanego przez nich świadectwa.

Problemami ariańskimi zajmowały się znowu takie pozycje, jak: *De Trinitate liber* skierowany przez Stanisława Ostrowskiego przeciwko Szymonowi Budnemu, Marcinowi Czechowiczowi i Stanisławowi Farnowskiemu, a wydany w Poznaniu w drukarni Wolraba w 1591 r.; *Wędzidło na sprośne błędy a bluźnierstwo nowych arianów* Hieronima Powodowskiego, zawierające kazania o narodzeniu Chrystusa i dowody o jego bóstwie, wydane przeciwko *Dialogom* Czechowicza; *Przyczyny nawrócenia* opracowane przez Kaspra Wilkowskiego, najpierw arianina, a potem pisarza religijnego i tłumacza katolickiego.

Znalazła się też zapewne w bibliotece pierwsza antytrynitaraska książka Pawła Grzegorza z Brzezin *Tabula de Trinitate*, która na rozkaz królewski została publicznie spalona. Dziś jest to druk nieznan, a spowodował on zakaz drukowania pism ariańskich w Krakowie i wywołał ożywioną dyskusję. *Turris Babel* tegoż autora stanowi zaś wykład ariańskich prawd teologicznych w świetle Pisma św.

Nie obce były Rozrazewskiemu sprawy Kościołów wschodnich, być może poprzez swoje powiązania ze Stanisławem Sokołowskim. Sam też biskup współpracował w wydaniu książki Sokołowskiego *Censura orientalis Ecclesiae*, która jest przekładem opinii Jeremiasza II Tranosa patriarchy konstantyno-

²⁵⁴ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 53.— Nowak: Satyra s. 407.

²⁵⁵ Koresp. Rozrazewskiego, II s. 84.— Egzemplarz tej książki z supereklibrisem zachował się w Bibliotece im. Ossolińskich we Wrocławiu (Katal. Ossol. s. 629.— Kotula: Właściciele s. 67).

polskiego i jego teologów o wyznaniu augsburskim przesłanym mu przez luterskich teologów. Zbijał w nich patriarcha punkt po punkcie poglądy protestanckie²⁵⁶. Dzieło to musiało się spotkać z niemiłym przyjęciem u luteran, którzy kontakty z patriarchą i jego odpowiedzi utrzymywali w tajemnicy. Rozrażewski sam usilnie zabiegał o wydanie tego dzieła, być może pośredniczył nawet w uzyskaniu w Konstantynopolu tekstu odpowiedzi Jeremiasza. Do dziełka tego dodał Sokołowski obronę prymatu papieża Gennadiusza Scholariusza.

Dalszym ciągiem polemiki między katolikami a protestantami na tle szukania unii tych ostatnich z prawosławiem była poświęcona publikacja Jakuba Górskiego *Animadversio seu Crusius* znajdująca się również w zbiorze i nawiązująca do *Censury* Sokołowskiego. Powstała ona zresztą na prośbę Sokołowskiego, który był uczniem Górskiego. Problemem wschodnim zajmowało się w końcu ważne dzieło Piotra Skargi *O jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem* nadesłane mu przez brata Stanisława; ofiarował je jednak później pewnemu ormiańskiemu księdzu ze Lwowa.

Praktycznym zagadnieniem religijnych kontrowersji, a mianowicie wykształceniu kaznodziej do walki przeciw herezjom służyło *Promptuarium catholicum* słynnego angielskiego teologa Tomasza Stapletona.

c. MORALNA I PASTORALNA

Dla duchowieństwa przeznaczony był przede wszystkim *Stimulus pastorum* Bartłomieja od Męczenników, traktujący o życiu, zwyczajach i sposobie bycia biskupów i księży skomponowany na podstawie pism Ojców Kościoła. Rozrażewski bardzo cenił to dzieło i wiele z niego korzystał. Autor, dominikanin, arcybiskup z Braga należał do czołowych zwolenników reformy trydenckiej w Portugalii i przeprowadzał ją zarówno rządami w swej diecezji, jak też opracowanym katechizmem oraz szeregiem wydanych dzieł²⁵⁷. Mniej natomiast przypadła do gustu biskupowi *Regula pastoralis* św. Grzegorza W. Posiadał ją jednak niewątpliwie, bo stanowiła pozycję podstawową, powszechnie uznawaną²⁵⁸.

Nie miał jednak w bibliotece rozpowszechnionej szeroko książki Jana Polanco *Directorium* ułożonej na użytek spowiedników i wielokrotnie wydawanej. Wiadomo jednak z korespondencji, że posiadał ją biskup i bardzo mu odpowiadała, zamierzał też przetłumaczyć na język ojczysty uważając, że jest bardzo pożyteczna dla kleru polskiego. Polecał też tego autora usilnie swemu duchowieństwu na synodach subkowskich w 1589 i 1598 r.²⁵⁹ Bardzo często nabywał biskup i rozpowszechniał wśród ludu wydawnictwa katechizmowe, brak jednak o nich wzmianki w inwentarzu.

Wśród pozostałych książek tej dziedziny należy wymienić: *Confessoriale* arcybiskupa florenckiego św. Antonina; *Manuale sacramentorum* napisane przez Hieronima Powodowskiego i wydrukowane w Poznaniu w 1591 r., a użyteczne każdemu księdzu, szczególnie zaś proboszczowi, bo zawierające nauki o poszczególnych sakramentach; *Brevis et methodica instructio audientiarum confessionum* wydaną przez tegoż autora (Powodowskiego) dla spo-

²⁵⁶ Problem ten omawia w odrębnej monografii ks. Henryk Cichowski (Cichowski: Sokołowski).

²⁵⁷ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 13.

²⁵⁸ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 26, 119.

²⁵⁹ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 119.— Czaplowski: Rozrażewski s. 11.

wiedników; *Methodus confessionis* (Kraków 1546); *Tractatus sacerdotalis* kanonisty Mikołaja z Błonia, *Collationum sacrarum libri VIII* niemieckiego teologa Tilmanna Bredenbacha; *Sacerdotale sive sacerdotium thesaurus* Franciszka Samarina ujętą po myśli soboru trydenckiego, *Tractatus de institutione sacerdotii* Piotra de Soto; *Compendium theologiae practicae* Jana Molanusa profesora lowańskiego, jednego z najlepszych teologów niderlandzkich XVI w.; *Institutionum christianarum libri octo* Piotra Bulingera.

D. PRAWO

a. PRAWO CYWILNE

Skoro tylko zetknął się Rozrazewski na dworze królewskim z kwestiami prawnymi, od razu sprowadził sobie potrzebne podręczniki, jak *Omnes tabulae iuris* i najstarszą księgę prawa niemieckiego *Speculum Saxonicum*²⁶⁰. Bardzo pożyteczne okazały się mu wydawnictwa encyklopedyczne, jak *Vocabularius utriusque iuris*, *Lexicon iuris civilis et canonici*, *Regulae utriusque iuris*.

Dobrze zaopatrzona była biblioteka w prawodawstwo polskie. Na czoło wysuwają się konstytucje Królestwa Polskiego *Ordinum Regni Poloniae ad diversos principes christianos legationes, epistolae, responsa*, *Ustawy prawa ziemskiego* Jana Tarnowskiego, *Decisiones* Piotra Róizjusza, radcy sądowego przy dworze królewskim, oraz *Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego* Bartłomieja Groickiego.

Do prawa partykularnego należy zaliczyć *Jura municipalia terrarum Prussiae* wydane w 1578 r. w Gdańsku oraz *De jure provinciali terrarum Prussiae* drukowane w 1574 w Krakowie przez Stanisława Karnkowskiego, prymasa i ucznia Roizjusza z Akademii Krakowskiej, absolwenta uniwersytetu w Padwie, dotyczące głównie Gdańska i wręczone wjeżdżającemu do Polski królowi Henrykowi. Posiadał też egzemplarz prawa czeskiego.

Z dziedziny prawa cywilnego powszechnego posiadał dzieło słynnego prawnika francuskiego, Equinariusza Baro *Institutionum civilium*... Miał też przypuszczalnie *Corpus Iuris Civilis* Justyniana. Tu także można włączyć 2 egzemplarze komentarzy o właściwym zarządzie królestwem, skierowane przeciwko Machiavellemu, autorstwa zapewne adwokata parlamentu w Tuluzie Innocentego Gentillet. Dzieło to skierowane było zdecydowanie przeciwko absolutyzmowi. Należy tu również *Bulla aurea* cesarza Karola IV z 1356 r.

b. PRAWO KOŚCIELNE

F. M. Sobieszkański pisał w *Encyklopedii* Orgelbranda (T. 22 s. 394), że „prawo kościelne kanoniczne, w ową porę w Polsce zaniedbane, ledwie on jeden umiał”. Nie było w tym stwierdzeniu wiele przesady. Bardzo owocna była przecież współpraca z rzymskimi prawnikami, którzy przygotowali zbiór prawa kościelnego wydany potem przez Grzegorza XIII. Długa praktyka w kancelarii królewskiej nauczyła go cenić prawo bardzo wysoko, tym bardziej, że sam miał zamiłowania prawnicze. O zainteresowaniach tych świadczą działalność synodalna w diecezji włocławskiej i na terenie ogólnopolskim oraz gromadzenie książek z tej dziedziny.

²⁶⁰ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 184.— Cz a p l e w s k i: Rozrazewski s. 9.

Wśród biskupów posiadał reputację najlepszego kanonisty²⁶¹. Jest więc rzeczą zrozumiałą i każe domyślać się, że wydawnictwa tego pokroju stanowiły pierwszy zawiązek jego podręcznej biblioteki, stale potem uzupełnianej. Cieszył się z nadesłanej mu z Wrocławia rozprawy *Liber theologiae iuridicae* godnej, jego zdaniem, by ją czytali senatorowie i biskupi²⁶².

Katedrze przekazał *Institutionum libri IV* Jana Pawła Lancelloti — pierwowzór podręcznika prawa kościelnego, drukowany wiele razy, oraz *Corpus Iuris Canonici* wydany przez Grzegorza XIII, nad którym sam niedługo pracował. Posiadał również trzytomowy zestaw dzieł profesora prawa kanonicznego w Salamance i Koimbrze, kanonika regularnego, znanego i cenionego Marcina Azpilcuety, *Opera omnia* hiszpańskiego prawnika Diego Covarrubias y Leyva, *De verborum quae ad ius pertinent significatione libri XIX* adwokata generalnego w parlamencie paryskim za czasów Henryka III, uczonego prawnika Barnaby Brisson, *Summa super titulos decretalium* Goffreda de Trano, nie określone bliżej dzieło Ludwika Gomes, *Practica criminalis canonica* Lopeza de Salcedo oraz *Dialogus de concilio* Marka Mantuano Bonavidio, który utrzymywał nadal zdanie o wyższości władzy soboru nad papieżem.

Kilka pozycji dotyczyło kapituł i kanoników. Należały tu *De origine canonicorum et eorum officio tractatus unus* profesora filozofii w Lowanium Jana Capet oraz *De canonicis libri tres* Jana Molanusa. Posiadał też *Constitutionum libri VIII* papieża Klemensa I, z dedykacją dla kardynała Stanisława Hozjusza, a z prawa zakonnego — reguły św. Benedykta.

c. SOBORY I SYNODY

Zbiory ustaw soborowych i synodalnych były w bibliotece Rozrazewskiego dość liczne, służyły one za wzór własnej pracy ustawodawczej. U czołowego przedstawiciela potrydenckiej reformy Kościoła w Polsce nie mogło oczywiście zabraknąć ustaw tego soboru (*Concilium Tridentinum*) wydanych w Lyonie w 1567 r. z listem króla polskiego Zygmunta Augusta. Miał także obronę wyznania trydenckiego — *Defensio Tridentinae fidei catholicae* Diego Payna. Z wcześniejszych soborów posiadał u siebie *Acta concilii Ephesini*, wydane w drugiej połowie XVI w. przez jezuitę Antoniego Pelten, oraz historię soboru w Konstancji, prawdopodobnie Udalrika de Reichental, wydaną po niemiecku.

Z ustawodawstwa synodalnego polskiego znalazły się w księgozbiore biskupa Rozrazewskiego przede wszystkim *Constitutiones et decreta* synodu prowincjonalnego w Piotrkowie w 1589 r., rozpoczynające się listem papieża Sykstusa V do arcybiskupa Karnkowskiego. Przepisy te dotyczą m. in. problemu podnoszenia poziomu szkół i bibliotek kościelnych.

Diecezja krakowska była tu reprezentowana przez ustawy synodu zwołanego przez biskupa Jerzego Radziwiłła w 1593 r., a płocka poprzez podobne ustawy biskupa Wojciecha Baranowskiego (również z 1593 r.). Przechowywał biskup również egzemplarz rozporządzeń synodu ołomuńskiego z czasów, kiedy na stolicy biskupiej tej diecezji zasiadał jego przyjaciel, Stanisław Pawłowski.

Z synodów wrocławskich posiadał biskup przede wszystkim dwa egzemplarze wydania kolońskiego (z 1572) uchwał odbytego w 1568 r. synodu Sta-

²⁶¹ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 13.

²⁶² Koresp. Rozrazewskiego, II s. 219.— Cz a p l e w s k i: Rozrazewski s. 9.

niśława Karnkowskiego oraz akta nie określonego bliżej, być może tylko rękopis, synodu „in folio”. Nie spotykamy jednak synodu wrocławskiego z 1586 r., jedyne zresztą z okresu rządów Rozrażewskiego, który został wydrukowany, i to dwukrotnie (1588 i 1589). Z ustawodawstwa zakonnego istniały w bibliotece tylko *Statuta et decreta* premonstratensów wydane we Wrocławiu 1588 r.

Szczególnie ważną pozycję biskupiej biblioteki stanowiły *Acta* kościoła mediolańskiego wydane drukiem (tamże) w 1582 r. przez św. Karola Boro-meusza. Stanowiły one wzór dla reformatorskich poczynań naszego biskupa, pilnie je też czytywał, opatrywał odpowiednim spisem a w testamencie przekazał jako skarb biblioteki kapitulnej²⁶³.

W bibliotece znalazły się także dwa egzemplarze *Reformationis ecclēsiasticae decreta* opracowane przez Jana Franciszka Bonomi na podstawie wizytacji diecezjalnych dokonywanych w imieniu wspomnianego Boro-meusza w jego diecezji. O zarządzaniu diecezją oraz o wizytacjach traktowało również dzieło biskupa z Sarno na Sycylii Pawła Fusco — *Die visitatione et regimine ecclesiarum libri octo*, wydane w Rzymie prawie równocześnie z objęciem urzędu biskupiego przez Rozrażewskiego, bo w 1581 r.

E. LITURGIA

Dział liturgiczny był bez wątpienia ważniejszą pozycją biblioteki biskupa i świadczył o jego stałych dążeniach do potrydenckiej reformy liturgicznej. Na specjalne podkreślenie zasługują zbiory przepisów liturgicznych i formuł modlitewnych służące do sprawowania sakramentów św., odbywania procesji itd. czyli tzw. agendy a późniejsze ceremoniały. Najstarszą z nich w bibliotece biskupiej to *Agenda plocka* wydana przez Wawrzyńca Zambrzuskiego w 1554 r. Następna, drukowana w Krakowie w 1586 r. dla diecezji ołomuńskiej z czasów biskupa Pawłowskiego, świadczy o żywych kontaktach obu sąsiednich krajów. Posiadał też oczywiście *Agendę* przystosowaną dla kościołów Królestwa Polskiego i opracowaną przez Hieronima Powodowskiego, wydaną w Krakowie w drukarni Łazarzowej 1591 r., m. in. dzięki własnym staraniom.

Kilka pozycji dotyczyło ściśle mszy św. Były to *Missale Cracoviense* wydawane w XVI w. niezwykle często, *Elucidarium ecclesiasticum ad officium Ecclesiae pertinentia planius exponens* kanonika z Chartres Jodoka Clichtoveusa, a w końcu dwa egzemplarze różnych wydań bardzo cenionego i zarazem rzadkiego dziś *Sacrarum ceremoniarum libri tres* włoskiego teologa, arcybiskupa Korfu, Krzysztofa Marcellusa.

Ceremoniale episcoporum (wydane w Rzymie w 1600 r.) posiadał Włocławek w odpisie wcześniej, niż się ukazało w druku, bo od 1597, z daru ceremoniarza papieskiego Pawła Mucantiusa dla Rozrażewskiego i zostało wcielone później do biblioteki kapitulnej²⁶⁴.

O zamiłowaniach liturgicznych biskupa świadczą również wspaniałe rękopiśmienne mszały oraz pontyfikały. Istniały już w tym czasie rubrycele wrocławskie, które nie dochowały się do naszych czasów. Świadczy o tym list Rozrażewskiego do nuncjusza w Wiedniu z 3 lutego 1584 r., w którym nasz

²⁶³ Chodyński: Rozrażewski s. 519.

²⁶⁴ Chodyński: Liturgia s. 89.— Librowski: Rozrażewski s. 222.

biskup o takiej rubryceci wspomina²⁶⁵. W Wolborzu wraz z instrumentami muzycznymi pozostał nie określony bliżej *Antyfonarz* i *Kancjonał*²⁶⁶.

F. KAZANIA

Dział homiletyczny kolekcji biskupiej nie był zbyt rozbudowany w porównaniu z innymi bibliotekami tego okresu. Szczególnym poważaniem darzył Rozrażewski postylle Skargi i Wujka. Zaraz po ukazaniu się tej ostatniej zamówił od 20 do 30 egzemplarzy, bo przyobiecał ją wielu osobom, a m. in. swej krewnej Rusockiej, której uprzednio spalił postyllę Reja²⁶⁷. Zachęcał duchowieństwo swojej diecezji do posiadania postylli Wujka i Białobrzezkiego, jako wielce użytecznych w pracy duszpasterskiej²⁶⁸.

Wśród kazań Stanisława Sokołowskiego, którego również ceniał, zasługują na uwagę mowy o wcieleniu Słowa Bożego — *Nuntius salutis* wydane w 1588 r., *Orationes ecclesiasticae septem* oraz traktacik o teorii kaznodziejstwa, naśladowający analogiczne dzieło Cycerona o wymowie, pt. *Partitiones ecclesiasticae*. Posiadał też w swej bibliotece dwa egzemplarze kazania tegoż wypowiedzianego na konsekracji nuncjusza Caligarego — *Epithalamion episcopi cum sua sponsa ecclesia*. Pozycję tę ceniał wysoko, a jeszcze przed zdobyciem na własność czytał ją w bibliotece królewskiej i podawał innym²⁶⁹.

Z autorów obcych posiadał kilka tomików kazań Ludwika z Grenady, *Paraenesis christiana* Macieja Frankoniusa, *Homiliae* Tomasza Beauxamis, Rudolfa i wielkich Ojców Kościoła oraz *Conciones* Egidiusza Topiariusza.

Ciekawą pozycję stanowiło *Theatrum* Seweryna Lubomlczyka, wybitnego kaznodziei, gdzie wskazano, jak szukać w dziełach św. Tomasza z Aquinu wyjaśnień do perykop ewangelicznych.

G. KSIĄŻKI ASCETYCZNE

Książki ascetyczne były nie tylko częścią biblioteki Rozrażewskiego, ale też przedmiotem częstej jego lektury. Nic więc dziwnego, że i na te tematy spotykamy dość częste wzmianki w jego korespondencji.

Do czołówki autorów ascetycznych znajdujących się w omawianym księgozbiorze należały takie pozycje jak *Opera omnia* św. Bernarda z Clairvaux, *Opera* założyciela kartuzów, św. Brunona, *Bibliotheca sancta* — dzieło zarówno ascetyczne jak egzegetyczne, stanowiące prawdziwą kopalnię wiedzy Sykstusa ze Sieny, *Opera* sławnego pisarza ascetycznego benedyktyna Ludwika Błozjusza i inne.

Szczególnie ulubionym autorem biskupa był powszechnie ceniony dominikanin Ludwik z Grenady, pisarz ascetyczny i porywający kaznodzieja, opierający swe rozważania na Piśmie św., Ojcach Kościoła, a pod względem stylu na dziełach Cycerona. W bibliotece jego znalazły się więc pozycje: *De frequenti communione*, *Vita Christi*, *Dux peccatorum*, *La prima parte dell oratione et meditatione*, *De devotione*, *excellencia*, *utilitate et necessitate orationis libri III* i inne.

Było też kilka traktatów dotyczących poszczególnych kwestii, jak o krzyżu (*De cruce*) profesora z Jeny i Leydy, wielkiego uczonego Odrodzenia,

²⁶⁵ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 149.— Ch o d y ń s k i: Liturgika s. 13.

²⁶⁶ Inventarium s. 17.

²⁶⁷ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 253.

²⁶⁸ C z a p l e w s k i: Rozrażewski s. 13.

²⁶⁹ C z a p l e w s k i: Rozrażewski s. 10.

Justusa Lipsiusa, dwa egzemplarze *Dialogów* św. Katarzyny Sienieńskiej, objawienia św. Brygidy, *Ignis purgatorius* — o ogniu czyścącym znanego z pracy nad poprawą Wulgaty teologa włoskiego Bartłomieja Valverde, *De iustitia caelesti libri decem* profesora Pisma św. w Koimbrze, zwanego często „Cyceronem portugalskim” — Hieronima Osoriusa oraz o czterech rzeczach ostatecznych Dionizego Kartuzja.

Ciekawą pozycję stanowiła książka Jana Valdes, szambelana Kłemensa VII, człowieka o duchu reformatorskim, mglistej religii, który swym wpływem stworzył w Neapolu ognisko nowatorstwa, a jego medytacje znane w języku hiszpańskim i włoskim zostały ocenzone i zakazane.

Z polskich autorów posiadał rozmyślenia o męce i śmierci Chrystusa Stanisława Sokołowskiego wydane w Krakowie w 1586 r. pt. *Justus Joseph* i dedykowane biskupowi włocławskiemu. W korespondencji jest też mowa o rozmyśleniach rocznych, pewnie Łukasza Pinelli, które tłumaczył na język polski dla naszego biskupa jezuita Piotr Fabrycy Kowalski²⁷⁰. Znalazł się tu również modlitewnik polecany młodzieży szkół jezuickich, a szczególnie zaś na Akademii Wileńskiej, pn. *Thesaurus orationum, meditationum ac piarum exercitationum*.

Wprawdzie nie widzimy w bibliotece katechizmów, ale z korespondencji Rozrażewskiego wiadomo, że sprowadzał je masowo i rozdawał na wszystkie strony, szczególnie zaś w szkołach archidiakonatu pomorskiego²⁷¹. Celem rozpowszechnienia kupował także za pośrednictwem brata Stanisława większe ilości *O naśladowaniu Chrystusa* Tomasa a Kempis; w księgozbiórce posiadał jednak tylko dwa egzemplarze. Podobnie było z modlitewnikami Szymona Werepeusa — *Catholicum precationum enchiridion*, które zdobywał licznie dla innych²⁷².

H. FILOZOFIA

Tylko nieliczne książki z dziedziny filozofii znalazły się w bibliotece biskupa Rozrażewskiego. Należy tu wyliczyć *Opera omnia* Platona, założyciela szkoły filozoficznej, zwanej „Akademią”, jednego z najwybitniejszych filozofów greckich, *Commentariolum* do sentencji Piotra Lombarda dominikanina Duranda a Sancto Portiano, który zyskał sobie miano „doctor resolutissimus”, *Summula* dominikańskiego kardynała Kajetana de Vio, *Opera omnia* Filona, zwanego przez współczesnych „żydowskim Platonem”, *Commentarii* profesora z Bolonii i Paryża Filipa Beroalda.

Tu też można dołączyć *De harmonia mundi* Jerzego Franciszka Zorzi, z dedykacją dla papieża Pawła III. Książka ta jest zbiorem pojęć neoplatonickich i kabalistycznych, nic więc dziwnego, że z biegiem czasu dostała się na indeks.

I. HISTORIA

a. HISTORIA ŚWIECKA

Rozrażewski posiadał wiele książek z dziedziny historii i to zarówno z okresu najstarszego, jak najnowszego. Są to *Fragmenta duo e sexto historiarum libro* wybitnego historyka greckiego Polibiusza, *Historia mundi* rzym-

²⁷⁰ Koresp. Rozrażewskiego, II s. 155, 220 nn.

²⁷¹ Cz a p l e w s k i: Rozrażewski s. 13.

²⁷² Koresp. Rozrażewskiego, I s. 259.

skiego pisarza Pliniusza, *Opera* żydowskiego historyka piszącego po grecku, Józefa Flawiusza, *Vitae comparatae illustrium virorum* biografa o tendencjach moralizatorskich — Plutarcha.

Z autorów nowszych miał biskup *Chronographiae libri quatuor* Gilberta Genebrarda, *Chronicon* Jana Nauclera, obejmujący czasy od stworzenia świata do r. 1500 i jego uzupełnienia pióra znanego historyka kartuskiego Wawrzyńca Suriusza. Tu należy także zaliczyć *Historiarum sui temporis libri XX* włoskiego historyka i profesora prawa z okresu Odrodzenia Franciszka Guicciardini, i to w dwóch egzemplarzach. Było tu również dzieło Jana Cariona *Chronicon* wydane przez Filipa Melanchtona, które przypadło do gustu naszemu biskupowi, skoro tylko zobaczył je w królewskiej bibliotece w Wilnie. Ponieważ zaś pozycja ta należała do zakazanych, postarał się u nuncjusza Lauri o specjalne zezwolenie na czytanie tego rodzaju wydawnictw.

Dzieje poszczególnych krajów dotyczyły takie pozycje jak *Romanae historiae* historyka greckiego, konsula i gubernatora Azji Mniejszej pierwszych wieków Diona Cassiusa, *Familiae Romanae* antykwariusza i filologa rzymskiego Fulviusa Orsini. Dzieje Czech obejmowała *Historia Regni Bohemiae* biskupa ołomunieckiego Jana Dubraviusa. Czyny króla portugalskiego Emanuela opisywało dzieło biskupa Hieronima Osoriusa *De rebus Emmanuelis Lusitaniae regis*. Na temat nowo odkrytych łądów posiadał Rozrażewski egzemplarz *Historia navigationis ad Brassiliam* Jana Lery. Miał też w końcu dzieje Uniwersytetu w Ingolstadium, gdzie sam zresztą studiował, pt. *Alma Ingolstadiensis Academiae historia* Walentego Rotmara.

Dzieje Polski były w bibliotece obficie reprezentowane i szły po linii zainteresowań biskupa. O jego zdaniu na temat wartości książek historycznych świadczy fakt, że po przejrzeniu tendencyjnej historii Śląska, wydanej w Wittenberdze w 1571 r. przez Joachima Cureusa, zabiegał za pośrednictwem nuncjusza Commendoniego oraz internuncjusza Gratianiego o wstrzymanie nowego wydania, tym razem już w tłumaczeniu niemieckim. Zabiegi Rozrażewskiego okazały się przypuszczalnie skuteczne, skoro tłumaczenie ukazało się dopiero w 1585 r., a więc po 13 latach od jego interwencji²⁷³. Wydaje się prawdopodobne, że posiadał je również w swej bibliotece.

Sz szczególnie bogaty był zbiór polskich kronik w księgozbiorach biskupa. Oprócz dwutomowej historii Jana Długosza w rękopisie posiadał *Chronicon regum Poloniae* Erazma Glicznera, z łacińskimi wierszami Jana Rybińskiego na cześć Jana Rozrażewskiego, kasztelana poznańskiego. Druk ten zawiera tylko pierwszą część traktującą o legendarnych dziejach Polski, część druga pozostała w rękopisie. Na wysokim poziomie stoi kronika *De origine et rebus gestis Polonorum* Marcina Kromera, która z założenia głosiła zagranicy wielkość narodu stojącego w rzędzie potęg Europy, wskutek czego nie uniknęła pewnego subiektywizmu. Kromera skrócił i przedłużył do 1548 r. Jan Herburt. Dzieło jego *Chronica sive historiae...*, wydana w Bazylei w 1571 r., cieszyła się dużym powodzeniem w epoce elekcyjnej. Jeszcze kalwin Stanisław Sarnicki pokusił się o nową kronikę (do 1586) dając osobliwą kompilację poprzedników. Ożywione dziwacznymi pomysłami *Annales* Sarnickiego stanowią pewną dekadencję w historiografii w porównaniu z Kromerem.

Oprócz wszystkich wyżej omówionych wydawnictw posiadał biskup dzieło Krzysztofa Warszewickiego *De origine generis Poloni*, z dedykacją dla

²⁷³ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 71, 404.

króla Stefana, ale przesłał je dziekanowi wrocławskiemu Landeckowi. Były tu w końcu dzieje Polski wydane po francusku, zarówno Jana Heřburta w tłumaczeniu Piotra Huillier, jak i *Les chroniques et annales de Pologne* Błażeja Vigenère.

Historii Prus i Inflant poświęcone były *Historia rerum Prussicarum* Kaspra Schuetza oraz *Historia belli Livonici* Tilmanna Bredenbacha. Podczas swej kuracji u wód śląskich rozczytywał się z przyjemnością w nadesłanej mu przez biskupa wrocławskiego Gerstmann *Historia Silesiaca*, zwłaszcza w tych jej częściach, które odnosiły się do dziejów starszych, wspólnych z Polską. Tam też zaznajomił się ze wspomnianymi już książkami Dubraviusa i Genebrarda²⁷⁴.

Wysoki procent książek biblioteki dotyczył dziejów współczesnych monarchów polskich — Zygmunta Augusta, Henryka Walezego, Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy. Rozpoczęła tę listę mowa wygłoszona przez Jana Żołączyńskiego w Neapolu po śmierci Zygmunta Augusta pt. *In funere Sigismundi Augusti oratio*. Pochwałę króla Henryka Walezego, przeznaczonego rzekomo z nieba dla Polski, stanowiła *Urania* Jana Dymitra Solikowskiego. O powodzeniach wojennych Stefana Batorego na Wschodzie oraz ich przyczynach traktowały *Stephaneis Moscovitica* Hermanna Daniela oraz *Oratio* (panegiryczna mowa) Krzysztofa Warszewickiego wypowiedziana do króla. Bawiąc w 1583 r. w Wiedniu dziękuje Jakubowi Górskiemu za nadesłane mowy (*Orationes*) na cześć powracającego króla Stefana z wypraw wojennych. Historię batalistycznych zmagañ Batorego obejmowały również dwa druki, zapewne niemieckiego autora Wawrzyńca Muellera.

Ze spraw aktualnych tego okresu trzeba wspomnieć o polskiej i niemieckiej deklaracji w sprawie zatargu między królem a władzami miejskimi Gdańska. Wśród gratulacji na cześć Stefana Batorego należy wyliczyć *Gratulatio* uczniów Akademii Wileńskiej z okazji przybycia króla do Wilna, nie znaną i nie zachowaną *Gratulatio* autorstwa Jana Ramuła, *Epinicion* Jana Kochanowskiego, *Epithalamion* na cześć królewskiego małżeństwa Marcina Beckmanna z Prus, oraz bliżej nie określoną *Ecloga* na cześć Batorego, napisaną z podobnej okazji. Było w końcu w zbiorach biskupa kazanie Hieronima Powodowskiego wygłoszone na pogrzebie królewskim.

Zygmuntowi III Wazie poświęcone były następujące publikacje: *De felici adventu Cracoviam Sigismundi III Poloniae regis* Marcina Slachcinusa, opisy zaślubin króla z Anną Austriaczką, *Oratio* z okazji powrotu króla ze Szwecji autorstwa Piotra Lili, *Tropheum pacis* Andrzeja Loaechiusa, wydana z teje okazji w Krakowie w 1594 r. oraz *Carmen* Marcina Beckmanna na cześć króla.

Z utworów na cześć polskich dostojników można wspomnieć *Epithalamion* ogłoszony z okazji małżeństwa Zofii Firlejówny i Jana Gostomskiego a ułożony przez młodzież szkół jezuickich w Lublinie.

Na specjalną uwagę zasługują książki biblioteki Rozrazewskiego z pogranicza historii i polityki wyznaniowej, dotyczącej głównie okresu reformacji i kontrreformacji, oraz kształtowaniu się nowych idei religijnej tolerancji i współzycia światopoglądów na terenie jednego kraju. Posiadał więc biskup przede wszystkim *De republica libri VI* Jana Bodin, teoretyka państwa, który rozwinął teorię suwerenności państw oraz wyraźnie rozdzielił sprawy religii od spraw państwa. Głosił zatem, że zmiana wyznania nie musi pocią-

²⁷⁴ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 404.— Czaplewski: Rozrazewski s. 10.

gać za sobą zmiany ustroju państwowego, nawoływał jednak do podtrzymania jedności religijnej przez tych władców, u których ta jedność jest jeszcze do uratowania. Głównym motywem gorliwości panującego ma być interes polityczny, religia jest jedynie narzędziem rządów, traci więc przodujące miejsce i staje się podporą władzy świeckiej. Bodin głosił apoteozę silnej władzy królewskiej i stał się twórcą doktryn absolutystycznych szerzonych w XVII wieku.

Po zamordowaniu Henryka Gwizjusza i jego brata kardynała, na polecenie Henryka III w wigilię Bożego Narodzenia 1588 r., teoretyczni przedstawiciele Ligi²⁷⁵ wstępują w ślady protestanckich przeciwników absolutyzmu. Propaguje się zdanie, że lepiej niech będą w kraju dwa wyznania, niż gdyby lekkomyślne utrzymywanie jedności miało przynieść krajowi zgubę. W bibliotece biskupa Rozrażewskiego znajdowała się książka *De justa Henrici III abdicatione* Jana Boucher, rektora uniwersytetu paryskiego, który w 1587 r. podburzał gwałtownie do rewolty. Zbliżoną ideologią do Bouchera odznaczało się dzieło Guilielma Rosseusa *De iusta rei publicae christianae in reges impios autoritate*. Posiadał też biskup jeden z najpoważniejszych i najbardziej popularnych na Zachodzie francuskich traktatów politycznych tego okresu, a mianowicie *Franco-Galia* Franciszka Hotmana wydany w Genewie w 1573 r., a więc w rok po nocy św. Bartłomieja. W dziele widoczny jest wpływ Bezy.

Zbliżonym do Plejady — poetów zgromadzonych wokół Ronsarda o zapatrywaniach silnie antyreformacyjnych — był humanista Papyriusz Masson. W bibliotece miał biskup *Caroli noni Francorum regis vita* oraz *De episcopis urbis divi Romanam Ecclesiam rexerunt* tegoż autora. Rozprawa *De religionibus diversis non admittendis* Jakuba de Pamele (Pamelius) napisana w 1582 r.; popierała ona politykę najbardziej nieprzejednaną i z historii wybierała wyłącznie przykłady nietolerancji. Nie godzi się na wolność religijną dla reformowanych, nawet w jednym mieście na terenie całego królestwa.

Do tej grupy rozpraw można dołączyć również *Dialogus de pace* Kaspra Schuetza, w którym autor nie stara się bronić wolności religijnej jako rzeczy absolutnie dobrej; jego zdaniem wyznania heretyckie można jedynie tolerować dla uniknięcia większego zła. *Dialogus* popiera ideologię „Religionsfrid” — pokoju religijnego ogłoszonego dla Niderlandów w 1578 r. i zezwalającego na korzystanie z praktyk religijnych. Posiadał też Rozrażewski dzieło *Ad principes populosque Germaniae exhortatio* Jakuba Sadoleti, wielkiego przyjaciela francuskich humanistów, jednego z najszlachetniejszych dostojników Kościoła tego okresu, słynnego z nauki, wymowy i pism, zabiegającego o nawrócenie Melanchtona i innych reformatorów protestanckich.

Przeciwko absolutyzmowi w rozumieniu Machiavellego skierowane było dzieło Tomasza Bozjusza *De robore bellico*. Miał biskup również drugie dzieło tego autora, a mianowicie dwutomowe *De signis Ecclesiae*. Tym samym problemom poświęcił swą rozprawę Innocenty Gentillet pn. *Commentarium de regno administrando* znajdującą się w bibliotece w dwóch egzemplarzach. Tego rodzaju „commentaria”, niezwykle modne w tym czasie, cieszyły się wielką popularnością. Samemu Rozrażewskiemu przypisuje się sporządzanie podobnych reguł. Dla uzupełnienia tego działu można dołączyć

²⁷⁵ Liga katolicka była organizacją utworzoną w 1576 r. we Francji przez Henryka de Guise pod hasłem obrony katolicyzmu przed protestantami.

Commentariorum de statu religionis et republicae Carolo V caesare libri XXVI Jana Sleidanusa.

b. HISTORIA KOŚCIELNA

Obok historii świeckiej również historia kościelna była dobrze wyposażona i cieszyła się zainteresowaniem swego właściciela. Sam przecież czytywał *Annales* kardynała Baroniusza i poczynił do nich odpowiednie streszczenia. *Żywoty świętych* Piotra Skargi, wydane w Wilnie, zamawiał wielokrotnie i rozsyłał swoim przyjaciółom jako dary, sam jednak nie posiadał ich w chwili przejęcia biblioteki przez jezuitów. Wśród zbiorów żywotów należy również wymienić *Sanctorum patrum vita* Alojzego Lippomani oraz *De probatis sanctorum historiis* — olbrzymie dzieło w siedmiu tomach Wawrzyńca Suriusza, opracowane na podstawie zbioru A. Lippomani i różnych manuskryptów. Posiadał też biskup *Compendio* z dzieł Baroniusza, opracowane przez Franciszka Panigarola. Tu też należy zaliczyć *Martyrologium*, być może w tłumaczeniu polskim Szymona Nikowskiego, ofiarowane potem katedrze.

Historii Kościoła w różnych krajach dotyczyły książki: *Ecclesiastica historia gentis Anglorum*, zapewne Wielebnego Bedy, kilka bliżej nie określonych historii w języku francuskim oraz *Historiarum Indicarum libri XVI* Jana Piotra Maffei, opisujące dzieje jezuickiej misji w Indiach.

Z opisów wiecznego miasta — Rzymu zasługują na uwagę takie pozycje, jak *Antiquitatum Romanarum liber de comitiis* Pawła Manutiusa z dedykacją dla Batorego, *De episcopis urbis, qui Romanam Ecclesiam rexerunt* czyli o papieżach i ich czynach Jana Masson, oraz *De vita et moribus Summorum Pontificum historia* Bartłomieja Platina.

O sprawach różnych diecezji i ich pasterzach traktowały takie wydawnictwa jak katalog arcybiskupów i biskupów salcburskich do 1580 r. pt. *Metropolis Salisburgensis* pióra rektora uniwersytetu w Ingolstadtzie Wigileusa Hund. Arcybiskupowi kolońskiemu, znanemu przyjacielowi biskupa Rozrażewskiego, Truchsessowi, który w okresie reformacji opuścił szeregi ortodoksji rzymskiej i przeszedł na luteranizm, poświęcone były dwie pozycje biblioteki. Są to *Historia belli Coloniensis* Michała Isselt oraz *Ausschreiben und gründlicher warhaffter Bericht*.

Kwestii aktualnych, bo sporów religijnych i ich historii, dotyczyły druki: *De origine ac progressu schismatis Anglicani libri tres* Mikołaja Sanderusa, traktujący o powstaniu i rozwoju Kościoła anglikańskiego, oraz *Historiae Hussitarum libri XII* Jana Cochleusa, z licznymi przyczynkami polemicznymi innych autorów.

Kilka pozycji stanowiły żywoty wybitnych osobistości albo żyjących, albo też aktualnych w czasie działalności Rozrażewskiego. Były to: niemiecki żywot Stanisława Hozjusza, prawdopodobnie tłumaczenie *Stanislai Hosii vita* Stanisława Reszki; dwa łacińskie żywoty św. Ignacego Loyoli, zapewne autorstwa Piotra Ribadeneiry lub Jana Piotra Maffei; życie, cuda i kanonizacja św. Jacka opisane przez dominikanina Seweryna Lubomlczyka, w końcu niemiecki żywot Marcina Lutra.

Sprawom Kościoła polskiego poświęcone były publikacje: *Postulata ordinis ecclesiastici in Regno Poloniae in comitiis Varsaviensibus* wydane przez Jakuba Brzeźnickiego, *Synod brzeski* Piotra Skargi (w trzech egzemplarzach), tudzież *De controversiis inter ordinem ecclesiasticum et saecularem in Polonia*.

Odrębny dział historii stanowią druki dotyczące osoby samego biskupa Hieronima Rozrażewskiego i jego przyjaciół. Należą tu opis spotkania Rozrażewskiego z zaprzyjaźnionym ze sobą biskupem wrocławskim Andrzejem Jerynem pióra Andrzeja Schoneusa z Głogowa, profesora Akademii Krakowskiej. Pochwały pod adresem biskupa wrocławskiego znalazły się również w panegiryku Wawrzyńca Susłigi napisanym na cześć sufragana z Włocławka Franciszka Łąckiego.

Biskupowi Jerynowi poświęcona była mowa Jana Liubichtsa z racji wyboru na biskupstwo wrocławskie; z okazji zaś pogrzebu bpa Waleriana Protasewicza — wydane specjalnie *Epicedia* uczniów jezuickiego kolegium w Wilnie.

K. GEOGRAFIA

Oprócz omówionych wyżej działów na uwagę zasługuje dziedzina geograficzno-kartograficzna, nazywana przez biskupa kosmografią. Do tej grupy należały: *Partis Sarmatiae europeae, quae Sigismundo Augusto regi Poloniae subiacet, nova descriptio* Andrzeja Pograbskiego, wydana w Wenecji w 1570 r. Zamówił ją u Gratianiego w 1573 r. Nie wiadomo jednak, czy posiadał ją we własnej bibliotece²⁷⁶. Również diecezja wrocławska doczekała się, dzięki staraniom Rozrażewskiego, swojej pierwszej w historii i nieznanej już dzisiaj mapy²⁷⁷. W testamencie biskupa jest mowa o przekazaniu jezuitom całego działu „map i kosmografii”.

Z pozycji książkowych na czoło wysunęło się pomnikowe dzieło w kilku tomach *Civitates orbis terrarum* G. Brauna i E. Hogenberga. Nie bez znaczenia były również takie publikacje: *Habitus variorum orbis gentium* po łacinie, francusku i niemiecku, być może Jana Jacka Boissard; nieokreślone bliżej *Descriptiones civitatum*; dalej *Regionum et insularum descriptiones* historyka Pawła Giovio; wreszcie *Mirabilia urbis Romae*.

L. ASTRONOMIA

Do nielicznych pozycji z dziedziny nauk ścisłych należą bez wątpienia *Gnomonices libri VIII* Krzysztofa Claviusa, uczonego jezuitę, zwanego Euklidesem XVI w., którego Grzegorz XIII użył do reformy kalendarza. *Gnomonices* — o zegarach słonecznych, została przez autora dedykowana Stefanowi Batoremu. Prawdopodobnie znalazła się w bibliotece Rozrażewskiego książka Tomasza Rogaliusza z Włocławka *Schreibkalender*, dwie prace Cypriana Leovitiusa *Ephemerides* i *Ecclipsium omnium ab 1554 usque ad 1606 partes duo*, francuska książka na temat astrologii i snów, być może Augera Ferrier, oraz *Dzienne sprawy wedle niebieskich biegów* Kaspra Goskiego, które się bardzo podobały biskupowi²⁷⁸.

M. HUMANISTYKA

Przegląd działu humanistycznego należałoby rozpocząć od szeregu wydań najwybitniejszego mówcy, teoretyka wymowy i filozofa rzymskiego Marka Tulliusa Cyncerona. Należą tu dwie różne edycje *Epistolae familiares* (jedno w opracowaniu Jana Bouliera), *Epistolae ad T. Pomponium Atticum*, nie-

²⁷⁶ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 89.— Czaplowski: Rozrażewski s. 10.— Librowski: Rozrażewski s. 222.

²⁷⁷ Librowski: Rozrażewski s. 222.

²⁷⁸ Koresp. Rozrażewskiego, I s. 207, 217, 233, 243, 253.

mieckie tłumaczenie listów, dalej *Orationes* oraz *De legibus libri tres*. Posiadał też *Opera* jednego z najwybitniejszych retorów rzymskich Kwintyliana.

Czołowy humanista okresu renesansu Erazm z Rotterdamu był w bibliotece reprezentowany poprzez zbiór przysłów greckich i łacińskich *Chiliades adagiorum*. Były także *Epithetorum opus* Jana Textora Ravisiusa, *Gnomologia grecolatina* obejmująca zdania filozofów, poetów itd. Jana Stobeusa, *Orationes* wybitnego mówcy, profesora retoryki w Koimbrze i Rzymie Piotra Perpina, w końcu *Poematum graecorum...* Michała Retella wydane w Gdańsku.

Problenowi humanistycznego wychowania poświęcone były *Księgi o wychowaniu* Reinharda Lorichiusa w polskim tłumaczeniu Stanisława Koszutkiego. Pomocą w utrzymaniu i rozwijaniu stylu pisanego słowa służył zaś specjalny podręcznik do pisania listów, zapewne Roberta Estienne.

Było też kilka pozycji z zakresu poezji, jak *Ad Stephanum Bathorem regem Poloniae epinicion* największego poety renesansu polskiego — Jana Kochanowskiego, *Poemata de nativitate Jesu Christi* biskupa-poety Jana Dymitra Solikowskiego oraz liryczny wiersz żałosny z okazji śmierci cesarza Ferdynanda I warmińskiego poety Eustachiusza Knobelsdorfa, który był członkiem kapituły wrocławskiej.

N. SŁOWNIKI

Rozrażewski sam znał kilka języków, pisywał w nich listy oraz dbał o dobry styl. Nic więc dziwnego, że posiadał szereg cennych słowników. Były to m. in. olbrzymi, bo trzytomowy in folio *Thesaurus latinae linguae*. Na wspomnienia bez wątpienia zasługuje pierwszy obszerny słownik polsko-łaciński (*Lexicon*) Jana Mączyńskiego wydany w 1564 r. w Królewcu. Znalazły się tu również: *Dictionariolum* łacińsko-grecko-francuski wydany w Paryżu oraz *Novum latino-germanicum et germanico-latinum lexicon* Jana Frisiusa.

Tu także należy dołączyć wydawnictwa encyklopedyczne jak dwutomowa *Orthodoxographia*, *Polyanthea* Dominika Nanni oraz *Loci communes* Jana Dadrè.

Oczywiście u działacza potrydenckiej reformy nie mogło zabraknąć *Indeksu ksiąg zakazanych*.

3. PRZEKRÓJ POD KĄTEM NARODOWOŚCIOWYM

A. POLONICA

Przebywając poza granicami Polski mniej biegle mówił Rozrażewski ojczystym językiem, ale czuł się zawsze Polakiem. Niemiecka większość kapituły wrocławskiej nie dopuściła go w 1574 r. do objęcia biskupstwa za to, że wydawał się być obcy jej duchowi²⁷⁹. Książek w języku polskim posiadał jednak dość mało, bo zaledwie 20, a więc mniej niż francuskich (34) a nawet niemieckich (23), ale „poloników” w szerszym znaczeniu było w księgozbiore około 145, w tym drukowanych na terenie Polski prawie 100.

Wśród książek wydanych po polsku na podkreślenie zasługują *Księgi o wychowaniu* Reinharda Lorichiusa, z działu zaś prawnego *Porządek* Bartłomieja Groickiego i *Ustawy prawa ziemskiego* Jana Tarnowskiego; duży jednak procent książek to pozycje polemiczne i homiletyczne, jak postylle ks.

²⁷⁹ Librowski: Rozrażewski s. 210.

Piotra Skargi i Jakuba Wujka. Ukoronowaniem tego działu był pierwszy obszerniejszy słownik łacińsko-polski Jana Mączyńskiego.

Wśród „poloników” wydanych po łacinie na czoło wysuwają się kroniki narodu polskiego, o których mówiłem przy przeglądzie dzieł historycznych biblioteki biskupiej.

Do nieznanych dziś pozycji bibliograficznych, związanych z twórczością narodową, należą takie druki jak mowa wygłoszona do biskupa Rozrażewskiego w czasie pełnienia przezeń legacji na dworze cesarskim w sprawie małżeństwa Zygmunta III z arcyksiężniczką Anną, książka Jana Liubichtsa *Contra tyrannides Turcorum*, panegiryk Jana Ramułta z Zabłojca na cześć króla Stefana Batorego, *Carmina Septenarii* na cześć biskupa wrocławskiego (Rozrażewskiego?). Była tu także pozycja w ósemce nieznanego autora — *Stary obyczaj wiary Pańskiej*, o której Estreicher poza ogólnym tytułem nic więcej powiedzieć nie potrafił, jak też *Tropheum pacis* Andrzeja Loechiusa, nie znane polskiej bibliografii, a zachowane w Bibliotece Uniwersytetu w Upsali.

Z korespondencji biskupa wiemy, że rozpowszechniał m. in. *Modlitwy małe polskie* i *Dzienniki*, których nie spotykamy w zbiorze bibliotecznym.

B. GALLICA

Rozrażewski znał doskonale język francuski, nie na darmo wiele lat spędził na dworze francuskim Henryka II. Jego rodzina słusznie też zaliczana jest do głównych propagatorów tego języka w Polsce²⁸⁰. K. Maleczyńska pisząc o recepcji książki francuskiej we Wrocławiu w XVI w. zwróciła uwagę na rolę wpływów francuskich na ziemiach polskich w dobie renesansu. Według autorki, poza Wrocławiem, w bibliotekach krajowych książka francuska miała być dużą rzadkością²⁸¹. Jeżeli tak było naprawdę (księgozbiory Zygmunta Augusta, Czepla, Miechowity, Tomickiego), to biblioteka Rozrażewskiego stanowi pod tym względem wyraźny wyjątek. Oprócz zwykłej drogi przez Frankfurt, książki francuskie pochodzą w dużym stopniu z okresu pobytu biskupa na Zachodzie, przywiózł je zatem sam i stanowiły „starszą” część księgozbioru.

Liczba książek w języku francuskim (34) stawia ten zespół na drugim miejscu po łacińskich, a przed polskimi nawet. Jeżeli doda się autorów francuskich piszących po łacinie (szczególnie z pogranicza historii i polityki wyznaniowej) oraz druki paryskich czy lyońskich typografii, to liczba pozycji przekroczy dobrze setkę.

Ważnymi wydawnictwami były szczególnie dwie pozycje kronik polskich w języku francuskim, jedna Jana Herburta w tłumaczeniu Franciszka Baldvina, druga Błażeja Vigenère.

Praktyczną pomocą służył biskupowi słownik łacińsko-grecko-francuski wydany w Paryżu w 1573 r. oraz podręcznik do pisania listów.

C. GERMANICA

Lata spędzone we Wrocławiu, zarówno w okresie dzieciństwa, jak też na kanonii oraz studia w Ingolstadsie dały mu możliwość poznania języka niemieckiego i zaprawiły do przysłowiowego niemieckiego porządku. Dla czę-

²⁸⁰ Librowski: Rozrażewski s. 209—210.— Ossoliński: Wiadomości s. 255.

²⁸¹ Maleczyńska: Recepcja s. 120—121.

stego zapewne użytku posiadał *Novum latino-germanicum et germanico-latinum lexicon*, egzemplarz prawa *Sachsenspiegel* oraz opisy wypraw wojennych Batorego i jego sporu z Gdańskiem.

Liczba 23 książek po niemiecku, jakie znalazły się w księgozbiornie biskupa, stawia ten zespół na trzecim miejscu, po łacińskim i francuskich.

D. ITALICA I INNE

Pobyt Rozrazewskiego na studiach w Rzymie, kontakty z humanistami i dostojnikami Kościoła powiązały go w dużym stopniu z półwyspem Apenińskim. Szczególnie przypadają do gustu biskupowi wydawnictwa weneckie, głównie zaś drukarza Giunta (Junta). Zabiegał przede wszystkim o brewiarze, jakie wydał on w 1570 r. z pięknym krojem czcionek, drukiem czarnym i wyraźnym²⁸². Stąd też polecał sprowadzać sobie mszały w 1581 r.²⁸³.

Po włosku posiadał zaledwie trzy lub cztery pozycje, a mianowicie *Il Compendio* z dzieł Cezarego Baroniusza, *Discorsi politici* Pawła Paruta oraz druki ascetyczne.

Z innych języków znalazły się w bibliotece tylko zbiór praw czeskich w tymże języku oraz *Biblia* starocerkiewnosłowiańska.

4. RĘKOPISY

Bardzo szczupła była liczba rękopisów w bibliotece biskupa Rozrazewskiego. Wypływało to oczywiście z zainteresowań problemami sobie współczesnymi: historyczno-teologiczno-prawnymi. Problemy te objęte zostały doskonale współczesnymi wydawnictwami drukowanymi, rękopisy okazywały się zbyteczne, tym bardziej że księgozbiór kompletowano pod kątem jego treści, a nie zabytków historycznych i estetycznych. Nie przejął też biskup żadnego zbioru rękopisów po bibliofilach.

W inwentarzu książek przekazanych jezuitom tylko jedna pozycja brzmi „antiquissimus liber scriptus” — rękopis bardzo stary. Niemożliwą jest na razie rzeczą ustalić jaki to był rękopis. Prawdopodobnie był tu także i drugi rękopis synodu wrocławskiego, skoro nie znamy takiego wydawnictwa in folio.

Z rękopisów historyczno-prawnych i liturgicznych biskupa, przechowuje się w Bibliotece Kapituły Wrocławskiej, stanowiącej obecnie tylko depozyt w tamtejszej Bibliotece Seminarium Duchownego, następujące pozycje: *Conclave di papa Gregorio XIII* z 1591 r., *Caeremoniale episcoporum* z 1597 oraz mszały. Mszał z 1590 r., wykonany przez uczniów miejscowej szkoły katedralnej, jest sporządzony na pergaminie, oprawionej w deskę i skórę, pisany okrągłymi literami na całej szerokości stronicy²⁸⁴. Litery ozdobione niedość starannie złotymi kolorami, szereg nawet zostawiono jeszcze do wykończenia. Karta tytułowa mieści herb Doliwa w kolorowym rysunku, u dołu z tytułowym napisem łacińskim²⁸⁵.

Inna księga pergaminowa, oprawiona w tekturę i skórę ciemnoczerwona z medalionem wniebowzięcia i ukoronowaniem NMP oraz herbem na dolnej

²⁸² Koresp. Rozrazewskiego, I s. 89, 133, 153.

²⁸³ Koresp. Rozrazewskiego, I s. 390.

²⁸⁴ Chodyński: Biblioteka s. 79.— Librowski: Rozrazewski s. 222.

²⁸⁵ Chodyński: Biblioteka s. 79.— Chodyński: Organy s. 55—56.

okładzinie, obejmuje tekst mszy św. na wielki czwartek a także ceremonie tegoż dnia ²⁸⁶.

Biblioteka posiadała mowy polityczne biskupa *Orationes in Senatu Regni dictae* a dostały się one do zbioru jezuitów gdańskich ²⁸⁷.

Posiadał w końcu Rozrażewski bardzo cenny rękopis — kopię historii Jana Długosza. Był do niego przywiązany, bo kroniki polskie cenił sobie wysoko. Dostał się on Akademii Krakowskiej ²⁸⁸.

Rozdział IV

LOSY BIBLIOTEKI

Gromadzone zapobiegliwie, nieraz z prawdziwą pasją bibliofilską lub kosztem wielu wyrzeczeń osobistych, ulegały księgozbiory niemal równocześnie ze zgonem ich twórców całkowitemu rozproszeniu, niwecząc kolekcjonerski dorobek całego życia. Przykładem takiej niemal całkowitej zagłady zbiorów książkowych są losy biblioteki Jana Łaskiego młodszego (zm. 1560), w skład której wszedł olbrzymi zespół 413 tomów zakupionych w r. 1525 od Erazma z Rotterdamu, spośród których ocalało zaledwie 10 egzemplarzy ²⁸⁹.

Momentem krytycznym bywa zwykle decyzja testamentu, rozbijająca pierwotną spoiłość zbiorów podziałem między rodzinę, przyjaciół lub przeznaczenie na cele charytatywne lub filantropijne. Idea organicznej jedności i niepodzielności zbiorów kieruje sobie drogę w świadomości bibliofilów z dużymi oporami.

Dla księgozbioru biskupa Hieronima Rozrażewskiego przełomowym momentem stała się śmierć właściciela, która zaskoczyła go w 1600 r. w Rzymie. Wtedy to wszedł w życie testament biskupa z 7 stycznia 1599 r. oraz jego uzupełnienia czyli „codicilla”, podpisane w Rzymie 7 lutego 1600 r. ²⁹⁰. Na mocy testamentu rozdzielił swą własność między rodzinę, katedrę i kapitułę wrocławską, Akademię Krakowską i klasztory. Głównym wykonawcą testamentu został brat biskupa Stanisław, ale ten, starszy wiekiem i nieodświadczony należycie, sprowadził tylko na siebie wiele kłopotów i w 1607 r. został z tego obowiązku zwolniony przez przełożonych zakonu ²⁹¹.

Akta rodzinne i prywatne według testamentu miały być powierzone bratu biskupa Stanisławowi, aby ten je uporządkował, niepotrzebne lub tajne spalił, następnie oddał synowcowi Wacławowi dokumenty świeckie, a kapitule kościelne ²⁹². Znaczną część akt prywatnych i rodzinnych stanowiła korespondencja z lat 1567—1600. Według testamentu Stanisław miał ją wyselekcjonować i oddać Wacławowi. Nie spełnił ściśle tego życzenia, gdyż listy z krakowskiego klasztoru jezuitów przy kościele św. Barbary, gdzie Stanisław był superiorem, dostały się później do Muzeum Czartoryskich

²⁸⁶ Chodyński: Biblioteka s. 79.— Chodyński: Organy s. 57.

²⁸⁷ Chodyński: Rozrażewski s. 523—524.— Janociana, II s. 232—233.— Librowski: Rozrażewski s. 257.

²⁸⁸ O losach tego rękopisu mówię w następnym rozdziale.

²⁸⁹ Hajdukiewicz: Księgozbiór s. 116.

²⁹⁰ Testamentum s. 27.— Tenor codicillorum s. 36.

²⁹¹ Zającki: Jezuici w Gdańsku s. 180.

²⁹² Testamentum s. 24.— Librowski: Rozrażewski s. 252.— Tomczak: Kancelaria s. 238.

i Biblioteki Ossolińskich. Zawierają je również inne biblioteki i archiwa²⁹³. Archiwum rodzinne Rozrażewskich przechowywał biskup w pałacu wolborskim. Zbiór ten został przeznaczony dla Wacława. Zabrała go jednak do Krotoszyna kasztelanowa Janowa Rozrażewska²⁹⁴.

Katedrze przekazał ze swej biblioteki wspaniałe oprawne i ozdobione, a spisane na pergaminie: *Pontificale*, *Missale*, *Liber capitulorum*, *Liber benedictionum pontificalium*, *Supplementum pro officio Romano*, *Martyrologium*, *Duranda*, *Sacerdotale* oraz *Acta Mediolanensis ecclesiae* w pięknej czerwonej oprawie²⁹⁵.

Kapitulę ofiarował biskup *Corpus Iuris Canonici* wydany na polecenie papieża Grzegorza XIII, oprawiony w czerwoną skórę, *Dekrety soboru trydenckiego*, *Uchwały polskich synodów prowincjalnych*, *Acta Mediolanensis*, *Speculatore*, *Institutiones iuris canonici* Lancellota oraz *Librum visitationis* Zuschi²⁹⁶.

Do odbioru książek wyznaczyła kapituła 25 maja 1600 r. kanoników Łukasza Bratkowskiego i Aleksandra Wskrzyńskiego²⁹⁷.

W księgozbiorze kapituły znajdują się również dziś dwie książki z super-eksklibrisem Rozrażewskiego, które dostały się tu zapewne za życia biskupa. Są to *Index repetitionum in iure canonico* (Venezia apud Iuntas 1587) oraz *Liber sextus decretalium D. Benifacii papae VIII* (Lyon 1584).

Historię Jana Długosza przeznaczył Rozrażewski dla króla Zygmunta III, ale potem w uzupełnieniach do swej ostatniej woli odwołał ten zapis i oddał rękopis Bibliotece Akademii Krakowskiej²⁹⁸. Jaki był powód zmiany tej decyzji, trudno dziś w sposób pewny ustalić. Z początkiem r. 1613 Jan Feliks Herburt zabiegał o wypożyczenie z księgozbioru rękopisu. Żądany egzemplarz nie był wprawdzie autografem, ale szesnastowieczną kopią, niemniej uznawany był za skarb narodowy i przechowywano go w skarbcu uniwersytetu, tym bardziej, że poszukiwania autografu nie dały wówczas rezultatu. Z wielkimi trudnościami wypożyczony na krótki czas Herburtowi rękopis stał się podstawą ogłoszenia po raz pierwszy drukiem w 1614 r. w Dobromilu początkowych sześciu ksiąg tego dzieła²⁹⁹.

Jest rzeczą ciekawą, że właśnie na tle tego autora doszło do konfliktu między królem Zygmuntem Wazą — niedoszłym właścicielem egzemplarza, a jego wydawcą — Herburtem.

Otóż Herburt brał czynny udział w rokoszu Zebrzydowskiego i należał do opozycji królewskiej, porzucił jednak pole wewnętrznej walki i rozpoczął wydawanie kronik u sprowadzonego przez siebie z Krakowa wędrownego drukarza dobromilskiego Jana Szeligi. Po *Kronice* Wincentego Kadłubka wy-

²⁹³ W domu profesów przy kościele św. Barbary znajdowało się centralne archiwum jezuitów prowincji polskiej i tu też oddawano wszystkie rękopisy po śmierci każdego członka zakonu. Rozrażewski zmarł właśnie w tym domu i tu też znajdowała się korespondencja Hieronima, która, wraz z wielu innymi rękopisami, została po kasacie zakonu zabrana przez zainteresowanych zbieraczy.— Chodyński: Testament s. 512.— Koresp. Rozrażewskiego, I s. VI—VII.— Librowski: Rozrażewski s. 252.

²⁹⁴ Chodyński: Testament s. 512.— Koresp. Rozrażewskiego, I s. VII.— Librowski: Rozrażewski s. 253.

²⁹⁵ Testamentum s. 11.

²⁹⁶ Testamentum s. 14.— Chodyński: Testament s. 511.

²⁹⁷ Chodyński: Biblioteka s. 15.— Librowski: Rozrażewski s. 221.

²⁹⁸ Biblioteka Jagiellońska, rkps 33.— Testamentum s. 12.— Tenor s. 33.— Chodyński: Testament s. 511.— Ossoliński: Wiadomości s. 285.

²⁹⁹ Budka: Rękopis s. 189—193.— Zathay: Historia s. 236—237.

drukował w latach 1614—1615 *Historię* Jana Długosza w olbrzymim nakładzie ponad 1000 egzemplarzy. Całe przedsięwzięcie udaremnił reskrypt królewski z 20 grudnia 1615 r. nakazujący wstrzymanie dalszego druku i rozpowszechniania tomów już wydanych. Wynikły stąd oczywiście znaczne szkody księgarzy, a co gorsza dotknięty tym Herburt zmarł nagle w sile wieku w 1616 r.³⁰⁰ Nie wiadomo co skłoniło króla Zygmunta do tego kroku, czy osobista niechęć do wydawcy Herburta, czy też do samego autora Długosza? A może był niezadowolony z faktu, że Rozrażewski zamiast jemu przekazać rękopis *Historii* do księgozbioru uniwersyteckiego?

Zainteresowanie rękopisem Długosza okazywały także inne osoby, jak król Władysław Waza w 1632 r., Jakub Sobieski, ojciec króla Jana w 1642 r. Kosztowny odpis pierwszego i drugiego tomu sporządziła Akademia Krakowska w r. 1644 i 1646 dla kanclerza Jerzego Ossolińskiego³⁰¹.

Z jezuitami związany był biskup Rozrażewski swym wychowaniem, na nich w dużym stopniu polegał w przeprowadzeniu reformy kościelnej w swej diecezji, im też przekazał testamentem swoje ruchomości z książkami, mapami i obrazami³⁰². Przypadły one w udziale przyszłemu kolegium w Gdańsku, powstającemu właśnie z hojności biskupa³⁰³. Testament nie obejmuje wyszczególnienia ksiąg, stwierdza jedynie ogólnie, że należą się one jezuitom gdańskim, a tylko archidiakon włocławski Łukasz z Uniejowa może sobie wybrać 12 dzieł w dożywocie, aby później mogły wrócić do całości zbioru³⁰⁴.

Wykaz biblioteki Rozrażewskiego sporządzono 23 maja 1600 r. na siedmiu arkuszach, staraniem Stanisława, natenczas superiora klasztoru jezuitów w Krakowie i zarazem jednego z wykonawców ostatniej woli biskupa. Zapis ten został ujęty w formę dokumentu prawnego, a później włączono go do księgi testamentowej krakowskiej kapituły katedralnej³⁰⁵. Nie obejmuje on wszystkich dzieł biblioteki, lecz tylko te, które przeznaczone były dla kolegium gdańskiego. Być może dostały się jezuitom również jakieś rękopisy, a na pewno mapy i obrazy, które nie zostały w spisie wyszczególnione. Janocki stwierdza np., że kolegium to posiadało zbiór mów senatorskich Hieronima³⁰⁶.

W 1584 r., dzięki hojności biskupa Rozrażewskiego, osiedli jezuita przy kościele św. Brygidy w Gdańsku. Losy placówki były dość długo niepewne, bo luterański magistrat robił liczne trudności. Pracując przy kościele mieli jednak jezuita ciągle nadzieję na zbudowanie własnego kościoła i kolegium. Wśród licznych powodów, dlaczego zakon tak nieugięcie dążył do otwarcia swej placówki w Gdańsku, była i ta, że miasto miało pełnić rolę ogniwa, kanału łączącego Polskę z odległymi krajami, przez który można sprowadzać do kraju książki, wino i inne rzeczy³⁰⁷.

³⁰⁰ Lechicki: *Mecenat* s. 278—279.

³⁰¹ Semkowicz: *Powstanie* s. 3, 61—63.—Zathay: *Historia* s. 236—237.

³⁰² Testamentum s. 19.—Załęski: *Jezuici w Gdańsku* s. 180.

³⁰³ Testamentum s. 19.—Chodyński: *Seminarium* s. 279.—Załęski: *Jezuici w Polsce*, IV s. 499.

³⁰⁴ Testamentum s. 20.—Chodyński: *Testament* s. 512.—Załęski: *Jezuici w Gdańsku* s. 180.—Załęski: *Jezuici w Polsce*. IV s. 499.

³⁰⁵ Librowski: *Rozrażewski* s. 220.

³⁰⁶ Janociana, II s. 233.

³⁰⁷ Archiwum OO. Jezuitów w Krakowie posiada fotokopie akt przechowywanych w Centralnym Archiwum Zakonu w Rzymie (ARSI) mówiące na temat fundacji kolegium gdańskiego.

Księgozbiór kolegium, mając wspaniałe początki w kolekcji Rozrażewskiego, rozwijał się pomyślnie. W 1600 r., według kronikarza jezuickiego, użyczano chętnie książek religijnych, które utwierdzały zachwianych w wierze ³⁰⁸.

W 1604 r. przełożeni zakonnicy nakazali jezuitom gdańskim, by rocznie przeznaczano na bibliotekę po 50 złp. Znamy też polecenia prowincjała z 1608 i 1614 r., aby księgozbiór należycie skatalogować. Brak jednak przekazów historycznych nie pozwala stwierdzić, czy zostały one sporządzone. Wiele zaś książek w bibliotece uznano za heretyckie i zakazane, polecono je więc w latach 1609 i 1611 wydzielić i umieścić w specjalnych szafach. Korzystano z nich tylko za zgodą przełożonych ³⁰⁹.

W 1611 r. przekazał jezuitom swój księgozbiór przyjaciel Rozrażewskiego i jezuitów, wspomniany już oficjał gdański Mikołaj Miloniusz ³¹⁰. W dziesiętych latach XVII w. wzniesiono ostatecznie kolegium w Starych Szkotach, zaledwie półtora kilometra od murów miejskich, gdzie też otwarto szkoły ³¹¹.

Lata „potopu” dały się dobrze we znaki kolegium gdańskiemu. Szwedzi kwatrowali tu w 1656 i 1657 r. zabierając i niszcząc wiele rzeczy. Ponosili też jezuiti niemałe straty w ciągłych utarczkach z magistratem gdańskim, podczas których doszło do zniszczenia kolegium ³¹².

Druga połowa XVII w. również nie sprzyjała rozwojowi księgozbioru; chociaż wzrósł ilościowo, nie otrzymał już mocniejszego zastrzyku nowszej i bardziej odpowiedniej literatury. Nie były też zbiory należycie ułożone, skoro w latach dziewięćdziesiątych XVII i dwudziestych XVIII w. prowincjał zakonu nakazał uporządkować je i skatalogować ³¹³. Wiele na ożywienie się księgozbioru wpłynęły kontakty kolegium z biskupem Józefem Załuskim ³¹⁴.

Biblioteka miała swe pomieszczenie początkowo w gmachu kolegium, w połowie zaś XVIII w. umieszczono ją nad kaplicą dobudowaną do kościoła ³¹⁵. Według Załęskiego księgozbiór posiadał już wtedy tylko nieliczne pozycje z kolekcji Rozrażewskiego, inne zaginęły w niespokojnych czasach XVII i XVIII w. ³¹⁶. Nie mamy pewności co do wiarygodności tego przekazu.

Jezuici pozostali w Gdańsku do 1780 r. i nauczali w szkołach, które nosiły nazwę Akademii dlatego, że wykładano w nich filozofię i teologię. Kasata zakonu w zaborze pruskim nastąpiła w 1780 roku, jezuici przebywali tu jednak nadal pod nazwą „Collegium patrum litteratorum” ³¹⁷.

W 1854 r. resztki biblioteki pojezuickiej z Gdańska (Stare Szkoty) weszły w skład księgozbioru Seminarium Diecezjalnego w Pelplinie ³¹⁸.

³⁰⁸ Fotokopie z ARSI (Polonica 50 f. 202v).

³⁰⁹ Archiwum Prowincji Małopolskiej Towarzystwa Jezusowego (AMTJ) w Krakowie, rkps 431 s. 3.

³¹⁰ Chodyński: Seminarium s. 320.— Załęski: Jezuici w Polsce, IV s. 507.

³¹¹ Załęski: Jezuici w Polsce, IV s. 537—539.

³¹² Załęski: Jezuici w Polsce, IV s. 544—550.

³¹³ AMTJ, rkps 431 s. 109, 157.

³¹⁴ Biblioteka Narodowa, vol. 3244 s. 39—41 (Korespondencja biskupa Załuskiego z 1744 r.).

³¹⁵ Załęski: Jezuici w Polsce, IV s. 554.

³¹⁶ Załęski: Jezuici w Polsce, IV s. 554.

³¹⁷ Załęski: Jezuici w Polsce, IV s. 553—554.

³¹⁸ Biblioteki wielkopolskie s. 291.

ZAKOŃCZENIE

Książka w rękach Rozrażewskiego nie była tylko snobistycznym rekwizytem i przejawem humanistycznej mody, pochłaniała go w sposób niezwyczajny i to zarówno jako reformatora wewnątrzkościelnego, jak też dyplomate i humanistę. Rozrażewski nie był absolutnie typem zbieracza zachwyconego i olśnionego tylko literaturą antyczną, posiadana biblioteka nie służyła wyłącznie podniesieniu splendoru jego rezydencji. W książce widział jej właściciel głównie wartość przekazywanych idei, a dopiero potem dostrzegał jej zewnętrzne piękno. Biblioteka była dla niego głównym arsenałem w urabianiu i rozpowszechnianiu humanistyczno-katolickiej postawy w okresie potrydenckim w Polsce, gdy idee reformy Kościoła a zarazem i humanizmu były tak żywe.

Nic więc dziwnego, że jego księgozbiór jest tak typowy dla dostojników duchownych opierających się na zdobyczach humanizmu a zarazem zabiegających o wewnętrzną i gruntowną reformę Kościoła. Jego zasadniczym szkieletem są najnowsze i możliwie najbardziej podstawowe dzieła patrystyczne, teologiczne, skryptyzystyczne i ascetyczne, przeważnie już okresu potrydenckiego. Cechą zaś charakterystyczną, specyficzną, płynącą z osobistych zainteresowań biskupa jest dość bogaty dział prawny i historyczno-polityczny dotyczący w dużej mierze Francji i autorów francuskich. Ten specyficzny charakter księgozbioru jest tym bardziej godny podkreślenia, że jego właściciel należał bez wątpienia do głównych propagatorów francuskiego języka i kultury na terenie Polski.

Księgozbiór Rozrażewskiego spełnił przypuszczalnie swe zadanie. O poczytności jego książek mówi nam wiele opublikowana korespondencja właściciela. Świadczy ona o płynności zbiorów, o ustawicznym obdarowywaniu przez właściciela bliskich i przyjaciół różnymi książkami, o wypożyczaniu ich w zamian za inne.

Na kolekcję biskupa winniśmy patrzeć zarówno poprzez zinwentaryzowane w 1600 r. zbiory, jak też przez setki anonimowych i nieznanymi bliżej książeczek rozdawanych podczas pasterskich wizytacji, licznych wyjazdów i odwiedzin. One to w głównej mierze przyczyniały się do urabiania mentalności mieszkańców diecezji włocławskiej w duchu zarówno katolickim, jak i polskim. Poprzez lekturę wpływał biskup na utrzymanie i utwierdzenie polskości tych ziem w okresie pod względem narodowościowym zapewne krytycznym.

Niewiele na temat funkcji użytkowej mogą natomiast powiedzieć nam liczne, zachowane w niektórych księgozbiorach, książki biskupa. Są to bowiem wiadomości szczątkowe i zupełnie niepewne. Przechowywany we Włocławku zasadniczy zbiór, z chwilą przekazania kolegium jezuickiemu w Gdańsku — służył zasadniczo profesorom, a wyjątkowo tylko ludziom spoza klasztoru. Oddziaływanie jego zostało więc w dużym stopniu ograniczone.

DODATEK ŹRÓDŁOWY

Dodatek do niniejszej pracy obejmuje fragmenty testamentu biskupa Hieronima Rozrażewskiego z 7 stycznia 1599 r. oraz inwentarz ksiąg przekazanych jezuitom gdańskim sporządzony 23 maja 1600 r.

Podstawą przytoczonych tu wyjątków testamentu jest drugi zeszyt *Monumenta historica dioeceseos Wladislaviensis* (Wladislaviae 1882). Przy publikacji inwentarza z autopsji stosowano w zasadzie *Instrukcję wydawniczą dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku* (Wrocław 1953). W zakresie pisowni unikano zbyt-niej modernizacji, pozostały więc „u” w środku wyrazów (Cracouia), podwójne „v” (Socolowii) i inne. Ujednolicono zaś pisownię dużych i małych liter pozostawiając pierwsze tylko w nazwiskach, imionach własnych i nazwach miejscowości.

Inwentarz z 1600 r. nie miał na celu pełnej i wyczerpującej informacji o zawartości księgozbioru, był bowiem przeznaczony dla wykonawców testamentu i spadkobierców. Autor inwentarza ujmował więc swoje opisy bardzo lapidarnie po polsku (głównie dla książek wydanych w tym języku) lub po łacinie (dla pozostałych), w wypadku pozycji francuskich, niemieckich i włoskich zaznaczono tę specyfikację przy tytule.

Szereg pozycji ustalano na podstawie *Centralnego Katalogu Starych Druków* (cytuje CK) w Bibliotece Narodowej w Warszawie. W wielu wypadkach przy identyfikacji wydawnictw oparto się na rękopiśmiennym katalogu biblioteki jezuitów poznańskich (cytuje Katal. pozn.) z 1610 r. a zachowanym w Bibliotece Uniwersytetu w Upsali (sygn. U-276). Trzeba bowiem pamiętać, że książki Rozrażewskiego w większości dostawały się do Włocławka właśnie poprzez jezuitów poznańskich. Z racji trudności dotarcia do dzieła H. Hurtera *Nomenclator literarius*, korzystano z tomu III wg wydania 3 (Insbruck 1907) i z tomu IV wydanego wcześniej (Insbruck 1899).

Przy opisie poszczególnych pozycji podano najpierw autora, tytuł dzieła, miejsce, drukarza i rok wydania, format oraz odpowiednią literaturę. W wypadku istnienia wielu wydań starano się wskazać możliwie właściwą edycję. Niekiedy musiano się jednak zadowolić podaniem tylko prawdopodobnego rozwiązania, a nawet szeregu pozycji nie udało się zidentyfikować.

1. WYKAZY KSIĄŻEK

Testamentum olim reverendissimi domini Hieronymi comitis a Rozdrażew episcopi Wladislaviensis.

[...]lego cathedrali, sponsae meae...] Libros quoque ecclesiasticos in pergamento conscriptos, argenteis deauratis fibulis et marginibus munitos, sculpturaque et imagine passionis celatos, ac in velutum rubrum compactos, ut sunt:

[A] Pontificale,

[B] Missale per totum annum,

[C] Liber capitulorum, quo in matutinis et vespertinis precibus utitur episcopus,

[D] Liber benedictionum pontificalium,

[E] nec non volumen Supplementorum pro Romano Officio in usum vicariorum,

[F] ac Martyrologium eidem ecclesiae pro choro lego donoque.

[G] Item libros Durantum,

[H] Sacerdotale,

[J] Acta Mediolanensis ecclesiae a ssmo olim omnique veneratione et imitatione digno cardinali Borromaeo edita, in rubro compacta [...].

Serenissimo regi Sigismundo tertio fidelis subiectionis ergo, horologium magnum deauratum adinstar manubrii, cui si quid defuerit, quamprimum reparari curabitur, et teca veluto induta, argenteis deauratis fibulis exornabitur;

[K] item Annalium Joannis Długossi libros tres manuscriptos ex bibliotheca mea [...].

Ipsi vero venerabili Capitulo et Collegio

[L] Juris utriusque corpus

[M] una cum tribus voluminibus Juris Canonici, postremo per Gregorium XIII editis et correctis, in rubra compactura, quos semper inter libros capitulares pro obiecto, ut iuniores et recens ad capitulum admissi ad legendum et cognitionem sacrorum canonum invitentur, esse cupio. Item,

[N] Constitutiones provinciales,

[O] Concilii Tridentini,

[P] Actorum Mediolanensium exemplar,

[R] Speculatorem,

[S] Institutiones iuris canonici Lancelloti,

[T] Librum visitationis Zuschii, eidem capitulo tradi volo [...].

Collegii Societatis Jesu in civitate Gedanensi, aut alio quocunque archidiaconatus Pomeraniae loco idoneo, iam non contemnenda iacta sint fundamenta, pro eius collegii perficiendi fundatione lego omnia et singula mobilia mea, sive in auro, argento, pecuniis, aulaeis, vestimentis, sive in libris, mappis, cosmographiis, picturis, et aliis supellectilibus, etiam ecclesiastica, quae de legatis superfuerint quocunque nomine nuncupentur [...].

Archidiacono meo Wladislaviensi R. D. Lucae ab Uniejów s. theol. doctori, lego inprimis ducentos florenos, duos equos currules et librorum duodecim, quos sibi ex bibliotheca elegerit, usum-fructum, quos post obitum suum collegio pro Societate Jesu Gedanensi fundato restitui curabit [...].

Manuscripta omnia, missiles et cuiuscunque generis schedas, germano meo, R. P. Stanislao, tradi volo, qui selectis litteris regiis, omnibusque aliis scriptis, ad rempublicam et regni negotia pertinentibus, eadem penes magnificum D. castellanum Posnaniensem deponet, aut etiam in locum aliquem securum tradet, ne regni secreta ad externos perveniant. Quae vero ad ecclesiastica negotia et libertates spectaverint, venerabili capitulo Wladislaviensi tradi curabit. Domestica vero scripta, privatas praesertim litteras, et quae ad negotia domestica pertinuerint, ita secernat, ut non necessariis combustis, quae usui fore nepoti duxerit, eidem consignet, praesertim quae ad retinendam obitarum in republica legationum, commissionum, aliarumque functionum memoriam, et tuendam dignitatem familiae necessaria existimaerit [...].

Inuentarium librorum et aliarum rerum morte olim reverendissimi D. Hieronimi Rozdrażewski Wladislaviensis et Pomeraniae episcopi derelictorum per instrumentum publicum conscriptum in anno Domini 1600.

In nomine Domini amen. Per hoc presens publicum instrumentum cunctis pateat euidenter et sit notum, quod anno a Natiuitate eiusdem Domini millesimo sexingentesimo, inditione Romana decimatertia, pontificatus ss. in Christo patris et domini nostri D. Clementis diuina prouidentia papae octauis, anno ipsius nono, die vero vigesima tertia mensis maii in arce ciuitatis Wladislaviensis, in mei notarii publici et testium infrascriptorum presentia; constitutus personaliter R. D. Stanislaus Rozdrażewskii pater Societatis Jesu, frater vero germanus et executor testamenti seu ultimae voluntatis olim bonae memoriae reverendissimi domini Hieronimi comitis a Rozdrażew Wladislaviensis et Pomeraniae episcopi nuper in Urbe defuncti, per eundem defunctum tunc in humanis agens eodem testamento electus, constitutus ac deputatus, ex certis causis animum ipsius ad hoc mouens

ut dixit, inuentarium librorum in bibliotheca praefati olim reuerendissimi D. Episcopi in eadem arce Wladislauensi repertorum, ac per eundem testatorem patribus Societatis Jesu legatorum. Eisdem libros, necnon instrumenta bellica, et aliam suppellectilem curiae per me notarium publicum infrascriptum conscribi et inuentari petiit. Quiquidem D. Executor una cum me notario et testibus infrascriptis ad stubas superiores arcis Wladislauensis, ubi episcopi residere consueuerunt, animo et intentione conficiendi inuentarium accessit; et ibidem libros, instrumenta bellica, et aliam suppellectilem curialem infrascriptis, protunc ex aliis locis ad eandem transportatur per me notarium publicum in praesentia testium infrascriptorum fideliter conscripsit et inuentauit.

Et primo librorum in folio ordo sequitur:

A

- [1] Arca Noae.
- [2] Anneus Seneca.
- [3] Annales ecclesiastici tomus sextus.
- [4] Adagia Erasmi Roterodami.
- [5] Agenda.
- [6] Abbatis antiqui tomus primus.

B

- [7] Bibliothecae S. Patrum tomus primus.
- [8] Bibliothecae S. Patrum tomus secundus.
- [9] Bibliothecae S. Patrum tomus tertius [?].
- [10] Bibliothecae S. Patrum tomus quartus.
- [11] Bibliothecae S. Patrum tomus quintus.
- [12] Bibliothecae S. Patrum tomus sextus.
- [13] Bibliothecae S. Patrum tomus septimus.
- [14] Bibliothecae S. Patrum tomus octauus.
- [15] Bibliothecae S. Patrum tomus nonus.
- [16] Bibliorum sacrorum tomus primus.
- [17] Bibliorum sacrorum tomus secundus.
- [18] Bibliorum sacrorum tomus tertius.
- [19] Bibliorum sacrorum tomus quartus.
- [20] Bibliorum sacrorum tomus quintus.
- [21] Bibliorum sacrorum tomus sextus.
- [22] Bibliotheca sancta.
- [23] Biblia sacra Veteris et Novi Testamenti.
- [24] Bassilius Magnus.
- [25] Biblia Ruthenica.
- [26] Biblia sacra.
- [27] Brissonii in jure libri 19 in uno volumine.

C

- [28] Chrisostomi tomus secundus Jauelli Canapicii.
- [29] Controuersio de indulgentiis.
- [30] Censurarum Socolowii duo exemplaria.
- [31] Ceremoniarum Romanorum libri tres.
- [32] Consistorii consultationes.
- [33] Cathalogus gloriae mundi.
- [34] Chronica Joannis Naucleri.
- [35] Christophori Warszawicii opera.

- [36] Commentationes Philippi Beroaldi.
 [37] Commentarium Nauari tomus primus.
 [38] Commentarium Nauari tomus secundus.
 [39] Cipriani Leowitii Ephemeridum.
 [40] Ciceronis Epistolae ad Atticum.
 [41] Ciceronis Epistolae familiares.
 [42] Concillium Tridentinum.
 [43] Commentarius in libros 12 Prophetarum.
 [44] Chroynica Laurentii Surii.
 [45] Confessio catholicae fidei.
 [46] Commentarius Ruffini in psalmos Daudidis.
 [47] Clichtowei in praefationes, prosas, himnos, responsoria, canonem, benedictiones.
 [48] Canon missae cum praefationibus.
 [49] Ciuitates orbis terrarum liber primus.
 [50] Ciuitates orbis terrarum liber secundus.
 [51] Ciuitates orbis terrarum liber tertius.

D

- [52] Diui Hieronimi Opera tomus 1, 2, 3 et 4.
 [53] Diui Hieronimi Opera tomus 5, 6 et 7.
 [54] D. Hieronimi Opera tomus 8 et 9 cum Indice.
 [55] D. Eronei Opera aduersus hereses.
 [56] D. Aurelii Augustini Opera tomis decem comprehensa.
 [57] D. Aurelii Opera tomus secundus.
 [58] D. Aurelii Augustini Opera tomus quartus.
 [59] D. Aurelii Augustini Opera tomus sextus.
 [60] D. Aurelii Augustini Opera tomus nonus.
 [61] D. Aurelii Augustini Opera tomus decimus.
 [62] D. Bernardi Opera omnia Clarevalensis abbatis primi.
 [63] D. Chrisostomi Opera tomus primus.
 [64] D. Chrisostomi Opera tomus secundus et tertius.
 [65] D. Chrisostomi Opera tomus quintus.
 [66] De probatis sanctorum historiis tomus primus.
 [67] De probatis sanctorum historiis tomus sextus.
 [68] Durandi a Sancto Pociano.
 [69] D. Epiphanius contra hereses.
 [70] Dispensatio ecclesiasticorum beneficiorum.
 [71] Diui Aurelii tomus quartus.
 [72] Diui Cipriani Opera.
 [73] Diui Joannis Chrisostomi opera tomus quartus.
 [74] Didaci Canarruwii opera omnia.
 [75] Descriptiones ciuitates, gallice.
 [76] Descriptiones Concilii Constantini, germanice.
 [77] Diuersarum gentium peculiaris vestitus.

E

- [78] Aeffrem Sirii.
 [79] Ecclipsium Cipriani Leowitii.
 [80] Expositio Romani imperii commentariorum, germanice.

F

- [81] Francisci Guiciardini Historia.

- [82] Familiae regum romanorum.
 [83] Formularium germanicum.

G

- [84] Gabrielis Prateoli.
 [85] Guilandus in Joannem.
 [86] Gnomonices libri octo.

H

- [87] Historiae ecclesiasticae auctoris Angli.
 [88] Homilliae siue conciones.
 [89] Historiae Sasellii.
 [90] Historiae Regni Bohemiae.
 [91] Historiae regum prussicarum.
 [92] Harmonia mundi.
 [93] Historiae Moscovithae.
 [94] Hitoria Joannis Petri Maffei Bergomatis.
 [95] Historiae Cochlei Husitarum.

J

- [96] Jansenius in psalmo.
 [97] Josephus de Flauo.
 [98] Jansenius.
 [99] Joannis Sleidanii.
 [100] Julii Clari patritii Alexandrini Opera omnia.
 [101] Jus Saxonicum, germanice.
 [102] Joannis Bodini De republica.
 [103] Imperatoris insignia.
 [104] Institutiones christianae.
 [105] Imagines omnium ferme gentium.
 [106] Imagines quorundam principum.

L

- [107] Lexicon iuris ciuilis et canonici.
 [108] Liber hortorum Benedicti Curtii.
 [109] Lexicon latino-polonicum.
 [110] Ludouici Blosii.
 [111] Lorychiusza o wychowanuu.

M

- [112] Martini Azpilcuetae Nauari.
 [113] Martinus Cromerus.
 [114] Metropolis Salisburgensis.
 [115] Missale Cracowiense antiquum in certis locis argento ornatum.

O

- [116] Opera Socolowii.
 [117] Officina concionatorum Seuerini.
 [118] Obseruata in orationes Ciceronis.
 [119] Opera Cornelii Taciti.
 [120] Opera Claudii Guillaudi.
 [121] Opera Tertulliani tomus primus et secundus.
 [122] Opera Tertulliani tomus tertius.
 [123] Orthodoxographiae pars prima.
 [124] Orthodoxographiae pars secunda.

P

- [125] *Primae secundae Diui Tomae.*
- [126] *Pars tertia D. Tomae Aquinatis.*
- [127] *Pars secunda D. Tomae Aquinatis.*
- [128] *Postila polska księdza Skargi.*
- [129] *Platonis opera.*
- [130] *Plato.*
- [131] *Pandectae triumphales siue pomparum.*
- [132] *Prawa Czeskie.*
- [133] *Polyanthea.*
- [134] *Philippi Chewalieri.*
- [135] *Postilla catholiczka.*
- [136] *Petri Gallatini liber.*
- [137] *Platinae Cremonensis.*
- [138] *Plutarchus.*

Q

- [139] *Quaestiones D. Tomae Aquinatis et responsiones.*
- [140] *Quaterna aurea D. Tomae.*

R

- [141] *Roberti Belarmini tomus secundus.*
- [142] *Regulae utriusque iuris.*
- [143] *Reuelationes Brigittae viduae.*
- [144] *Romanorum pontificum insignia, scripta.*
- [145] *Regula S. Benedicti.*

S

- [146] *Stanisłai Sarnicii.*
- [147] *Surii tomus secundus.*
- [148] *Surii tomus tertius.*
- [149] *Surii tomus quartus.*
- [150] *Surii tomus quintus.*
- [151] *Surii tomus septimus.*
- [152] *Sinodus diocesis Wladislawiensis.*

T

- [153] *Trismagistrus Mercurius.*
- [154] *Trismagistrus Annibalis.*
- [155] *Teatrum vitae humanae volumen quartum, quatuor libris pertractans.*
- [156] *Teatrum vitae humanae volumen nonum, libris quatuor pertractans.*
- [157] *Teatrum vitae humanae volumen decimum nonum, tribus libris exequens.*
- [158] *Theatrum vitae humanae.*
- [159] *Thesaurus latinae linguae prima pars.*
- [160] *Thesaurus latinae linguae secunda pars.*
- [161] *Thesaurus latinae linguae tertia pars.*
- [162] *Theatrum crudelitatum hereticorum.*
- [163] *Theophilactus.*

W

- [164] *Wendzydło nowych Arianów.*

Reuerendus D. Lucas ab Unieyow STD, archidiaconus in ecclesia cathedrali Wladislawiensi, ultra libros in folio supraexpressos, alios similiter in folio vero:

- [165] *Diui Gregorii Nazianzeni,*

- [166] Ambrosii,
 [167] Brunonis carthusianorum patriarche,
 [168] Baronis Annales tomi sexti
 [169] et Francisci Tolleti super Joannem, iuxta testamentum memorati reuerendissimi D. Episcopi, pro usu suo tantum ad extrema tempora vitae suae accepit. Morte vero ipsius succedenti D. executores illius eosdem collegio patrum Societatis Jesu restituere tenebuntur, prout designatio praefati D. Archidiaconi in actis reuerendissimi D. Francisci Łączkii, suffraganei et protunc administratoris sede vacante episcopatus Wladislawiensis per eundem latius obloquitur.

Libri in quarto:

- [170] Porządek polskii większii.
 [171] Epitomae contra Sald.
 [172] Biblia in lingua Franciae.
 [173] Summa theologiae D. Tomae Aquinatis.
 [174] Secunda pars D. Tomae Aquinatis in theologicis.
 [175] Dictionarium Frisii.
 [176] Almae Ingolstadiensis Academiae tomus primus.
 [177] Wieczerna ewangeliczka polska.
 [178] Dialogus de concilio Bonauitis.
 [179] Historica relatio nouem mensium.
 [180] Disputationes Michaelis Thomassii.
 [181] Constitutiones sinodi diocesanæ Cracoviensis.
 [182] Ordinum regni Poloniae.
 [183] Historia regum Poloniae, gallice.
 [184] Dialogi Alami Copi.
 [185] Constitutiones et decreta condita in synodo Gnesnensi.
 [186] Chroynika polska po franczuskku.
 [187] Stanisłai Socolowii sermo de consecratione episcopi.
 [188] Sprawa biskupa Koleńskiego po niemieczku.
 [189] Sprawa po niemieczku króla Stephana.
 [190] Sinodus diocesis Plocensis.
 [191] Acta et constitutiones sinodi Olomuczensis.
 [192] Constitutiones Saxonicae.
 [193] Declaratio Gedanensium, latina.
 [194] Moscouitica.
 [195] Baro super Institutiones ciuiles.
 [196] Historiae polonicae.
 [197] Stafileus de gratiis et expectatiuis.
 [198] Chroynica linquae germanicae.
 [199] Liber Gofridi Tranensis iuris consulti.
 [200] Declaratio Gedanensium, germanica.
 [201] Liber Joannis Lubich contra tirranides Turcorum.
 [202] Panegirii oratio ad Stephanum Poloniae regem.
 [203] Celebratio funeris Sigismundi Augusti.
 [204] Chronicon regum Poloniae una cum origine gentis.
 [205] Statuta et decreta Ordinis Praemontratisensis.
 [206] Laurentii Suszliga Łączkii suffraganeo Wladislawiensis gratulatio.
 [207] Usztawy prawa zyemskiego.
 [208] Epinicion Cochanowii.

- [209] De bono senectutis Gabriellis Paleoti.
 [210] Descriptio germanica.
 [211] Decreta ecclesiae Marcellensis.
 [212] Bulla Caroli quarti.
 [213] Edictum Pauli tertii cum Statutis prouincialibus.
 [214] Jus prouincialae maiorum ciuitatum Prussiae.
 [215] Historia nauigationis in Brassiliam.
 [216] Collationum sacrorum unum opus, octo libris exequens.
 [217] Dux peccatorum.
 [218] Summula Caietani.
 [219] Granata, gallice.
 [220] Vita spiritualis.
 [221] Psalmorum liber.
 [222] Liber Joannis Gersonis De imitatione Christi.
 [223] Stobei sententiae.
 [224] Historiae Plinii tomus secundus.
 [225] De rebus gestis Alexandri Magni.
 [226] Commentariorum de regno administrando.
 [227] Plinii tomus quartus.
 [228] Plinii tomus tertius.
 [229] Antiquitates Romanorum.
 [230] Flores epigramatae.
 [231] Historia gallica.
 [232] Historia Pollabii.
 [233] Chronographia.
 [234] Instructio methodica pro audiendis confessionibus.
 [235] Meditationes Augustini et Bernardi.
 [236] De controuersiis inter ordinem ecclesiasticum et saecularem.
 [237] Oratio ad olim Hieronimum episcopum Wladislawiensem a domo Austriaca, dum fuit in negotio matrimonii, in numero quindecim exemplaria.
 [238] Processum pro confederatione, exemplaria in simili 24.
 [239] Nauka krotka o lichwie.
 [240] Edmundi Kampiani Societatis Jesu o 10 mocnych dowodow.
 [241] Gratulationes a collegio Societatis Jesu Wilnensi olim Stephano regi polonorum.
 [242] Epistola responsionis Petri Liliae.
 [243] Carmen Beclamani ad Sigismundum tertium regem polonorum scriptum.
 [244] Methodus meditationis, italice, auctoris Valdo.
 [245] Gallice, de modo scribendi litteras.
 [246] Origo magistratum, gallice.
 [247] Epitalamion in honorem nuptiarum olim Stephani regis Poloniae.
 [248] Egloga similiter in solemnem festiuitatem nuptiarum eiusdem regis.
 [249] Przemowa polska do Jana Zborowa kasztelana gnieźnieńskiego.
 [250] Reffutatio Zidowskii contra ministromachiam Rescii, exemplaria duo.
 [251] Exemplarzew Synodu Brzeskiego trzy.
 [252] Carmen jambicum Dimetrum De natiuitate Domini scriptum.
 [253] Epitalamion in nuptias Fierliei.
 [254] Descriptio spectaculorum, quae sunt peracta Constantinopoli.
 [255] Przemowa do senatorów.
 [256] Urania Joannis Demetrii.

- [257] *Postulata ordinis ecclesiastici in Comitii Warszawiensibus.*
 [258] *Gratulatio de felici aduentu Cracouiam Sigismundi regis Poloniae.*
 [259] *Assertiones theologicae.*
 [260] *Porządek proboszcza Roszmińskiego w księstwie Litewskim.*
 [261] *Conuentus olim Hieronimi cum Andrea episcopo Wratislawiensis.*
 [262] *Responsio Liliae ad epistolam cuiusdam Nicolai regii germani.*
 [263] *Epicedion in obitum olim Ferdinandi Romanorum Imperatoris.*
 [264] *Tropheum pacis.*
 [265] *Oratio Liubich ad episcopum Wratislawiensem.*
 [266] *Epicedia a collegio Societatis Jesu Wilmensis pro funere episcopi Wilnensis.*
 [267] *Apendix Historiarum, germanicum.*
 [268] *Sexterni francuskie.*
 [269] *Sextern jeden niemieczkii.*
 [270] *Prognosticon germanicum.*
 [271] *Jura municipalia terrarum Prussiae.*
 [272] *Visitatio Pauli episcopi Sarnensis.*
 [273] *Papirii Massoni libri sex.*
 [274] *Stanisłai Socolowii de consecratione episcopi sermo.*
 [275] *Demonomania.*
 [276] *Petri Liliae Oratio.*
 [277] *Cirillus.*
 [278] *Meditationes Stanisłai Socolowii.*
 [279] *Nuntius salutis Socolowii.*
 [280] *Disputatio Henrici Blesenii.*
 [281] *Sermones antiquorum patrum.*
 [282] *Oratio Joannis Lubiczh.*
 [283] *Confessiones fidei catholicae.*
 [284] *Commentariorum fratris Dominici Soto Segobiensis.*
 [285] *Sententiarum libri duo magistri Gabriellis Biel.*
 [286] *Ignis purgatorius.*
 [287] *Gerardi de Ecclesia.*
 [288] *Refutatio descriptionis cenae Domini.*
 [289] *Exorcismi contra demones.*
 [290] *Sinodus sanctorum patrum.*
 [291] *Deualentia Societatis Jesu.*
 [292] *Disputationes de demoniacis.*
 [293] *Epistolae Joannis Capri.*
 [294] *Antiperasbistes Bachi.*
 [295] *Peruti Principis.*
 [296] *Stanisłai Ostrowski de Trinitate.*
 [297] *Quintilianus.*
 [298] *Oppugnatio cenae luteranorum calunianorum.*
 [299] *Partitiones ecclesiasticae Socolowii.*
 [300] *Tractatus de institutione sacerdotio.*
 [301] *Sinopsis noui Euangelii, volumina similia septem.*
 [302] *Kazanie na pogrzebie.*
 [303] *Conuersio Wilkowski.*
 [304] *Przestroga pasterska do myaszta Warszawskiego.*
 [305] *Problemata Francisci Veneti.*

- [306] Vita Luteri, germanice.
- [307] Descriptio Prussiae.
- [308] Germanica historia de rege Stephano, germanice.
- [309] Vita Osii, germanice.
- [310] Commetae descriptio, germanice.
- [311] Carmina carnalis vitae.
- [312] Stratagemata bellica, gallice.
- [313] Agenda Plocensis.
- [314] Rozwiązanie pięćdziesiąt i dwu kwestii ministrów ewangelickich.
- [315] Pastorale.
- [316] Liber ritualis ad parochos.
- [317] Agenda diocesis Olomuczensis.
- [318] Acta concillii Ephesini.
- [319] Sacerdotale.
- [320] Pareneses christianae.
- [321] Vita sanctorum patrum.
- [322] Compendium ecclesiasticum Baroni, italice.
- [323] Concertatio aduersus Caluinopapistas.
- [324] Censura in glossas iuris canonici.

Libri in octauo et sedecimo

- [325] Vocabularium iuris.
- [326] Ludouici Gomesii.
- [327] Guiciardini tomus secundus.
- [328] Nicasius super Institutione.
- [329] Tabularum super institutoriarum.
- [330] Constitutiones sinodi Wladislawiensis.
- [331] Reformationes ecclesiasticae.
- [332] De bello Coloniensi.
- [333] Explicatio controuersiarum.
- [334] Institutiones iurisprudentiae.
- [335] Joannis Sleidani de summis imperiis.
- [336] Prachtica criminalis canonica.
- [337] Historia belli Liuonici.
- [338] Dictionariolum latinum, graecum et gallicum.
- [339] Francogalia Hotomani juris consulti.
- [340] De digitis universalibus et particularibus.
- [341] Compendium institutionum.
- [342] De cruce.
- [343] Anchora titulorum utriusque iuris.
- [344] Historia Dionis Casii.
- [345] Sadoletus.
- [346] Epiteta Rauisii.
- [347] Constitutiones diocesis Wladislawiensis tempore Carncowii.
- [348] Decreta reformationis ecclesiasticae.
- [349] Prognoma siue praesagium.
- [350] Historia gallica, item altera historia gallica.
- [351] Chronica germanica.
- [352] Liber ciuilis doctrinae.
- [353] Dialogus de pace.
- [354] Macrobius.

- [355] Tractatus de origine canonicorum et eorum officio.
- [356] Orationes Marci Tullii Ciceronis.
- [357] Petri Victorii in Ciceronem.
- [358] Joannis Boulierii in Ciceronem.
- [359] Conciones Radulphi.
- [360] Apophtegmes gallice.
- [361] Commentarium gallicum.
- [362] Dialogi D. Catherinae.
- [363] Desciptio belli gallici cum seditiosis.
- [364] Ciceronis epistolae familiares, germanice.
- [365] Relatio ad ordines Belgii Jacobi Pamellii.
- [366] Contraces qui libertatem ambiunt in Galia neglectis regibus.
- [367] Sorcies, liber gallicus.
- [368] Gratias de prodicionibus, gallice.
- [369] Acta Montefort gallica, gallice.
- [370] Crussius Gorscii.
- [371] Doctrina pietatis, germanice.
- [372] Breuiaria Romana duo, pars hiemalis et aestiualis.
- [373] Alterum Breuiarium cum fimbris argenteis deauratis, pars aestiualis.
- [374] Item Breuiarium Romanum antiquum, pars aestiualis.
- [375] Officium diurnum.
- [376] Rudulphi Euangelia.
- [377] Censura Socolowii.
- [378] Granatensis tomus tertius.
- [379] Tractatus Riuii Athendonensis.
- [380] Commentationes in loca scripturae.
- [381] De robore bellico.
- [382] Iuditium Antonii Posseuini.
- [383] Postilla maior.
- [384] Canonum dominicarum tomus quartus.
- [385] Postilla maior cum quaestionibus.
- [386] Orationes Perpiniani.
- [387] Decem et septem declamationes excellentissimorum doctorum.
- [388] Cathena Francisci Zephiri.
- [389] Tertulliani tomus primus.
- [390] Epitome sermonum Joannis Arffrd.
- [391] Andreae Cricii episcopi de sacrificio missae.
- [392] De meditatione mortis.
- [393] Dialogi Diuae Catherinae.
- [394] Compendium theologiae practicae.
- [395] Ellucidatio in omnes psalmos.
- [396] Compendium theologiae practicae Joannis Molani.
- [397] Conciones.
- [398] Historia Magni Bassilii.
- [399] Institutiones christianae Balengeri.
- [400] Catechesis Cirilli.
- [401] Granatensis tomus quartus.
- [402] Vita Ignatii.
- [403] Philonis Judei tomus prior.
- [404] Orationes Stanislai Socolowii.

- [405] Catecheticus Gregorii Nisseni.
- [406] Iuditium de libro concordiae.
- [407] Opera Clementis papae.
- [408] Caroli Sigonii de Republica hebreorum.
- [409] Linquae latinae Ciceronis exercitationes, gallice.
- [410] Tabula de sacramentis, germanice.
- [411] Ceremoniarum libri tres.
- [412] Gallice, de heresibus et disensionibus ecclesiae.
- [413] Francisci literae.
- [414] Vila Castinensis in Apocalipsim.
- [415] Opera Suffridi.
- [416] De iusta reipublica christiana in reges impios.
- [417] Caroli vita.
- [418] Opera Clementis Alexandri.
- [419] Tertulliani tomus secundus.
- [420] Testamentum nouum.
- [421] Gennadii Scholarii disputatio.
- [422] Claudii responsio de sanctis.
- [423] Descriptiones Pauli Jouii.
- [424] Stimulus pastorum.
- [425] Disputatio canonica de decimis.
- [426] Epitomae S. Tomae.
- [427] Commentariorum de regno administrando.
- [428] Confutatio responsionis Gulielmi Whitakeri.
- [429] De canonicis libri tres Joannis Molani.
- [430] Starii obiczaj wiary pańsky.
- [431] De schismata anglicano, liber sine compactura.
- [432] Michaelis Retelii poaetarum grecorum.
- [433] Similitudines sanctorum patrum.
- [434] Ardentii minorum opusculum in theologicis.
- [435] Joannis Garetii Romanis de praesentia corporis Christi.
- [436] Altera pars Jouii.
- [437] Gratulatio a Ramultho olim Stephano regi Polonorum.
- [438] De iusta abdicatione Francorum regno Henrici tertii.
- [439] Typus omnium scientiarum in theologicis.
- [440] Enarrationes in Euangelium secundum Matheum, Pauli Granatensis.
- [441] Christomachia Caluini.
- [442] Jouii tomus secundus.
- [443] Defensio Concilii Tridentini.
- [444] Hieronimi Ossorii Lusitani, De rebus Emmanuelis regis Lusitaniae.
- [445] Hieronimi Ossorii De iustitia celesti.
- [446] Hieronimi Ossorii Lusitani paraphrasis.
- [447] Hieronimi Ossorii Lusitaniae Epistola.
- [448] Collationum sacrorum liber octauus.
- [449] Confutatio puncti de vero vel falso.
- [450] Canonisatio S. Hiacinti confessoris.
- [451] Antonii archiepiscopi Florentini confessio.
- [452] Compendium rerum theologicarum.
- [453] Assertiones contra Luterum, Henrici regis Angliae.
- [454] Summa misteriorum christianae fidei.

- [455] *Officiorum Diui Ambrosii.*
[456] *De universa historia dominicae passionis.*
[457] *Enchiridion germanicus.*
[458] *Vita Christi.*
[459] *Opera Dionisii Areopagitae.*
[460] *Prophetarum.*
[461] *Satraparol, gallice.*
[462] *Institutiones christianae, gallice.*
[463] *Grauamina gallica, gallice.*
[464] *Epistola Poseuini, gallice.*
[465] *Opera Tomae a Campis tomus primus.*
[466] *Opera Nicolai Millonii.*
[467] *Flaminii in psalmos.*
[468] *De sacerdotio exercitio.*
[469] *De immitatione Christi.*
[470] *Tractatus sacerdotalis.*
[471] *Methodus confessionis.*
[472] *Thesaurus orationum meditationum.*
[473] *Ratio vitae christianae, gallice.*
[474] *Iuditium de rebus astronomicis et somnis, gallice.*
[475] *Itinerarium germanice ad varias partes orbis.*
[476] *Ciuitates Romanae admirabilia.*
[477] *Meditationes diui Aurelii.*
[478] *Vita Ignatii.*
[479] *Dionisius de quatuor nouissimis.*
[480] *Granatensis de deuotione.*
[481] *Practica de oratione, italica.*
[482] *Index librorum prohibitorum.*
[483] *Tractatus de oratione, italicus.*
[484] *Libellus christianarum institutionum.*
[485] *Pheretra diui amoris.*
[486] *Opera Nicolai Millonii.*
[487] *Constitutiones Apostolicae.*
[488] *Paraclescon.*
[489] *Granatensis de frequenti communione.*
[490] *Manuale sacramentorum.*
[491] *Enchiridion sacerdotum.*
[492] *Instructio pro episcopis, sine pergameno.*
[493] *Historiae catholicae, gallice.*
[494] *Imagines poeticae, gallice.*
[495] *Commentarius in psalmos Genebrardi theologi.*
[496] *Concionum de tempore tomus primus.*
[497] *Tomae Bossii de signis ecclesiae.*
[498] *Tomus secundus de signis ecclesiae.*
[499] *Secundus tomus concionum Ludouici Granatensis.*
[500] *Collatio Diui Tomae in omnes epistolas.*
[501] *Conciones a dominica aduentus usque ad septuagesimam.*
[502] *Conciones Egidii Topiarii quadragesimo tempore.*
[503] *Conciones dominicarum a septuagesima ad resurrectionem tomus primus.*

- [504] Conciones a septuagesima ad resurrectionem tomus secundus.
- [505] Conciones a festo s. Marci ad aduentum tomus quartus.
- [506] Promptuarium catholicum.
- [507] Boalxamis in passione Homilliae.
- [508] Loci communes Dadrahae.
- [509] Carmina Septenarii pro olim Episcopo Wladislawiensi.
- [510] Antiquissimus liber scriptus.
- [511] W sexternach ksiąg rozmaitych 90.
- [512] Porządek w sexternach synodu toruńskiego.
- [513] Tabulli Turris Babel [...].

Super quibus omnibus et singulis totaliter gestis, idem reverendus D. Stanislaus Rozdrażewskii, frater germanus et executor testamenti memorabili olim reverendissimi D. episcopi Wladislawiensis et Pomeraniae, a me notario publico infra-scripto unum vel plura publicum seu publica instrumenta dari et confici petiit. Acta sunt haec, anno, inditione pontificatus, die, mense. loco quibus supra. Praesentibus Gregofio fratre Societatis Jesu et Jacobo a Ponyecz testibus ad praemissa vocatis ac requisitis.

Et quia ego Melchior Zawiskii diocesis Cracouiensis sac. apostolica et imperiali autoritatibus publicus notarius huiusmodi inuentarium dictorum librorum et aliarum rerum supra expressarum manu mea propria scripsi, ac omnibus et singulis tali gestis una cum supranominatis testibus presens interfui. Ex quo hoc publicum instrumentum, prius in notam transumptum confeci, ac in publici forma redegei. Illudque signo, nomine et cognomine meis quibus utor in conficiendis instrumentis obsignavi. In fidem omnium et singulorum permissorum ex officio rogatus pariter est requisitus.

Ego Melchior qui supra manu mea propria assequitur.

2. KOMENTARZ DO WYKAZÓW

A Rękopis nie zachowany. Była to księga liturgiczna dla biskupów obejmująca modlitwy, ceremonie i przepisy wykonywania czynności liturgicznych. Pierwszy pontyfikał wydał Klemens VIII: PONTIFICALE Romanum Clementis VIII iussu restitutum atque editum, Roma, Jac. Luna, 1595. 2°.

B Rękopiśmienny mszał biskupa Rozrażewskiego omówiłem krótko powyżej.

C—E Rękopisy liturgiczne dziś już nie zachowane.

F Było to prawdopodobnie Martyrologium autorstwa Cezarego Baroniusza w formie rękopisu. Polskie wydanie Martyrologium wyszło w tłumaczeniu Szymona Nikowskiego: MARTYROLOGIUM Kościoła Rzymskiego. — Acc. Żywoty świętych znakomitszych jako się znajdują w rzymskim brewiarzu. Kraków, Andrzej Piotrkowczyk, 1591. 4° (Estreicher XXIII, 157).

G Zapewne: DURANTI Guillelmus. Speculum iudiciale.

Nb.: Istniało wiele wydań.

H Być może: SAMARINUS Franciscus: Sacerdotale sive sacerdotium thesaurus. Venezia, apud Jord. et Nic. Ziletum, 1593. 4°.

Nb.: Istnieją też inne wydania.

CGBN CLXII, 176. — Katal. pozn. 181.

I ACTA ecclesiae Mediolanensis tribus partibus distincta. Milano apud Pacificum Pontium, 1582. 2°.

Nb.: Istnieją też inne wydania.

Hurter III, 323. — Koresp. Rozrażewskiego II, 148—149.

K Dzieje rękopisu „Historii” Jana Długosza omawiam wyżej.

L Pozycja bliżej nie opisana, a zatem i nie zidentyfikowana.

M CORPUS Juris Canonici. Paris 1587. 2°.

Nb.: Mogło to być również inne wydanie.

N Były to przypuszczalnie Constitutiones synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis, prouincialium [...] wydane przez Stanisława Karnkowskiego w Krakowie w r. 1579.

O CONCILIUM Tridentinum, hoc est canones et decreta Concilii Tridentini. Louvain, apud Petr. Zangrinum Tiletanum, 1567. 2°.

Katal. Ossol. 128.

P Por. poz. I.

R Pozycja nie zidentyfikowana.

S LANCELOTI Giovanni Paulo: Institutionum ad universum ius pontificium sive canonicum libri IV. — Institutionum iuris canonici libri IV, M. Antonio Cuchio autore. Basel 1566.

Nb.: Istnieją też inne wydania.

CK.

T Zapewne: FUSCO Paulo: De visitatione et regimine ecclesiarum libri duo. Roma, typ. Vinc. Arcolti, 1581. 4°.

CGBN LVI, 130.— CK.

Nazwisko autora zostało pewnie przez wydawcę „Testamentu” źle odczytane. Nie znamy bowiem dzieła o podobnej tematyce autora „Zuschi”.

1 BORREL Jean (Buteon, Boteon): De arca Noae cujus formae capacitatisque fuerit.

Hurter III, 72.

2 SENECA Lucius Annaeus: Scripta quae extant, ex editione Romana viro- rum doctor notis castigata. 2°.

Nb.: Istnieją liczne wydania, m. in. Paris, apud Jac. Dupuys, 1587.

CGBN CLXX, 555—667.— CK.

3 BARONIUS Caesar: Annales ecclesiastici. 2°.

Nb.: Wyszło w dwunastu tomach w Antwerpii (in offic. Plantiniana, apud vid. et Jo. Moretum) w latach 1597—1612 oraz w Rzymie (typ. Congregationis Oratoriae) 1593—1607.

Estreicher XII, 376.— CGBN VII, 944—945.— Hurter III, 527—530.

Por. poz. 168.

4 ERASMUS Rotterodamus: Adagiorum chiliades. 2°.

Nb.: Istnieją liczne wydania.

CGBN XLVII, 766—775.— CK.

5 AGENDA ad uniformem ecclesiarum per universas provincias regni Poloniae usum. Wyd. Hieronim Powodowski. Acc. Marcin Kromer Catecheses łac. pol. niem. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1591. 2°.

Estreicher XII, 72; XXV, 186.

Nb.: Agenda ta posiadała dwa wydania, jedno dla diecezji włocławskiej z herbem biskupa H. Rozrażewskiego i wierszem Andrzeja Schoneusa oraz drugie dla archidiecezji gnieźnieńskiej. Nie wyklucza się jednak, że mogła to być AGENDA GNESNENSIS wydana w Kolonii (Mat. Cholinus) w 1579 r. (por. Estreicher XII, 73—74).

6 BERNARDUS Claravalensis s.: Opera omnia. 2°.

Nb.: W XVI w. dzieła te wydawano bardzo często.

CGBN XI, 506—507.— CK.

7—15 LA BIGNE Marguerin de: *Bibliotheca veterum patrum*. Paris, apud M. Sonnium, T. 1—9: 1576—1579. 2°.

Hurter III, 298.— Katal. pozn. 20.

16—21 BIBLIA Sacra. Wyd. Nicolaus de Lyra. Lyon, offic. G. Trechsel, 1545. 2°.

Nb.: Istnieją też inne wydania (np. Venezia 1588).

Hurter IV, 456.— CK.

22 SIXTUS Senensis: *Bibliotheca Sancta*. 2°.

Nb.: Dzieło wydawane wiele razy.

CGBN CLXXIII, 916—917.— CK.

23 BIBLIA Sacra. 2°.

Nb.: W XVI w. istniało bardzo wiele wydań całego Pisma św. w języku łacińskim. Samo kolegium jezuitów poznańskich posiadało w tym czasie kilkanaście odmiennych edycji (zob. s. 3—4 Katal. pozn.).

24 BASILIUS Magnus s.: *Opera omnia*. 2°.

Nb.: Istnieje wiele wydań zarówno bazylejskich jak i paryskich. Poznań posiadał cztery wydania bazylejskie z 1532, 1540, 1551, 1552.

CGBN VIII, 442—444.— CK.

25 BIBLIA [Tłum. st.-cerk.-słow.] *Biblia si rec knjy Vetchago i Novago Zaveta po jazyku slovensku*. Ostróg, Iwan Fedorov w druk. Konst. X. Ostrogskiego, 12. VII. 1580 — 12. VIII. 1581. 2°.

Estreicher XIII, 38.

26 BIBLIA. 2°.

Nb.: Pozycja bliżej nie określona.

Por. poz. 23.

27 BRISSON Barnabas: *De verborum quae ad ius pertinent significatione libri XIX*. Lyon, Jo. Tornaesius, 1559. 2°.

Nb.: Wyszło również we Frankfurcie (impens. Jo. Fabricii, Sig. Feirabendi, 1578) i Paryżu (apud S. Nivelium, 1596).

CGBN XIX, 935—936.— Cioranescu 158.— CK.

28 JAVELLI Chrisostomus: *Totius rationalis, naturalis, divinae ac moralis philosophiae compendium*. Lyon, apud haer. J. Junctae, 1568. 2°.

CGBN LXXVII, 519.

29 Pozycja bliżej nie określona. Mogło to być: MEDINA Michael: *Disputationum de indulgentiis adversus nostrae tempestatis haereticos ad patres s. Concilii Tridentini liber I*. Venezia 1564. 2°.

Hurter III, 54—55.— CK.— Katal. pozn. 246.

30 HIEREMIAS patriarcha Constantinopolitanus: *Censura orientalis ecclesiae*. Acc. Gennadius Scholarius: *Defensio de primatu papae*. Tłum. łac. i koment. Stanisław Sokółowski. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1582. 2°.

Estreicher XVIII, 186—187; XXIX, 9.

Por. poz. 377.

31 MARCELLUS Christophorus: *Sacrarum ceremoniarum sive rituum ecclesiasticorum sanctae Romanae Ecclesiae libri tres*. Romae, typ. Val. Dorici, 1560. 2°.

Hurter IV, 907.— CK.

Por. poz. 411.

32 PALEOTUS Gabriel: *De consultationibus sacri consistorii commentarius*. Roma, typ. Apostolica Vaticana, 1592. 2°.

CGBN CXXIX, 361—362.

33 CHASSENEUZ Barthelemy: *Catalogus gloriae mundi, laudes, honores excellentias ac praeeminentias omnium fere statuum plurimarumque rerum illius continens.*

Nb.: Istniało kilka wydań, m. in. w Lyonie (1529, 1546) i Frankfurcie (1579, 1586).

CGBN XXVII, 301—302.— Cioranescu 204.

34 NAUCLERUS Joannes: *Chronicon ab initio mundi usque ad annum 1500. — Appendix rerum gestarum ab initio anni 1550 usque ad sept. praesentis 1564 per Laurentium Surium congesta.* Köln, apud haer. Jo. Quentell et Gerv. Calenium, 1564. 2°.

Katal. Ossol. 465.— Koresp. Rozrażewskiego I, 167.

35 WARSZEWICKI Krzysztof: [*Opera omnia. T. I*] *De cognitione sui ipsius.* Kraków, Jak. Siebeneicher, 1559—1600. 2°.

Estreicher XXXII, 216.

36 BEROALDUS Philippus: *Commentarii.* 2°.

Nb.: Istnieją liczne wydania.

CGBN XI, 945—946.— CK.

37—38 AZPILCUETA Martinus Navarrus: *Commentaria et tractatus. Addita est oratio de casibus conscientiae et auctoris vita.* Venezia, Zenarius, 1588. 3 tomy 3 vol. 2°.

Gesamtkatalog VIII, 1223.

39 LEOVITIUS Cyprianus a Leonicia: *Ephemerides.* Augsburg, Phil. Ulhardus, 1557. 2°.

CGBN XCV, 100.— CK.

40 CICERO Marcus Tullius: *Epistolae ad Titum Pomponium Atticum.* 2°.

Nb.: Istniało kilka wydań (m. in. Paris 1531, Venezia 1544).

CGBN XXIX, 90—91.— CK.

41 CICERO Marcus Tullius: *Epistolae familiares.* 2°.

Nb.: Istnieją liczne wydania.

CGBN XXIX, 7—120.— CK.

42 CONCILIUM Tridentinum, *hoc est canones et decreta Concilii Tridentini.* Louvain, apud Petr. Zangrinum Tiletanum, 1567. 2°.

Katal. Ossol. 128.

43 RIBERA Franciscus: *In librorum duodecim prophetarum commentarii.* Köln, in offic. Birckmannica, sumpt. A. Mylii, 1593. 2°.

CGBN CL, 641.— CK.

44 SURIUS Laurentius: *De probatis sanctorum historiis, partim ex tomis Aloysii Lippomani collectis, partim etiam ex egregiis manuscriptis codicibus... in lucem prodire, nunc recens collectis per Laurentium Surium.* Köln, apud Gerv. Calenium, et haer. Quentelios, T. 1—7: 1571—1576. 2°.

Hurter III, 113.— CK.— Katal. pozn. 468.

45 HOSIUS Stanislaus: *Confessio catholicae fidei christianae.* 2°.

Nb.: Istnieje kilka wydań, z których pierwsze ukazało się w 1557 r. (Mainz, Fr. Behem, nakł. Jana Patruusa z Poznania).

Estreicher XVIII, 278.

46 RUFINUS Aquileiensis: *Commentarium in LXXV psalmos Davidis.* Edidit Antonius d'Albon. Lyon, apud Guil. Rovillium, 1570. 2°.

CGBN CLVIII, 950.— Hurter III, 89.— CK.

47 CLICHTOVEUS Jodocus: *Elucidatorium ecclesiasticum, ad officium ecclesiae pertinentia planius exponens.* 2°.

CGBN XXX, 7.— CK.

Nb.: Istnieją liczne wydania.

48 Pozycja bliżej nie określona. Mogło to być: BIEL Gabriel: *Sacri canonis missae expositio*. Paris, N. Savetier, 1529. 2°.

CGBN XIII, 42.

Nb.: Mogło to być także wydanie samego kanonu mszalnego dla użytku kościelnego.

49—51 BRAUN Georg, HONENBERG Franz: *Civitates orbis terrarum*. Köln, apud God. Kempensem, sumpt. auctorum, 1582. 2°. 3 tomy 3 vol.

Nb.: Wyszło też m. in. w latach 1597—1618 w Kolonii.

Estreicher XVIII, 241.— CK.

52—54 HIERONYMUS s.: *Opera*. 2°.

Nb.: Począwszy od 1516 r. istniały liczne wydania dzieł św. Hieronima.

CGBN LXXII, 1217—1219.— CK.— Katal. pozn. 31 (Antwerpen 1579, Basel 1553).

55 IRENEUS s.: *Adversus Valentini et similibus gnosticorum haereses libri V*. Köln, offic. Birckmannica, sumpt. Arnoldi Myllii, 1596. 2°.

Nb.: Istnieją również inne wydania.

CGBN LXXV, 1036—1037.

56—61 AUGUSTINUS Aurelius s.: *Opera*. 2°.

Nb.: Z pozostałych dzieł św. Augustyna należących niegdyś do jezuitów gdańskich wynika, że Rozrażewski posiadał raczej zestaw tomów z drukarni antweperskich i lyońskich.

CGBN V, 379—381.— Piszcz: Biblioteka s. 218.— CK.

62 Por. poz. 6.

63—65 JOANNES Chrisostomus s.: *Opera*. 2°.

Nb.: Istniało wiele wydań w XVI w.

CGBN LXXXVII, 678—686.— CK.— Katal. pozn. 22 (Basel 1547, 1553, 1558 oraz Paris 1581).

66—67 Por. poz. 44.

68 DURANDUS a Sancto Portiano: *In Petri Lombardi sententias theologicas commentariolum libri IV*. 2°.

Nb.: W XVI w. istniały liczne wydania zarówno paryskie, jak i późniejsze antweperskie, lyońskie i weneckie.

CGBN XLV, 697—698.— Hurter IV, 432—433.

69 EPIPHANIUS: *Contra octoginta haereses opus eximium*. 2°.

Nb.: Istnieje wiele wydań.

CGBN XLVII, 716—717.— CK.— Katal. pozn. 27 (Basel 1545, 1549, 1560).

70 BORGASIO Paulo: *Tractatus de irregularitatibus et impedimentis ordinum, officiorum et beneficiorum ecclesiasticorum et censuris ecclesiasticis et dispensationibus super eis*. Venezia, excud. Guerraei fratres et socii, 1574. 2°.

CGBN XVI, 358—359.— Hurter IV, 1325.

71 Por. poz. 56.

72 CYPRIANUS Caecilius s.: *Opera*. 2°.

Nb.: Istnieją liczne wydania.

CGBN XXXIV, 1076—1079.— CK.— Katal. pozn. 22.

73 Por. poz. 63.

74 COVARRUBIAS Y LEYVA Diego: *Opera omnia... tribus tomis distincta*. Frankfurt a M. ex offic. Nic. Bassaei, impens. Sig. Feierabendii, 1573. 2°.

Nb.: Istnieją też wydania późniejsze.

CGBN XXXIII, 790.— Hurter III, 119—122.— CK.— Katal. pozn. 437.

75 DU PINET Antoine: Plantz, pourtraictz et descriptions de plusieurs villes et forteresses, tant de l'Europe, Asie et Afrique, que des Indes. Lyon, J. d'Ogerolles, 1564. 2°.

CGBN XLIV, 1117.— Cioranescu 285.

Nb.: Mogło to być również inne dzieło francuskie o podobnej tematyce.

76 REICHTENTAL Udalricus de: Das Concilium so zu Constantz gehalten ist wordem. Augsburg, Heinr. Steiner, 1536. 2°.

Nb.: Wyszło także we Frankfurcie nad Menem w 1575 r.

Estreicher XXVI, 194.— Hurter III, 698.

77 BOISSARD Jean Jacques: Habitus variorum orbis terrarum gentium. Habitz de nations estranges. Trachten mancherley Völcker des Erdsckreytz. B. m. dr. 1581. 2°.

CGBN XV, 95.— Cioranescu 138.

78 EPHREM s.: Opera. 2°.

Nb.: Istnieją liczne wydania.

CGBN XLVII, 671.— CK.— Katal. pozn. 27 (Roma 1589, 1593, 1598).

79 LEOVITIUS Cyprianus a Leonicia: Ecclipsium omnium ab anno 1554 usque ad... 1606 partes II. Augsburg, Philip. Ulhardus, 1556. 2°.

CGBN XCV, 100.— CK.

80 Pozycji nie można dokładnie ustalić, ponieważ w XVI w. istniało wiele książek o podobnych tytułach, lecz głównie po łacinie i w mniejszych formatach.

81 GUICCIARDINI Franciscus: Historiarum sui temporis libri XX. Tłum. Caelius Secundus Curionus. Basel, excud. P. Perna suis et Henr. Petri impens. 1566—1567. 2°.

CGBN LXVI, 63.— CK.

82 Pozycja bliżej nie określona, być może tylko to: ORSINI Fulvio: Familiae romanae quae reperiuntur in antiquis numismatibus ab Urbe condita ad tempora divi Augusti, ex bibliotheca Fulvii Ursini. Roma, haer. F. Tramezini, 1577. 2°.

CGBN CXXXVII, 890.— CK.

Nb.: Mogło to być też dzieło Eliasza Reusnera (Estreicher XXVI, 274).

83 Z braku bliższego określenia nie można ustalić o jaką pozycję chodzi.

84 PRATEOLUS Gabriel (Du Préau): De vitis, sectis et dogmatibus haereticorum. Köln, Gerv. Calenius et haer. Jo. Quentel, 1569. 2°.

CGBN XLV, 288.— CK.— Katal. pozn. 229.

85 GUILLIANDUS Claudius: In sacrosanctum Jesu Christi evangelium secundum Joannem enarrationes. Paris, sumpt. Jo Roigny, 1548. 2°.

CGBN LXVI, 695.— CK.

86 CLAVIUS Christophorus: Gnomonices libri octo. Roma, apud Fr. Zanettum, 1581. 2°.

Estreicher XIV, 296.

87 BEDA VENERABILIS s.: Ecclesiastica historia gentis Anglorum. Antwerpen, Jo. Gravius, 1550. 2°.

CGBN IX, 1028.— CK.

88 HOMILIAE sive conciones praestantissimorum ecclesiae catholicae doctorum... ex quibus conciones depromptae catalogus: Gregorius, Hieronimus, Augustinus... Köln, apud Mat. Cholinum, 1557. 2°.

CK.

89 Claude de SEYSSEL wydawał dzieła licznych historyków okresu starożytnego; sam pisał na temat dziejów Francji, m. in. za czasów Ludwika XII.

CGBN CLXXI, 705—711.— Cioranescu 648—649.

90 DUBRAVIUS Joannes: *Historiae regni Bohemiae*. Basel, Petr. Perna, 1575. 2°.

Nb.: Istniało także wydanie wcześniejsze (Prostannae, Jo. Gunther 1552).

Estreicher XV, 350.— Koresp. Rozrażewskiego, I s. 412.— CK.

91 SCHUETZ Kasper (Schütz): *Historia rerum Prussicarum das ist wahrhafte und eigentliche Beschreibung der Lande Preussen*. Zerbst, Bon. Schmid, 1592. 2°. Estreicher XXVII, 281.

92 ZORZI Francesco Giorgio: *De harmonia mundi totius cantica III*. Paris, apud A. Berthelin, 1545. 2°.

CGBN LX, 625.— CK.

93 POSSEVINUS Antonius: *Moscovia et alia opera*. Köln, in offic. Birckmanica, sumpt. Arn. Mylii, 1587. 2°.

Nb.: Istnieje też wydanie in folio z 1595 r.

Estreicher XXV, 108.

94 MAFFEI Giovanni Pietro: *Historiarum Indicarum libri XVI. Selectarum item ex India epistolarum eodem interprete libri IV*. 2°.

Nb.: Istnieje kilka wydań, m. in. kolońskie z 1589 i florenckie z 1588 r.

CGBN CIII, 238.— CK.

95 COCHLEUS Joannes: *Historiae Hussitarum libri XII. Acc. Joannes Rohyzana: Tractatus de septem sacramentis ecclesiae.— Joannes Przbiram: De professione fidei catholicae et errorum revocatione.— Joannes Cochlaeus: Philippica septima adversus seditiosos et famosos libellos Phil. Melanchtonis in Carolum V imp. Rom. recens editos.— Commentaria de actis et scriptis Martini Luteri*. Mainz, Fr. Behem, 1549. 2°.

Katal. Ossol. 121.— Katal. pozn. 466.

96 JANSENIUS Cornelius: *Paraphrasis in psalmos omnes Davidicos.— In proverbialia Salomonis commentaria.— Commentarium in Ecclesiasticum*. Lyon, expensis P. Landry, 1579. 2°.

Nb.: Istnieją również inne wydania, głównie późniejsze.

CGBN LXXVII, 95.— CK.— Katal. pozn. 50.

97 JOSEPHUS Flavius: *Opera*. 2°.

Nb.: Istnieją liczne wydania.

CGBN LXXVIII, 1256—1263.— CK.— Katal. pozn. 466 (Lyon 1566, Basel 1554, 1559, Köln 1534).

98 JANSENIUS Cornelius: *Commentariorum in suam concordiam ac totam historiam evangelicam partes IV*. 2°.

Nb.: Istniało kilka wydań.

CGBN LXXVII, 93—94.— CK.— Katal. pozn. 50 (Lyon 1572, Louvain 1572, Paris 1583).

99 SLEIDANUS Joannes: *Commentariorum de statu religionis et republicae Carolo V caesare libri XXVI*. 2°.

Nb.: Istniało wiele wydań.

CGBN CLXXIII, 1142—1143.— Katal. Ossol. 633—634.— CK.

100 JULIUS Clarus Alexandrinus: *In Galena praecipua scripta annotationes, quae commentariorum loco esse possunt*. Basel, P. Perna impensa, 1581. 2°.

CGBN II, 109.

101 ZOBEL Christoph: *Sachsenspiegel*. Edidit Ch. Zobel. 2°.

Nb.: Istnieją wydania m. in. z 1535, 1561, 1569, 1582, 1595 r.

CBM CCLXIII, 733.

102 BODIN Jean: De republica libri VI. Leyden, Paris, apud J. Dupuys, 1586. 2°.

CGBN XIV, 802.— Cioranescu 135.— CK.

103 Pozycji nie można ustalić z powodu braku dokładniejszego opisu.

104 Mogło to być: MOUCHY Antoine: Christianae religionis institutionisque DN Jesu Christi et apostolicae traditionis adversus misoliturgorum blasphemiam, praecipue I. Calvini et suorum contra sacram missam catholica et christiana propugnatio. Paris, apud J. Macaeum, 1562. 2°.

Nb.: Wyszło też w Paryżu (apud N. Chesneau).

CGBN CXX, 549.

105 Pozycji tej nie dało się na razie ustalić.

106 MYLIUS Arnoldus: Principum et regum Polonorum imagines. Köln, Godefr. Kempensis, 1594. 2°.

Estreicher XXII, 654.

107 LEXICON iuris civilis et canonicis sive potius commentarius de verborum quae utrumque ius pertinent significatione. Lyon, apud Guil. Rivillium, 1574. 2°.
CK.

108 CURTIUS Benedictus Symhorianus: Hortorum libri XXX. Lyon, Jo. Tor-naesius, 1560. 2°.

CGBN XXXIII, 418.— CK.

109 MAĆZYŃSKI Jan: Lexicon Latino-Polonicum. Królewiec, Jo. Daubmann, 1564. 2°.

Estreicher XXII, 20.

110 BLOSIUS Ludovicus: Opera. 2°.

Nb.: Istnieje wiele wydań kolońskich (np. z 1571, 1572, 1589) oraz łowańskich (np. z 1568).

CGBN XIV, 293.— Cioranescu 133.— CK.

111 LORICHIUS Reinhardus: [Loci communes de institutione principis. Tłum. pol. Stanisław Koszutski]. Księgi o wychowaniu. Acc. Isocrates [Oratio ad Nicoclem. Tłum. pol.: Erazm Gliczner]. Oracja o sprawowaniu państwa. Kraków, Dzielca Marka Scharffenberga, 1558. 2°.

Estreicher XXI, 410.

112 Jest to przypuszczalnie: AZPILCUETA Martinus Navarrus: Opera hactenus edita. Lyon, haer. G. Rovillii, 1589. 2°.

CGBN V, 1029.— Gesamtkatalog VIII, 1220.— CK.

113 Prawdopodobnie: KROMER Martinus: De origine et rebus gestis Polonorum.— Oratio in funere Sigismundi I. Basel, Jo. Oporinus. 2°.

Nb.: Istniało kilka wydań (m. in. Basel 1555, 1568).

Estreicher XX, 280.— Katal. pozn. 485.

114 HUND Wiguleus: Metropolis Salisburgensis. Ingolstadt, offic. Dav. Sartorii, 1582. 2°.

CGBN LXXIV, 1258.— Hurter III, 312.— CK.

115 MISSALE Cracoviense. 2°.

Nb.: Istniało w ciągu XVI w. wiele wydań.

Estreicher XXII, 426—431.— Schenk: Z dziejów liturgii s. 147.

116 SOKOŁOWSKI Stanisław: Opera. Kraków, Druk. Łazarzowa, T. 1—2: 1591—1598. 2°.

Estreicher XXIX, 20—21.

117 LUBOMLCZYK Seweryn: Theatrum, seu potius officina concionatorum

praedicatoribus et theologis in scientia speculativa S. Thomae haud mediocriter versatis. Venezia, apud Societatem minimam, 1597. 2°.

Estreicher XXI, 486.— CGBN CLXXI, 491.

118 CICERO Marcus Tullius: Orationes. 2°.

Nb.: Istnieją liczne wydania.

CGBN XXIX, 167—260.— CK.

119 TACITUS Publius Cornaelius: Opera. 2°.

Nb.: W XVI istniało wiele wydań.

CGBN CLXXXI, 622—628.— Katal. pozn. 546 (Basel 1544).— CK.

120 GUILLIAUDUS Claudius: In sacrosanctum Jesu Christi evangelium secundum Matheum commentarii. Paris, apud Jo. de Roigny, excud. Feder. Morellus, 1562. 2°.

Nb.: Mogło to być również inne dzieło tego autora.

CGBN LXVI, 694—695.— CK.

121—122 TERTULIANUS Quintus Septimius Florens: Opera. 2°.

Nb.: Istniały liczne wydania, m. in. w Bazylei (1521, 1528, 1550) i Paryżu (1545).

CGBN CLXXXIV, 658—661.— CK.

123—124 ORTHODOXOGRAPHIA theologiae sacrosanctae ac syncerioris fidei doctores numero LXXVI ecclesiae columina luminaque clarissima, auctores partim graeci partim latini... theologica bibliotheca. Basel, Henric Petrus, 1555. 2°.

Nb.: Istnieje też wydanie z 1569 r.

CK.

125 THOMAS de Aquino s.: Prima secundae partis summae. 2°.

Nb.: Istniały bardzo liczne wydania.

CGBN CLXXXVII, 643—644.— CK.

126 THOMAS de Aquino s.: Tertia pars summae. 2°.

Nb.: Istniały bardzo liczne wydania.

CGBN CLXXXVII, 649—654.— CK.

127 THOMAS de Aquino s.: Secunda secundae cum commentariis.

Nb.: Istniały bardzo liczne wydania.

CGBN CLXXXVII, 645—649.— CK.

128 SKARGA Piotr: Kazania na niedziele i święta. Kraków, Andr. Piotrkowczyk, 2°.

Nb.: Wydano je w XVI w. dwukrotnie (1595 i 1597).

Estreicher XXVIII, 143.

129—130 PLATO: Opera omnia. 2°.

Nb.: Istniały liczne wydania.

CGBN CXXXVIII, 841—849.— CK.— Katal. pozn. 341 (Basel 1551, 1566, Paris 1577—1578, Venezia 1513).

131 MODIUS Franciscus: Pandectae triumphales sive pomparum et festorum ac solennium apparatus. Frankfurt, b. dr. 1586. 2°.

Estreicher XXII, 479.

132 Pozycja bliżej nie określona. Kolegium poznańskie posiadało w tym czasie: PRAWA a Zrizenij Zemska Kralowstwij Czeskeeho. 2°. (wydania z lat 1550, 1564, 1594) oraz PRAWA mestska Kralowstwij Czeskeeho. Praha, 1579. 2°.

CK.

133 MANNI Mirabelli Domenico: Polyanthea. 2°.

Nb.: W XVI w. istniało wiele wydań.

CGBN CXXII, 687—688.— Katal. pozn. 447.

- 134 Pozycja na razie nie ustalona.
- 135 WUJEK Jakub: Postylla większa. Kraków, Mat. Siebenyecher, 2°. Nb.: Istnieją wydania z 1573 i 1584 r. Estreicher XXXIII, 389—393.
- 136 GALATINUS Petrus (Columna Pedro): De arcanis catholicae veritatis hoc est in omnia difficiliora loca veteris testamenti commentarius. 2°. Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań. CGBN XXXI, 85—86.— Katal. pozn. 252 (Basel 1567).
- 137 Zapewne: PLATINA Bartholomaeus: De vita et moribus summorum pontificum historia. 2°. Nb.: Istniało kilka wydań. CGBN CXXXVIII, 808—812.— CK.— Katal. pozn. 471.
- 138 PLUTARCHUS: Opera. 2°. Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań. CGBN CXXXIX, 305—323.— CK.
- 139 THOMAS de Aquino s.: Quaestiones quae disputatae dicuntur. 2°. Nb.: Istniało wiele wydań. CGBN CLXXXVII, 684—686.
- 140 THOMAS de Aquino s.: Catena aurea seu continuum in quatuor Evangelistas. 2°. Nb.: W XVI w. istniało wiele wydań. CGBN CLXXXVII, 708—711.— CK.
- 141 ROBERTUS Bellarminus s.: Disputationes. Ingolstadt, Dav. Sartorius, T. 1—3: 1588—1593. 2°. Nb.: Drugie wydanie ukazało się tamże w latach 1593—1596. CGBN X, 245—246.
- 142 DUENNAS Pedro: Regulae iuris utriusque. Collectae per J. B. Diazium et P. Duennas. Frankfurt a M. 1570. 2°. Hurter IV, 1323.— CK.
- 143 BRIGITTA s.: Revelationes cum prologo cardinalis de Turre Cremata. 2°. Nb.: Istniało kilka wydań. CGBN XIX, 723—733.— Katal. pozn. 313 (Nürnberg 1517, Roma 1556).
- 144 Pozycja nie ustalona.
- 145 BENEDICTUS s.: Regula. Köln, apud Gerv. Calenium et haer. Quentelios, 1575. 2°. CK.
- 146 Prawdopodobnie: SARNICKI Stanisław: Annales sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lithuanorum. Kraków, Al. Rodecki, nakł. Autora, 1587. 2°. Estreicher XXVII, 140. Nb.: Mogło to być również dzieło Sarnickiego: Descriptio veteris et novae Poloniae. B. m. dr. 1585. 2°. (Estreicher XXVII, 142).
- 147—151 Por. poz. 44.
- 152 Był to zapewne rękopis jednego z synodów diecezji wrocławskiej z czasów Karnkowskiego lub Rozrażewskiego, nie znamy bowiem druku uchwał synodalnych „in folio”, wydanych w XVI w.
- 153—154 ROSELLI Annibale: Pymander Mercurii Trismegisti cum commento. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1585—1590. 2°. Estreicher XXVI, 373—375.
- 155—158 ZWINGER Theodor: Theatrum vitae humanae novem voluminibus locupletatum, interpretum, renovatum. Basel, offic. Frobeniana, 1571. 2°.

- Nb.: Istniały też inne wydania bazylejskie, np. z 1565, 1586—1587.
 CK.— Katal. pozn. 562.
 159—161 *THESAURUS* linquae latinae. 2°.
 Nb.: Istniało kilka wydań (m. in. Basel, offic. Fribeniana, Aur. Frobenius, 1576). 2°.
 Katal. pozn. 447 (Lyon 1573).
 162 *VESTERGAN* Richard: *Theatrum crudelitatum haereticorum nostri temporis*. 2°.
 Nb.: Istnieją wydania z 1587 i 1588 r.
 Hurter, III, 847.— Cioranescu 682.
 163 *THEOPHILACTUS*: *In quatuor evangelia enarrationes, diligenter recognitae Johanne Oecolampadio interprete*. 2°.
 CK.— Katal. pozn. 44 (Basel 1525, 1554, Roma 1542, Köln 1536, 1568).
 164 *POWODOWSKI* Hieronim: *Wędzidło na sprośne błędy a bluźnierstwa nowych arianów*. Cz. I. Poznań, Jan Wolrab, nakł. autora, 1582. 4°.
 Estreicher XXV, 194.
 165 *GREGORIUS* Nazianzenus s.: *Opera*. 2°.
 Nb.: Istnieją liczne wydania z XVI w.
 CGBN LXIV, 121.— CK.
 166 *AMBROSIUS* s.: *Opera omnia*. 2°.
 Nb.: W XVI w. istniały liczne wydania.
 CGBN II, 859—860.— Estreicher XII, 134.— CK.— Katal. pozn. 17 (Basel 1538, 1555).
 167 *BRUNO* Carthusianus s.: *Opera et vita post indicem serie literaria indicanda*. Paris, edidit Josse Badius, venundantur Jodoco Badio Ascensio. 1524. 2°.
 CGBN XX, 787.
 168 Por. poz. 3.
 169 *TOLETUS* Franciscus: *In sacrosanctum Joannis Evangelium commentarii*. 2°.
 Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań.
 CGBN CXC, 722—723.— CK.
 170 *GROICKI* Bartłomiej: *Porządek sądów i spraw miejskich prawa magdeburskiego*. 4°.
 Nb.: Pierwsze wydanie ukazało się w drukarni Łazarzowej w Krakowie w 1559 r.
 Estreicher XVII, 405.
 171 Pozycja nie ustalona.
 172 *BIBLIA* [Tium. francuskie] *La Bible, qui est toute la sainte Escripature en laquelle sont contenus le Vieil Testament et le Nouveau translates en Francoys*. 4°.
 Nb.: Wydanie bliżej nie określone.
 173—174 *THOMAS* de Aquino s.: *Summa totius theologiae*. 4°.
 Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań.
 CGBN CLXXXVII, 598—614.— CK.
 175 *FRISIUS* Joannes: *Novum latino-germanicum et germanico-latinum lexicon*. Tiguri, apud J. Wolfium, 1596. 4°.
 CGBN LV, 581.
 176 *ROTMAR* Valentinus: *Almae Ingolstadiensis Academiae tomus*. Ingolstadt, Dav. Sartorius, 1561. 4°.
 CGBN CLVI, 793.— Hurter III, 117.

177 ŁASZCZ Marcin: Wieczera ewangelicka przez księdza Marcina Tworzycy [pseud.], — Odpowiedź na contradicte ministrowskie. Wilno, Daniel z Łęczycy, 1594. 4°.

Estreicher XXI, 106.

178 BENAVIDIO Marco Mantova: Dialogus de concilio. Venezia, 1541. 4°.

CGBN CV, 491.— Hurter III, 336.

179 EYTZINGER Michael: Historica novem mensium relatio... Köln, auf der Burgmawr, 1591. 4°.

Estreicher XVI, 143.— Zibr: Bibliografie III, 480.

180 THOMASIVS Michael: Disputationes quaedam ecclesiastica. Roma, ex domo propria, 1565. 4°.

CGBN CLXXXIII, 264—265.— CK.

181 CONSTITUTIONES synodi dioecesaenae Cracoviensis die 29. III. 1593 celebratae. Kraków. Druk. Łazarzowa, 1593. 4°.

Estreicher XIV, 378.

182 [CONSTITUTIONES] Ordinum Regni Poloniae... ad diversos principes christianos legationes, epistolae, responsa. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1587. 4°.

Estreicher XXI, 143.— Katal. Ossol. 140—141.

183 HERBURT Jan: [Chronica. Tlum. franc.: Francois Balduin] Histoire de Roys et Princes de Pologne. Paris, Pierre L'Huilhier, 1573. 4°.

Estreicher XVIII, 130.

184 COPUS Alanus: Dialogi sex contra summi pontificatus monasticae vitae, sanctorum sacrarum imaginum oppugnatores et pseudomartyres. Antwerpen, Christ. Platinus, 1573. 4°.

Nb.: Istniało też wydanie antwerpskie z 1566 r.

CGBN XXXI, 1048.— CK.— Katal. pozn. 211.

185 CONSTITUTIONES et decreta condita in provinciali synodo Gnesnensi 1589. Wyd. Stanisław Karnkowski. Acc. Laurentius Faunteus: Oratio in synodo de causis haeresium in Polonia. — Antonius Arias: Contio in synodo. Praha, Jo. Othomar, 1590. 4°.

Estreicher XIV, 380.

186 VIGENÈRE Blaise de: Les chroniques et annales de Pologne. Paris, chez Jean Richer, 1573. 4°.

Estreicher XXXII, 498.— Cioranescu 683.

187 SOKOŁOWSKI Stanisław: Epithalamion spiritualium nuptiarum episcopi cum sua sponsa ecclesia sive sermo in consecratione Joannis Andreae Caligari. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1580. 4°.

Nb.: Istniało także wydanie: Nysa, Jo. Cruciger, 1580. 4°.

Estreicher XXIX 13—14.

188 TRUCHSESS von Waldburg Gebhardt: Aussschreiben und gruendlicher warhaffter Bericht... Gebhardts... Erzbischoffs zu Coelln. B. m. dr. 1583. 4°.

CK.

189 MUELLER Laurentius: Polnische, Liffländische, Moscowiterische, Schwedische und andere Historien, so sich unter König zu Polen Stephanus Bathory zuge-tragen. Frankfurt a M. in Verl. Sigm. Feyerabends, Mart. Lechler, 1585. 4°.

Estreicher XXII, 623.

190 SYNODUS dioecesaena Plocensis a 1593 celebrata. Kraków, Andr. Piotrkowczyk, 1597. 4°.

Estreicher XXX, 148.

191 ACTA et constitutiones synodi Olomucensis a 1591 die 12 Novembris habitae et celebratae. Olomuniec, apud Frid. Milichtaller, 1592. 4°.

Zirbt: Bibliografie III, 483.

192 Wydanie bliżej nie określone.

193 DECLARATIO quibus de causis ordines civitatis Gedanensis cum Stephano rege Poloniae in controversiam pertracti sint. Gdańsk, Jac. Rhode, 1577. 4°.
Estreicher XVII, 74.

194 HERMANN Daniel: Stephaneis Moscovitica. Libri duo priores. Gdańsk, Jac. Rhode, 1582. 4°.

Estreicher XVIII, 153.

195 BARON Equinarius: Institutionum civilium ab Justiniano caesare editarum libri III, bipartito commentario... illustrati. Pictavii, offic. Marnefiorum fratrum, 1546. 4°.

CGBN VII, 917.

196 HERBURT Jan: Chronica sive Historiae Polonicae. Basel, offic. Oporiana, 1571. 4°.

Nb.: Istniało też wydanie bazylejskie z 1584 r.

Estreicher XVIII, 129—130.

197 STAPHYLAUS Joannes: Tractatus de gratiis expectativis ac aliis litteris gratiae et justitiae. Venezia, impens. Mich. Tramezini Mercatoris, 1549. 4°.

CGBN CLXXVII, 292.—CK.

198 CUREUS Joachim: Schlesische General-Chronica. Zusammengezogen durch Laurentium Mueller. Wittenberg, b. dr. 1585. 4°.

Estreicher XIV, 465—466.

Nb.: Mogło to być inne dzieło kronikarskie.

199 GOFFREDUS de Trano: Summa super titulos Decretalium. Venezia, C. de Zanettis, 1570. 4°.

CGBN CXCIII, 331.—CK.

200 [DECLARATIO tłum. niem.]: Grundliche Erklarung aus was Ursachen die Ordnung der Statt Dantzick mit Stephano Konige zu Polen in den Missverstandt geraten. Gdańsk, Jac. Rhode, 1577. 4°.

Estreicher XV, 47.

Por. poz. 193.

201 LIUBICHTS Joannes: Contra tyrannides Turcorum. Autor żyjący w drugiej połowie XVI w. był kanonikiem wrocławskim. Swoje dzieła, głównie okolicznościowe mowy, wydawał w Nysie. W bibliotece biskupa Rozrazeńskiego znalazły się również dwa inne druki tego autora. Niniejsza pozycja nie jest znana w bibliografii polskiej.

Estreicher XXI, 356.

Por. poz. 265 i 282.

202 Pozycja bliżej nie określona, być może: WARSZEWICKI Krzysztof: Ad Stephanum regem Poloniae oratio. 4°.

Nb.: Istniało kilka wydań, m. in. Wilno 1582, Kraków 1582, Toruń 1582.

Estreicher XXXII, 223.

203 ŻOLCZYŃSKI Jan: In funere Sigismundi Augusti regis Poloniae celebratio Neapoli 6 Oct. 1572 oratio atque praestantium virorum poemata. Napoli, apud Jos. Cachium, 1576. 4°.

Estreicher VIII, 67.—Gryczowa: Katalog 116—117.

Nb.: Egzemplarz z gdańskiej biblioteki jezuitów dostał się w 1919 r. do Biblioteki Publicznej w Warszawie.

- 204 GLICZNER Erazm: *Chronicon regum Poloniae*. Toruń, And. Cotenius, 1597. 4°.
Estreicher XVII, 167.
- 205 [STATUTA] *Sacri Ordinis Praemonstratensis statuta et decreta edita studio et opera Joannis Quesvitii. Quibus addita est D. Aurelii regula monastica ex tomo II Epist. CIX*. Wrocław, b. dr. 1588. 4°.
Estreicher XXV, 442.
- 206 SUSLIGA Wawrzyniec: *Francisco Łącki episcopo Margaritensi suffraganeo Vladislaviensi gratulatio*. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1598. 4°.
Estericher XXX, 70.
- 207 TARNOWSKI Jan: *Ustawy prawa ziemskiego polskiego*. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1579. 4°.
Estreicher XXXI, 47.
- 208 KOCHANOWSKI Jan: *Ad Stephanum Bathorem regem Poloniae epinicion a 1582*. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1583. 4°.
Estreicher XIX, 367.
- 209 PALEOTUS Gabriel: *De bono senectutis*. Roma, ex typ. Aloysii Zanetti, 1595. 4°.
CGBN CXXIX, 360.
- 210 [BESCHREIBUNG] *Grundliche und kurze Beschreibung des Einzugs welchen Sigismund der Dritt Konig in Poln mit seiner Gemahel Anna den 26 Mai 1592 zu Krakau gehalten*. Wien, Leon Nassinger, 1592. 4°.
Estreicher XII, 163.
Nb.: Mógł to być inny opis zaślubin króla Zygmunta III Wazy z Anną Austriaczką.
- 211 Pozycji nie udało się ustalić.
- 212 CAROLUS IV: *Aurea bulla*. Mainz, Fr. Behem, 1575. 4°.
Nb.: Istniały też inne wydania.
CK.
- 213 Zapewne wydanie uchwał synodalnych, być może nawet polskich, z listem czy edyktem papieża Pawła III.
- 214 KARNKOWSKI Stanisław: *De iure provinciali terrarum maiorumque civitatum Prussiae*. Kraków, Mik. Scharffenberger, 1574. 4°.
Estreicher XIX, 120.
- 215 LERY Jean: *Historia navigationis in Brassiliam quae et America dicitur*. Geneva, E. Vignon, 1586. 8°.
CGBN XCV, 1128.—Cioranescu 435.
- 216 BRĚDENBACHUS Tilmann: *Collationum sacrarum libri VIII*. 8°.
Nb.: Istniało bardzo wiele wydań, m. in. w Kolonii w 1584, 1591, 1592, 1599 r.
CGBN XIX, 133.—CK.—Katal. pozn. 337.
- 217 LUDOVICUS de Granada: *Dux peccatorum*. 8°.
Nb.: W XVI w. było kilka wydań.
CGBN C, 786.
- 218 CAIETANUS Thomas de Vio: *Summula*. 8°.
Nb.: Istnieje kilka wydań.
CK.
- 219 LUDOVICUS de Granada: *Predications*. Paris, G. Chaudiere, 1582. 8°.
CGBN C, 771—811.
Nb.: Mogło to być także tłumaczenie innego dzieła.

220 VINCENTIUS Ferrerius s.: Tractatus de vita spirituali. — Dialogus s. Catharinae Senensis de perfectione. Louvain, apud Antiquum Petrum, 1554. 12°.

CK.

221 PSALTERIUM. 8°.

Nb.: Wydanie bliżej nie określone.

222 Thomas a Kempis: De imitatione Christi, libelli quatuor, plane divini qui falso D. Joanni Gersoni cancellario Parisiensi vulgo conscripti sunt. 8°.

Nb.: W XVI w. istniały liczne wydania.

CGBN LXXXI, 18.

223 STOBÆUS Joannes: Sententiae ex thesauris graecorum delectae quarum auctores circiter ducentos et quinquaginta citat. Antwerpen, 1551. 8°.

Mogło to być również: Sententiae. A. Gesnero Conrado in latinum sermonem traductae. Lyon, apud Seb. Grypium, 1555. 16°.

CGBN CLXXVIII, 670—671.— CK.

224 PLINIUS Caius Secundus: Historiae mundi libri XXXVII in quatuor tomos dispertiti. 8°.

Nb.: Istniało kilka wydań w ósemce i szesnastce (Lyon, apud Jac. Stoe, 1593; Lyon, apud haer. Jac. Juntae, 1560—1561).

CGBN CXXXIX, 68—100.— CK.— Katal. pozn. 487—488.

225 CURTIUS Rufus: De rebus gestis Alexandri magni regis Macedonorum cum annotationibus Erasmi Rotterodami. 8°.

Nb.: Istniały liczne wydania, głównie in octavo.

Estreicher XIV, 473—474.— CK.

226. GENTILET Innocent: Commentariorum de regno aut quovis principatu recte administrandō adversus Machiavellum. B. m. dr. 1577. 8°.

CGBN LIX, 49.— Cioranescu 337.— CK.

227—228 Por. poz. 224.

229 MANUCE Paulo: Antiquitatum romanarum liber de legibus. 8°.

Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań, m. in. Paris 1557, Roma 1585, Köln 1570, Venezia 1559, 1579.

CGBN CV, 530.— CK.

230 DU CHESNE Leger: Flores epigrammatum ex optimis authoribus excerpti. 8°.

Nb.: Istniało kilka wydań (np. Paris 1555, 1560).

CGBN XLIII, 166.— Cioranescu 271.

231 Historia francuska w ósemce. Pozycja bliżej nie określona.

232 POLYBIUS Megapolitanus: Historia. 8°.

Nb.: Istnieją liczne wydania (m. in. Lyon, apud Seb. Grypium, 1554).

CGBN CXL, 292—295.— CK.

233 GENEBRARDUS Gilbert: Chronographiae libri quatuor. 8°.

Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań (m. in. Köln 1581).

CGBN LVIII, 1024—1025.— Koresp. Rozrażewskiego I, 412.

234 POWODOWSKI Hieronim: Brevis et methodica instructio audiendarum confessionum. 8°.

Nb.: Istniało kilka wydań: Poznań 1577, 1597, Kraków 1586.

Estreicher XXV, 190.

235 MEDITATIONES s. Augustini et s. Bernardi aliorumque sanctorum antiquorum patrum. Lyon, apud Ant. Grypium, 1587. 16°.

Nb.: Wyszło tamże również w 1578 r.

CK.

236 FAUNTEUS Laurentius Artur: De controversiis inter ordinem ecclesiasticum et saecularem in Polonia. Poznań, Jan Wolrab, 1587. 4°.

Nb.: Istnieje też wydanie z 1592 r.

Estreicher XVI, 178—179.

237 Nie znamy dziś odrębnego wydania mowy wygłoszonej do bpa H. Rozrażewskiego, kiedy ten znajdował się w sprawach małżeństwa Zygmunta III Wazy z arcyksiężniczką Anną na dworze cesarskim. Korespondencja na temat pośrednictwa Rozrażewskiego w sprawach matrymonialnych króla została ostatnio częściowo opublikowana w Rzymie (Elementa nr 27, 33—35, 37—38, 45, 77, 83).

238 SKARGA Piotr: Proces konfederacyjnej. Kraków, Andr. Piotrkowczyk. 4°.

Nb.: Istnieją wydania z 1595 i 1596 r.

Estreicher XXVIII, 153—154.

239 ŚMIGLECKI Marcin: O lichwie i trzech przedniejszych kontraktach.

Nb.: Wyszło w 1596 r. równocześnie w Krakowie i Wilnie.

Estreicher XXVIII, 308.

240 CAMPIANUS Edmundus: Dziesięć mocnych dowodów iż adwersarze kościoła powszechnego upaść muszą w dysputacyjnej o wierze. 4°.

Nb.: Wyszło w tłumaczeniu Kaspra Wilkowskiego i Piotra Skargi, oba wydania w Wilnie w 1584 r.

Estreicher XIV, 33—34.

241 GRATULATIONES serenissimo principi Stephano I regi Poloniae in fortunatissimum suae Vilnam adventum scriptae. Wilno, Druk. Mik. Krz. Radziwiłła, Jan Ślęcki, 1579. 4°.

Estreicher XII, 407.

242 LILIA Piotr: Responsio ad cuiusdam Nicolai Regii germani epistolam qua Christophori Varsevicii pro Christi fide et Petri sede orationes reprehendit. Wilno, Jan Karcan, 1584. 4°.

Estreicher XXI, 275.

243 BECKMANN Martinus: Carmen de s. Joanne Baptista. Ad serenissimum Sigismundum III regem Poloniae. Kraków, b. dr. 1588. 4°.

Nb.: Mogło to być też: Carmen in felix et laetum novi anni auspiciam, ad serenissimum Sigismundum III regem Poloniae MDL nec non ad eius sororem D. Annam. B. m. dr. 1592. 4°.

Estreicher XII, 429.

244 Prawdopodobnie: VALDES Juan: Le cento e dieci divine considerationi. Basel 1550.

245 Mogło to być: ESTIENNE Robert: Les mots françois selon l'ordre des lettres, ainsi qu'il les faut écrire tourner en latin pour les enfans. Paris, R. Estienne, 1544. 4°.

Nb.: Wyszło także w Lyonie w 1586 r.

CGBN XLVIII, 481.

246 Pozycji nie udało się ustalić, w XVI w. istniało bowiem kilka francuskich książek o podobnych tytułach, zarówno Klaudiusza FAUCHET (Cioranescu 312), jak Wincentego de LA LOUPE (Cioranescu 396).

247 BECKMANN Martinus: Epithalamium in honorem nuptiarum Stephani Bathorii de Somlio et Sophiae Kostka. Toruń, b. dr. 1596. 4°.

Estreicher XII, 430.

248 Być może: BIELSKI Joachim: Istulae convivium. In nuptias solennibus Stephani primi et Annae. Kraków, Stan. Scharffenberg, 1576. 4°.

Estreicher XIII, 82.

249 Pozycja nie ustalona. Być może jest to wydawnictwo nie znane w polskiej literaturze.

250 ŻYDOWSKI Maciej: *Libelli pseudoevangelici contra ministromachiam Stanislai Rescii a Gulielmo Philalete Oxoniensi scripti refutatio*. Poznań [Wda i dziedz. Jana Wolraba], 1593. 4°.

Estreicher VIII, 95.

251 SKARGA Piotr: *Synod Brzeski*. Kraków, Andr. Piotrkowczyk, 1587. 4°.

Estreicher XXVIII, 154.

252 SOLIKOWSKI Jan Dymitr: *Poemata. De natali Jesu Christi. De tribus magis*. Kraków, Łazarz Andrysowicz, 1562. 4°.

Estreicher XXIX, 44.

253 EPITHALAMION in nuptias Joannis Gostomski et Sophiae Firleiae a studiosa iuventute collegii Lublinensis Soc. Jesu. Kraków, Andr. Piotrkowczyk, 1597. 4°.

Estreicher XVII, 285.

254 LEBELSKI Jerzy: *Descriptio ludorum variorumque spectaculorum, quae sunt Constantinopoli peracta*. Toruń, Melch. Nering, 1582. 4°.

Estreicher XXI, 135.

255 Pozycja bliżej nie określona. Mogło to być: GOŚLICKI Wawrzyniec: *Witanie rad i stanów koronnych polskich do króla Zygmunta III*. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1587. 4°.

Estreicher XVII, 277.

256 SOLIKOWSKI Jan Dymitr: *Urama sive coelestis electio*. Kraków, Mik. Scharffenberger, 1574. 4°.

Estreicher XXIX, 45.

257 POSTULATA ordinis ecclesiastici in regno Poloniae in comitiis Varsaviensibus generalibus a 1585 proposita. Wyd. Jak. Brzeźnicki. Poznań, Jan Wolrab, 1585. 4°.

Estreicher XIII, 394.

258 ŚLACHCINUS Martinus: *De felici adventu Cracoviam Sigismundi III Poloniae regis*. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1587. 4°.

Estreicher XXVIII, 215.

259 Prawdopodobnie: ASSERTIONES theologicae de usu eucharistiae sacramenti propositae in collegio Posnaniensi Societatis Jesu a 1577. Poznań, Melch. Nering, 1577. 4°.

Estreicher XII, 253.

260 ROZJUSZ Piotr: *Decisiones de rebus in auditorio Lithuanico ex appellatione iudicatis*. Kraków, Mat. Siebeneicher, 1563. 4°.

Nb.: Istnieje też wydanie weneckie z 1572 r.

Estreicher XXVI, 401—402.

261 SCHONEUS Andreas: *Conventus duorum illustrium virorum Andreae [Gerini] et Hieronymi a Rozdrażow, episcoporum*. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1591. 4°.

Estreicher XXVII, 249.

262 Por. poz. 242.

263 KNOBELSDORF Eustachius: *Augustissimi Romanorum imperatoris Ferdinandi primi epicedion*. 1564. 4°.

Estreicher XIX, 345.— Maleczyńska: *Recepcja* 44.

264. LOEAECHIUS Andreas: *Tropheum pacis in reditum Sigismundi III*. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1594. 4°.

Estreicher XXXI, 334; XXI, 376—384.— Bibliogr. Lit. Pol. II, 455.— Pilichowski: Polonica 56—57.

265 LIUBICHTS Joannes: Oratio in electionem Andreae episcopi Wratislaviensis. Nysa, A. Reinheckel, ok. 1580. 4°.

Biblioteki wielkopolskie 185.

266 EPICEDIA in funebres exequiales Valeriani Protasowicz episcopi Vilnensis conscripta ab collegio et gymnasiis Vilnensibus S. J. Wilno, Druk. Mik. Krz. Radziwiłła, Jan Słęcki, 1580. 4°.

Estreicher XXV, 312.

267 Pozycji nie udało się ustalić. Być może: MEMMIUS Konrad: Historicae relationis continuatio. Warhafftige Beschreibunge aller fürnemen unnd gedenkwürdigen Historien. Wallstadt, 1596. 4°.

Estreicher XXII, 278.

268 Nie określone bliżej „sekssterny”, czy kajety francuskie.

269 Kajet niemiecki.

270 Pozycja nie określona. Być może: ROGALIUS Tomasz: Schreibkalender auff das Jar MDLXXVII. Wrocław, Krzysp. Scharffenberg, 1577. 4°.

Estreicher XXV, 336—337.

271 JURA municipalia terrarum Prussiae. Gdańsk, Jac. Rhode, 1578. 4°.

Estreicher XVIII, 671.— Katal. pozn. 438.

272 FUSCO Paulo: De visitatione et regimine ecclesiarum libri duo. Roma, typ. Vinc. Arcolti, 1581. 4°.

CGBN LVI, 130.— CK.

273 MASSON Joannes Papyre: De episcopis urbis, qui Romanam ecclesiam rexerunt, rebusque gentis eorum libri VI. Paris, apud Seb. Nivellium, 1586. 4°.

CGBN CIX, 496—497.— Cioranescu 475.— CK.

274 Por. poz. 187.

275 BODIN Jean: De magorum demonomania libri VI. Basel, T. Guarinus, 1581. 4°.

Mogło to być także francuskie wydanie tego dzieła pt.: La Demonomanie des sorciers (Paris, J. Du Puys 1580) posiadające kilka edycji.

CGBN XIV, 797—798.— Cioranescu 134.— CK.

276 LILIA Piotr: Oratio ad Sigismundum III Poloniae et Sveciae regem pro felici ex Svecia reditu habita mense septembre 1594. Poznań, Jan Wolrab, 1597. 4°.

Estreicher XXI, 275.

277 Mogło to być: CYRILLUS Alexandrinus: De adoratione in spiritu et veritate. Lyon, sumpt. S. a Porta, 1588. 8°.

lub TENZE: De anima decessu deque eius vita altera sermo. Vien in aedib. Singrenii, 1521. 4°.

CGBN XXXIV, 1112.— CK.

278 SOKOŁOWSKI Stanisław: Iustus Joseph sive in Jesu Christi mortem et passionem meditationes. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1586. 4°.

Estreicher XXIX, 15.

279 SOKOŁOWSKI Stanisław: Nuntius salutis sive de incarnatione sermones. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1588. 4°.

Estreicher XXIX, 16.

280 BLYSSEM Henricus: Defensio assertionum theologiarum de vera et sacrosancta Christi, quam habet in terris ecclesia militante quas 1575 Henricus Blysemus in disputationem publicam proposuit atque defendit. Ingolstadt, Dav. Sartorius, 1577. 4°.

Koresp. Rozrażewskiego II, 21—22.— Backer-Sommervogel I, 1551.

281 BONOMI Giovanni Francisco: Antiquorum patrum sermones et epistolae de s. Eusebio. Milano, G. P. Pontius, 1581. 4°.

Nb.: Wyszło również tamże (apud J. Picaleam) w 1589 r.

CGBN XVI, 50.

282 LIUBICHTS Joannes: Oratio de autoritate deque officio sacerdotali. Nysa, Jo. Cruciger, 1571. 4°.

Estreicher XXI, 356.

Nb.: Mogła to być także mowa Liubichtsa na kosekracji bpa olomunieckiego, wydana w Nysie w 1574 r. (Biblioteki wielkopolskie s. 185).

283 HOSIUS Stanislaus: Confessio fidei catholicae christianae. Kraków, Diedz. Manka Scharffenberga, 1553. 4°.

Estreicher XVIII, 278.

284 SOTO Dominicus: Commentariorum fratris Dominici Soto in quartum sententiarum. Venezia, apud Dom. Nicolinum, 1570. 4°.

CGBN CLXXV, 549.— CK.

285 BIEL Gabriel: Commentarii in IV libros sententiarum. Brixiae, apud Thom. Bozolan, 1574. 4°.

CGBN XIII, 40.— CK.

286 VALVERDE Bartholomaeus de: Ignis purgatorius. Venezia, apud Fel. Valgrisium, 1590. 4°.

Hurter III, 164.— CK.

287 Pozycja nie ustalona.

288 FAUNTEUS Laurentius Artur: Refutatio descriptionis caenae dominicae a Daniele Tossano editae.— Refutatio thesium Zachariae Schilteri.— Epistola apologetica. Poznań, Jan Wolrab, 1590. 4°.

Estreicher XVI, 180.

289 Pozycja nie zidentyfikowana. Być może: MENGUS Hieronimus: Flagellum demonum exorcismos terribiles, potentissimos et efficaces remediaque probatissima complectens. Bononiae 1577, 1578.

Hurter III, 612; IV, 901.

290 STAPHYLUS Fredericus: Synodus sanctorum patrum antiquorum contra nova dogmata Andreae Osiandri. Nürnberg, Paulus Fabricius, 1553. 4°.

Hurter III, 21.

291 DE VALENTIA Gregorius: Libri quinque de Trinitate. Ingolstadt, Dav. Sartorius, 1586. 4°.

Estreicher XXXII, 162.

Mogło to być również: Disputatio theologica de vera et falsa differentia veteris et novae legis contra fundamentum lutheranae doctrinae. Ingolstadt, Dav. Sartorius, 1580. 4°.

292 THYRAEUS Petrus: De demoniacis liber unus. Köln, ex offic. M. Cholini, 1594. 4°.

Nb.: Istniało też wydanie z 1598 r.

CGBN CLXXXVIII, 995.— Hurter III, 426—427.

293 JUNGA Adrian: Epistolae Joannis Capri confutatio. Wyd. Adalbertus Emporinus. Poznań Wda i dziedz. Jana Wolraba, 1593. 4°.

Estreicher XVIII, 664.

294 BREDENBACHUS Tilman: Antyperaspistes pro vera compendorum ecclesiae dissidorum ratione. Köln, apud Gerv. Calenium et haer. Jo. Quentel, 1568. 4°.

Estreicher XIII, 328—329.

295 PARUTA Paulo: Discorsi politici... ne i quali si considerano diversi fatti illustri, e memorabili Di Principi, Di Republiche antiche, e moderne divisi in due libri. Venezia, Dom. Nicolini, 1599. 4°.

CK.

296 OSTROWSKI Stanisław: De Trinitate liber contra scripta Simonis Budnaei, Martini Cechoviciei, Stanislai Farnovii et aliorum antichristorum. Poznań, Jan Wolrab, 1591. 4°.

Estreicher XXIII, 521—522.

297 QUINTILIANUS Marcus Fabius: Orationum libri XII. 4°.

Nb.: W XVI w. istniało bardzo wiele wydań in quarto.

CGBN CXLIV, 998—1004.—CK.

298 FAUNTEUS Laurentius Artur: Coenae Lutheranorum et Calvinianorum oppugnatio ac catholicae eucharistiae defensio. Poznań, Jan Wolrab, [1586]. 4°.

Estreicher XVI, 178.

299 SOKOŁOWSKI Stanisław: Partitiones ecclesiasticae. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1589. 4°.

Estreicher XXIX, 22.

300 SOTO Petrus de: Tractatus de institutione sacerdotum, qui sub episcopis animarum curam gerunt. 4°.

Nb.: Istniały liczne wydania in quarto, m. in. Dilingen 1558, 1560.

CGBN CLXXV, 557.—Katal. pozn. 201 (Antwerpen 1566).

301 JUNGA Adrian: Synopsis novi evangelii. Poznań, Wda i dziedz. Jana Wolraba, 1595. 4°.

Estreicher XVIII, 665.

302 POWODOWSKI Hieronim: Na pogrzebie Stefana króla polskiego kazanie. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1588. 4°.

Estreicher XXV, 192.

303 WILKOWSKI Kasper: Przyczyny nawrócenia. Wilno, nakł. autora, 1583. 4°.

Nb.: Nie znamy wydania w języku łacińskim.

Estreicher XXXIII, 21.

304 RESZKA Stanisław: Przestroga pastyrska do miasta warszawskiego.—List do jednego senatora polskiego o jubileuszu przeszłym. Acc. S. Hosius: Krótkie opisanie i świadectwo o mieście rzymskim z ksiąg „De oppresso Dei verbo”. Poznań, Jan Wolrab, 1585. 4°.

Estreicher XXVI, 268.

305 ZORZI Francesco Giorgio: In scripturam sacram problemata. Venezia, excud. B. Vitalis, 1536. 4°.

Nb.: Istniało też wydanie: Paris, apud M. Sonnum, 1575. 4°.

CGBN LX, 625.

306 Istniało kilka żywotów Marcina Lutra w XVI w. Szczególnie znany był: LAING Jacobus: Summarische Historia und warhafftig Geschicht vorden Leben, Lehr, Bekant nuss und Ableyben Martin Luthers... Ingolstadt, W. Eder, 1582. 4°.

CGBN LXXXVI, 678.—Katal. pozn. 593.

307 Prawdopodobnie: HENNENBERGER Kasper: Kurcze und wahrhaftige Beschreibung des Landes zu Preussen. Królewiec, 1584. 4°.

Estreicher XVIII, 96—97.

Nb.: Mogło to być również „Prussia” Jana Dymitra Solikowskiego wydana w Królewcu (Jo. Daubmann) w 1566 r. (Estreicher XXIX, 45).

308 Por. poz. 189.

309 RESZKA Stanisław: [Stanisłai Hosii vita. Tłum. niem. Jo. Bapt. Fickler]. Gründliche Beschreibung der Geschichten St. Hosii. Ingolstadt, Wofg. Eder, 1591. 4°.

Estreicher XXVI, 266.

310 Pozycja nie zidentyfikowana.

311 Pozycja nie zidentyfikowana.

312 Pozycja nie zidentyfikowana.

313 AGENDA Plocensis. Wyd. Wawrz. Zambrzuski. Kraków, Mik. i Stan. Scharffenbergerowie, nakł. And. Noskowskiego, 1554. 4°.

Estreicher XII, 70.— Schenk: Z dziejów liturgii s. 147.

314 JUNGA Adrian: Rozwiązanie 52 kwestii ministrów nowoewangelickich jezuitom zadanych o kościele Bożym. Poznań, Wda i dziedz. Jana Wolraba, 1593. 4°.

Estreicher XVIII, 664—665.

315 GREGORIUS Magnus s.: Pastoralis cure liber in quatuor divisus partes. 4°.

Nb.: Istniało w XVI w. kilka wydań in quarto.

CGBN LXIV, 24—25.

316 Pozycja nie zidentyfikowana.

317 AGENDA caerimonialis secundum ritum cathedralis ecclesiae olomucensis. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1586. 4°.

Estreicher XII, 72.

318 [ACTA] Sacrosancti, magni, et oecumenici concilii Ephesini primi, acta omnia. Wyd. Antonius Peltanus. Ingolstadt, Dav. Sartorius, 1576. 4°.

Gesamtkatalog I, 600.— Hurter III, 191.

319 SAMARINUS Franciscus: Thesaurus sacerdotum sive sacerdotale Romanum. 4°.

Nb.: Istnieje kilka wydań.

CGBN CLXII, 176.— Katal. pozn. 181.

320 FRANCONIUS Matthias: Paraenesis christiana. Kraków, Wda Wietorowa. 4°.

Nb.: Istnieją wydania in quarto z 1549 i 1551 r.

Estreicher XVI, 296—297.

321 LIPPOMANUS Aloysius: Sanctorum patrum vita. Venezia, ad signum Spei, T. 1—4: 1551—1554. 4°.

Nb.: Następne tomy wychodziły w Rzymie w latach 1558—1560.

CGBN XCVIII, 833.— CK.— Katal. pozn. 457.

Mogło to być także inne dzieło obejmujące żywoty świętych.

322 BARONIUS Caesar: Il compendio de gli Annali ecclesiastici, del Padre Cesare Baronio. Tłum. włoskie: Francesco Panigarola. Roma, haer. G. Gigliotto, 1590. 4°.

CGBN VII, 950.— Gesamtkatalog XI, 595.

323 GIBBONS Joannes: Concertatio ecclesiae catholicae in Anglia adversus calvinopapistas et puritanos. Trewir, apud E. Hatotum, 1583. 8°.

CGBN LIX, 1187.— Hurter III, 170.

324 Pozycja nie zidentyfikowana.

325 VOCABULARIUS utriusque iuris. Venezia, apud Cominum de Tridino Montisferrati, 1555. 8°.

Nb.: Istniały też inne wydania.

- CK. Katal. pozn. 101.
- 326 GOMES Ludovicus: *Commentaria in nonnullos libri sexti Decretalium*. Lyon, 1546. 8°.
- Nb.: Mogło to być również dzieło: *Commentaria in regulas cancellariae iudiciales, quae usu quotidiano in curia et foro saepe versantur*.
- CGBN LXI, 1139—1140.— CK.
- 327 GUICCIARDINUS Franciscus: *Historiarum sui temporis libri XX*. Basel, b. dr. 1567. 8°.
- CGBN LXVI, 58—65.— CK.
- 328 NICASIUS de Voerda: *Institutionum imperialium liber*. Lyon, apud haer. Jac. Junctae 1566. 8°.
- Mogło to być również: *Super institutis iuris civilis libri IV*.
- CK.
- 329 Pozycja nie zidentyfikowana.
- 330 CONSTITUTIONES in diocesana synodo Vladislaviensi a 1568. Wyd. Stanisław Karnkowski. Acc. S. Karnkowski: *Admonitiones circa sacramentorum administrationem faciendam*. Köln, Mat. Cholinus, 1572. 8°.
- Estreicher XIV, 384.
- 331 BONOMI Giovanni Francesco: *Reformationis ecclesiasticae decreta generalia*. Köln, God. Kempensis, 1585. 8°.
- Hurter III, 307—308.— CK.
- Nb.: Istniało też wydanie z 1579 r.
- 332 ISSELT Michael (Van Isselt): *Historia belli Coloniensi*. Köln, apud God. Kempensem, 1584. 8°.
- Hurter III, 112.— CK.
- 333 [EXPLICATIONES] *Controversiarum aliquot praecipuarum fidei christianaе explicationes in collegio Posnaniensi diversis temporibus in disputationem propositae*. Köln, Mat. Cholinus, 1585. 8°.
- Estreicher XIV, 396—397.
- 334 Pozycja nie zidentyfikowana.
- 335 SLEIDANUS Joannes: *De quatuor summis imperiis: Babylonico, Persico, Graeco et Romano libri III*. 8°.
- Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań.
- CGBN CLXXIII, 1140—1141.— CK.
- 336 LOPEZ DE SALCEDO Ignatio: *Practica criminalis canonica novissime recognita, duodecim capitibus aucta amplissimis scholiis locupletata, Accesserunt egregia responsa cardinalium qui Concilii Tridentini interpretationi praesunt*. Antwerpen, apud Jo. Keerbergium, 1593. 8°.
- CGBN XCIX, 1072.— CK.— Katal. pozn. 101.
- 337 BREDENBACHUS Tilmann: *Historia belli Livonici, quos magnus Moscovitarum dux contra Livones gessit*. 8°.
- Nb.: Wychodziło wiele razy, m. in. w. Kolonii 1564, 1568, Antwerpii 1564, Nysie 1565.
- Estreicher XIII, 329.
- 338 DICTIONARIOLUM latino-graeco-gallicum. Paris, Nicol. Chesneau, 1573. 8°.
- CK.
- 339 HOTMANN Francois: *Francogalia*. 8°.
- Nb.: Istnieje kilka wydań z XVI w. (m. in. Geneve 1573, Frankfurt 1586).
- CGBN LXXIII, 1046.— Cioranescu 372.— CK.

- 340 Pozycja nie zidentyfikowana.
- 341 Pozycja nie zidentyfikowana.
- 342 LIPSIUS Justus: *De cruce libri III*. Antwerpen, offic. Plantiniana, apud vid. et Jo. Moretum, 1595. 8°.
Nb.: Istnieją też wydania późniejsze.
CGBN XCVIII, 854—855.
- 343 GIRARD Jacques: *Anchora titulorum utriusque iuris per tabulas iuxta literarum ordinem*. 8°.
Nb.: Istniało kilka wydań.
Cioranescu 339.
- 344 DION Cassius: *Romanae historiae*. 8°.
Nb.: Istniało kilka wydań, m. in. Lyon 1559, Frankfurt 1592.
CGBN XL, 894, 896—897.— CK.— Katal. pozn. 478.
- 345 SADOLETUS Jacobus: *Ad principes populosque Germaniae exhortatio*. Dilingen, S. Mayer, 1560. 8°.
CGBN CLIX, 1117.— Katal. pozn. 231.
- 346 RAVISIUS Joannes Textor: *Epithetorum opus*. 8°.
Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań (m. in. Basel 1541, Geneve 1588).
CGBN CLXXXV, 11—12.
- 347 Por. poz. 330.
- 348 Por. poz. 331.
- 349 GEORGEVICHIIUS Bartłomiej: *Prognoma sive praesagium musulmenorum de christianorum calamitatibus et de eorum interitu ex Turcico sermone in latinum conversum*. Kraków, apud vid. Flor. Ungleri, 1548. 8°.
Estreicher XVII, 102.
- 350 Pozycja bliżej nie określona. Mogło to być: GREGORIUS de Tours: *Historiae Francorum libri decem*. 8°.
Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań in quarto.
CGBN LXIV, 164.— CK.— Katal. pozn. 465.
- 351 Pozycja bliżej nie określona. Być może: CARION Johann: *Chronicon*. 8°.
Nb.: Istniało kilka wydań.
CGBN XXIII, 929—932.— Koresp. Rozrażewskiego I, 232.
- 352 Pozycja nie zidentyfikowana.
- 353 SCHETS Gaspar (Schütz): *Dialogus de pace*. 8°.
Nb.: Istniało kilka wydań (m. in. Köln 1579).
Lecler: *Historia* I, 18.
- 354 MACROBIUS Ambrosius Theodosius: *Opera*. 8°.
Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań (m. in. Köln 1527, Lyon 1597).
CGBN CIII, 307.— CK.
- 355 CAPETIUS Jean: *De origine canonicorum et eorum officio tractatus unus*. Antwerpen, apud Jo. Keebergium, 1592. 8°.
Hurter III, 332.— CK.
- 356 CICERO Marcus Tullius: *Orationes*. 8°.
Nb.: W XVI w. istniało wiele wydań.
CGBN XXIX, 167—260.— CK.
- 357 CICERO Marcus Tullius: *De legibus libri III*. Edidit Pietro Victorius. 8°.
Nb.: W XVI w. istniały liczne wydania.
CGBN XXIX, 126—127.— CK.
- Mogło to być również: *Opera. Accesserunt castigaciones Petri Victorii* (Lyon 1540, 1560—1562).

358 CICERO Marcus Tullius: Epistolae familiares ex castigatione Joannis Boulierii. Lyon, apud J. Frellonicum, 1568. 16°.

CGBN XXIX, 7—120.

359 ARDENT Radulphus: Homiliae. 8°.

Nb.: Istniało kilka wydań, m. in. Paris 1564, 1567, Antwerpen 1573.

CGBN III, 998.— CK.

360 Pozycja nie zidentyfikowana. W XVI w. istniało wiele podobnych „Apophthegmes”. Są to m. in.: ESPENCE Claudius de: Les apophthegmes ecclesiastiques, ou plus tost abregé d'histoire contenant tous les faicts et dicts memorables advenus depuis la mort Jesus Christ. Paris, 1578. 8° (Cioranescu 301).

MACAULT Antoine de: Les apophthegmes [d'Erasmie]. Tłum. A. Macault Paris, 1539. 8° (Cioranescu 449).

POT Gabriel: Les deux premiers livres des Apophthegmes colligez et tirez de plusieurs autheurs, tant grecs que latins, traduiz par quatrains par P. G. Lyon, 1573. 8° (Cioranescu 569).

361 Pozycja nie zidentyfikowana. Mogło to być: Brief commentaire de toutes choses engendrées en l'air, comme pluyes, gresles et autres. Lyon, B. Rigaud, 1558. 16°.

CK.

362 CATHARINA Senensis s.: Dialogi in sex tractatibus distributi. Ingolstadt, Dav. Sartorius, 1583. 8°.

CGBN XXIV, 1140—1141.— CK.— Katal. pozn. 315.

363 Pozycja nie zidentyfikowana.

364 CICERO Marcus Tullius: Epistolarum familiarium libri IV priores. Germanice redditi in usum scholasticae iuventutis per Stephanum Riccium. Wittenberg, b. dr. 1589. 8°.

Nb.: Istniały też inne wydania.

CGBN XXIX, 113.— CK.

365 PAMELIUS Jacobus: Relatio ad Belgii ordines de non admittendis in republica diversarum religionum exercitiis. Antwerpen, offic. Christ. Plantini, 1589. 8°.

CGBN CXXIX, 661.— Hurter III, 291—292.— CK.

366 Pozycja nie zidentyfikowana.

367 Pozycja bliżej nie określona. Mogło to być: BODIN Jean: De la demonomanie des sorciers. Anvers, 1593. 8° (Cioranescu 134).

DANEAU Lambert: Les sorciers, dialogue tres utile et necessaire pour ce temps. Geneve, 1574. 8° (Cioranescu 230).

MASSÉ Pierre: De l'imposture et tromperie des diables, devins, enchanteurs, sorciers. Paris, 1579. 8° (Cioranescu 474).

368 Pozycja nie zidentyfikowana.

369 Pozycja nie zidentyfikowana.

370 GORSKI Jakub: Animadversio sive Crusius. Köln, Mat. Cholinus, 1586. 8°.

Estreicher XVII, 259.

371 Pozycja nie zidentyfikowana.

372—374 BREVIARIUM ROMANUM. 8°.

Nb.: W XVI w. istniało wiele wydań. Rozrażewski lubował się szczególnie w brewiarzach weneckich (Koresp. Rozrażewskiego I, 244).

375 Pozycja bliżej nie określona. Być może: SOKOŁOWSKI Stanisław: Officia propria patronorum provinciae Polonae. Kraków, Druk. Łazarzowa, 1599. 8°.

Estreicher XXIX, 17.

376 LUDOLPHUS de Saxonía: Vita Christi Domini ex sacris evangeliis contexta. Venezia, apud V Bonellum, 1587. 8°.

CGBN CI, 642.

377 HIEREMIAS patriarcha Constantinopolitanus: Censura orientalis ecclesiae. Acc. Gennadius Scholarius: Defensio de primatu papae. Tłum. łac. i koment. Stanisław Sokołowski. Köln, apud Mat. Cholinum, 1583. 8°.

Nb.: Istnieje też wydanie paryskie z 1584 r.

Estreicher XVIII, 187.

378 LUDOVICUS de Granada: Conciones de tempore. 8°.

Nb.: Istniały różne wydania.

CGBN C, 778.— Katal. pozn. 289 (Antwerpen 1573).

379 RIVIUS Joannes z Attendorf: Tractatus tres: I De stultitia mortalium. II. De lucta christiana, seu de perpetuo conflictu piorum cum carne, mundo et diabolo. III. De perpetuo in terris gaudio piorum. Frankfurt, apud C. Corvinum, 1582. 8°.

CGBN CLII, 1003.

380 Pozycja bliżej nie określona.

381 BOZIUS Thomas: De robore bellico diuturnis et amplis catholicorum regius liber unus adversus Machiavellum. Köln, apud Jo. Gymnicum. 1594. 8°.

CGBN XVIII, 732.

382 POSSEVINUS Antonius: Iuditium de confessione Augustana, de Desiderio Erasmo, de Picardica secta. Poznań, Jan Wolrab. 1586. 8°.

Estreicher XXV, 107.

383 Pozycja bliżej nie określona.

384 Pozycja nie zidentyfikowana. Prawdopodobnie zamiast „canonum” powinno być „contionum” i w tym wypadku mogły to być kazania Ludwika z Grenady (por. poz. 378 i 401) lub innego autora.

385 Pozycja bliżej nie określona.

386 PERPINIANUS Pedro Juan (Perpina): Orationes. 8°.

Nb.: Istniały „Orationes quinque”, „Orationes sex”, „Orationes duodeviginti” wydawane zwykle in octavo w Dylindze, Kolonii i Paryżu.

CGBN CXXXIII, 683—684.

387 PELTANUS Antonius: Decem et septem excellentissimorum theologorum declamationes ante 1200 a. in praecipuis Christi servatoris festis publicae habitae. Ingolstadt, Dav. Sartorius, 1579. 8°.

CGBN CXXXII, 792.— Hurter III, 191.

388 ZEPHYRUS Franciscus: Cathena seu explicatio locorum qui in Penta-teucho sub obscuriores occurrunt ex antiquis Graecorum theologicis deprompta. Köln, apud Jo. Birkmannum, 1572. 8°.

CK.

389 TERTULLIANUS Quintus Septimius Florens: Opera. Ad complures veteres e gallicanis germanicisque bibliothecis conquisitos codices recognitus... non omissis accuratis beati Rhenani... annotationibus. Paris, apud Andr. Wechelum, 1566. 8°.

CGBN CLXXXIV, 658.— Katal. pozn. 44.

390 Zapewne: JOANNES de Erfordia: Sermones de tempore et de sanctis.

Fabricius III/IV, 360.

391 KRZYCKI Andrzej: De ratione et sacrificio missae. Wyd. Stanislaus Hosius. Kraków, Mac. Scharffenberg, 1529. 8°.

Estreicher XX, 331.

392 Pozycja nie zidentyfikowana. Mogło to być: ANDROTIVS Fulvius: *Piae meditationes de passione et morte DN Jesu Christi*. Köln, offic. Birckmannica, sumpt. Arn. Mylij, 1599. 12°.

CK.

393 Por. poz. 362.

394 MOLANUS Joannes: *Compendium theologiae practicae*. Köln, offic. Birckmanni, sumpt. Arn. Mylij, 1585. 8°.

CGBN CXVI, 539.— CK.— Katal. pozn. 190 i 242.

395 TITELMANN Franciscus: *Elucidatio in omnes psalmos*. Lyon, apud Guil. Rovillium, 1588. 8°.

CGBN CXC, 326.— CK.

396 Por. poz. 394.

397 Pozycja nie zidentyfikowana z braku dokładniejszego opisu.

398 Nie wiadomo o jaką pozycję chodzi. Mogło to być: GIOVIO Paulo: *Li-bellus de legatione Basilii Magni, principis Moschoviae ad Clementem VII*. Antverpen, 1557. 8° (CGBN LX, 669).

Nie wyklucza się również: BASILIUS Magnus s.: *De poetarum, oratorum, historico-rumque ac philosophorum legendis libris...* B. m. dr. 8°.

399 BULINGERUS Petrus: *Institutionum christianorum libri octo*. Paris, apud Seb. Nivellum et Guil. Desboys, 1561. 8°.

CK.— Katal. pozn. 308.

400 CYRYLLUS Hierosolymitanus: *Catecheses illuminatorum Hierosolymis XVIII et mystagogicae*. Tium. lac.: Jan Grodecki. Antwerpen, excudebat sibi et Mat. Cholino, Chr. Plantinus, 1564. 8°.

Nb.: Wyszło kilkakrotnie, m. in. w Paryżu w 1564 r.

Estreicher XIV, 496.— CK.

401 Por. poz. 378.

402 W XVI w. ukazały się dwa główne żywoty św. Ignacego. Być może Roz-razewski posiadał obydwą (por. poz. 478):

MAFFEI Giovanni Pedro: *De vita et moribus Ignatii Loyolae... libri III*. Köln, apud Mat. Cholinum, 1585. 8° (Backer-Sommervogel V, 296).

RIBADENEIRA Pedro: *Vita Ignatii Loyolae*. Napoli, 1572. 8°.

Nb.: Istniały też wydania późniejsze.

CGBN CL, 563.

403 PHILO Judaeus: *Opera omnia*. 8°.

Nb.: W XVI w. istniało wiele wydań.

CGBN CXXXVI, 141—142.— CK.

404 SOKOŁOWSKI Stanisław: *Orationes ecclesiasticae septem*. Köln, Mat. Cholinus, 1537. 8°.

Estreicher XXIX, 21.

405 GREGORIUS Nissenus s.: *Liber qui catecheticus major inscribitur, hoc est fidei christianae institutio*. Paris, apud G. Chaudiere, 1568. 8°.

CGBN LXIV, 153.

406 ROBERTUS Bellarminus s.: *Iudicium de libro quem Lutherani vocant Concordiae*. Ingolstadt, apud Dav. Sartorium oraz Kraków, Druk. Łazarzowa, 1586. 8°.

Estreicher XII, 447.

407 CLEMENS Romanus papa: *Opera*. Paris, apud M. Sonnium, 1568. 8°.

CGBN XXIX, 992.

408 SIGONIUS Carolus: *De republica hebreorum libri VII*. 8°.

Nb.: Istniało kilka wydań szesnastowiecznych.

CGBN CLXXII, 781.— CK.— Katal. pozn. 461.

409 CORDIER Mathurin: Principia latina loquendi scribendique sive selecta quaedam ex Ciceronis epistolis, adiecta interpretatione gallica. Lyon, 1556. 8°.

Cioranescu 218.

410 Pozycja nie zidentyfikowana.

411 MARCELLUS Christophorus: Sacrarum ceremoniarum sive rituum ecclesiasticorum sanctae Romanae ecclesiae libri tres. Köln, apud haer. Arn. Birckmanni, 1572. 8°.

CGBN CV, 992—993.— CK.

Por. poz. 31.

412 Pozycja nie zidentyfikowana. Mogły to być wydawnictwa:

LA COSTE Pierre: Description de l'origine, source, progresz, et fin des heresies. Paris, 1581. 8° (Cioranescu 390).

HOSIUS Stanislaus: De sectes et heresies de nostre temps et leur origine. Tłum. franc. Jean de Billy. Paris, 1564. 8° (Cioranescu 131).

413 Zapewne: DU BELLAY Jean: Francisci Francorum regis adversus calumnias epistola ad Paulum III scripta. Paris 1543. 8°.

CGBN XLII, 335.— Cioranescu 260.

Mogły to być także listy św. Franciszka Ksawerego pisane z misji wschodnich i bardzo rozpowszechnione.

414 RIBERA Franciscus (ex Villacastin): In sacram beati Joannis apostoli et evangelistae Apocalipsim commentarii. 8°.

Nb.: Wychodziło kilka razy (m. in. Lyon 1592, 1593, Antwerpen 1594).

CGBN CL, 642.— Hurter III, 238—239.

415 SUFFRIDUS Petrus: De illustribus ecclesiae scriptoribus. Köln, apud Mat. Cholinum, 1580. 8°.

CGBN CXXXV, 169—170.— CK.

416 ROSSAEUS Guilielmus (Rose): De potestate reipublicae christianae in reges impios et haeticos. Antwerpen, apud Jo. Keerbergium, 1592. 8°.

Nb.: Istnieje też wydanie paryskie z 1590 r.

CGBN CLV, 941—942.— Katal. pozn. 231.

417 MASSON Jean Papire: Caroli noni Francorum regis vita. B. m. dr. 1574. 8°.

CGBN CIX, 492.— Cioranescu 475.

418 CLEMENS Alexandrinus s.: Omnia quae quidem extant opera. Tłum. łac. Gentianus Hervetus. Paris 1566. 8°.

CGBN XXIX, 1096.

419 Por. poz. 389.

420 BIBLIA. Novum Testamentum. 8°.

Wydanie bliżej nie określone.

421 Zapewne: GÖNNADIUS Scholarius: Defensio quinque capitum quae in Florentina synodo continentur. Dilingen, excud. Jo. Mayer, 1581. 8°.

Nb.: Pozostałe dzieła tego autora wychodziły w innych formatach.

CGBN LVIII, 1146.— Bibliographie 201—202.

422 SAINCTES Claudius de: Responsio ad apologiam Theodori Bezae editam contra Examen doctrinae Calvinianae et Bezae De coena Domini. Paris, Cl. Fremy, 1567. 8°.

CGBN CLX, 209.— Cioranescu 631.— Hurter III, 181.

423 JOVIUS Paulus: Regionum et insularum atque locorum descriptiones videlicet Britanniae, Scotiae etc. Basel, per H. Petri et P. Pernam, 1561. 8°.

CGBN LX, 662.— CK.

424 BARTHOLOMAEUS de Martyribus: Stimulus pastorum ex sententiis patrum concinnatis, in quo agitur de vita et moribus Episcoporum aliorumque praelatorum. Paris, apud Jac. Kerver, 1583. 8°.

Nb.: Istniały również wydania: Roma 1572, Paris 1583, 1586.

CGBN VIII, 293.— Koresp. Rozrażewskiego I, 13.— CK.

425 Pozycja nie zidentyfikowana.

426 THOMAS de Aquino s.: Epitome in universam sacrosanctae theologiae divi Thomae Aquinatis summam, auctore Berardo Bonjoanne. Lyon, apud A. Marsilium, 1579. 8°.

CGBN CLXXXVII, 668.

427 GENTILLET Innocent: Commentariorum de regno aut quouis principatu recte administrando adversus Machiavellum. B. m. dr. 1577. 8°.

CGBN LIX, 49.— Cioranescu 337.

Por. poz. 226.

428 DURAEUS Joannes Scotus (Durie): Confutatio responsionis Guilielmi Whittakeri ad rationes decem quibus fretus Edmundus Campianus... Ingolstadt, Dav. Sartorius, 1585. 8°.

CGBN XLV, 842.— Hurter III, 167.— CK.

429 MOLANUS Joannes: De canonicis libri tres: De canonicorum vita. De eorum officiis. De domino canonicorum et servis ecclesiarum. Köln, offic. Birckmannica, sumpt. Arn. Myllii, 1587. 8°.

CGBN CXVI, 536.— CK.

430 [OBYCZAJ] Stary obyczaj wiary pańskiej. Kraków, Druk. Unglera.

Estreicher XXIII, 238 (opis niedokładny).

431 SANDERUS Nicolaus: De origine ac progressu schismatis anglicani libri tres. 8°.

Nb.: Istniało wiele wydań.

CGBN CLXII, 599.— Katal. pozn. 470 (Köln 1585).

432 RETELL Michael: Poematum graecorum libri duo. Ejusdem autoris Orationum liber unus. Gdańsk, Jac. Rhode, 1571. 8°.

Estreicher XXVI, 272.

433 Pozycja nie zidentyfikowana.

434 Mogła to być następująca książka:

ARDENTIUS Franciscus: Dialogi septem quibus ducenti calvinianorum errores refelluntur. Köln, offic. Birckmannica, sumpt. Arn. Myllii, 1594. 8°.

CGBN LI, 416.— CK.

435 GARETIUS Joannes: Universalis et catholicae ecclesiae de veritate corporis Christi in eucharistiae sacramento praesentis consensus. Antwerpen, apud M. Nutii viduam, 1563. 8°.

CGBN LVII, 362.— CK.

436 JOVIUS Paulus: Historiarum sui temporis libri 45. 8°.

Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań.

Estreicher XVIII, 631.— CK.

437 RAMUËT Jan: [Gratulatio Stephani regi Polonorum]. 8°.

Nb.: Pozycja obecnie nie znana. Estreicher (XXVI, 124) zna inne dzieła J. Ramuëta, m. in. panegiryk na cześć Henryka Walezego.

438 BOUCHER Jean: De iusta Henrici III abdicatione e Francorum regno. Lyon, apud Jo. Pillehotte, 1591. 8°.

Estreicher XVIII, 104.— Cioranescu 143.

439 MONCOURT Gilles: Tipus omnium scientiarum et praesertim theologiae scholasticae, in quo omnia quae ad christianam philosophiam sunt necessaria, continentur. Lyon, Jo. Veyrat, 1591. 8°.

CGBN CXVII, 180.— Hurter III, 157.— CK.

440 Zapewne: PAULUS de Palatio: Enarrationes in evangelium secundum Matheum. 8°.

Nb.: Istniało kilka wydań, m. in. Antwerpen, vid. et haer. Jo. Stelsii, typ. Jac. Heybergii, 1572. 8°.

Katal. pozn. 75 (Venezia 1571).— CK.

441 CHANDIEU Antoine de: Christomachia calvinistica et sacramentariorum omnium vere sathanico inserto Anti-Sadelio sive sophismatum Ant. Sadeli refutatio christiana. Köln 1584. 8°.

Cioranescu 197.

442 Por. poz. 436.

443 PAYNA Diego: Defensio Tridentinae fidei catholicae et integerrimae quinque libris comprehensa. Köln, apud Mat. Cholinum, 1580. 8°.

Katal. pozn. 221.— CK.

444 OSORIUS Hieronimus: De rebus Emmanuelis Lusitaniae regis invictissimi libri duodecim. 8°.

Nb.: W XVI w. istniało wiele wydań.

CGBN CXXVII, 1140.— Katal. pozn. 481 (Köln 1574).

445 OSORIUS Hieronimus: De iustitia caelesti libri decem. Köln, apud haer. Arn. Birckmanni, 1581. 8°.

Nb.: Wyszło też w Kolonii w 1586 r.

CGBN CXXVII, 1139.— CK.

446 OSORIUS Hieronimus: Paraphrasis in Isaiam libri V. 8°.

Nb.: Wychodziło w Kolonii (in offic. Birckmannica) w 1579, 1583, 1584.

CGBN CXXVII, 1139.— CK.

447 Być może: FERDINAND I. Exemplar literarum Ferdinandi imperatoris ad Pium IV.— Epistola etiam docti hominis, natione Lusitani J. OSORII ad Elisabetham reginam Angliae. Paris, apud N. Chesneau, 1563. 8°.

CGBN L, 989.

448 Por. poz. 216.

449 CHEFFONTAINES Christophore de: Confutatio puncti quem vocant honoris... in quo de vero falsoque disputatur honore. Köln, apud M. Cholinum, 1585. 8°.

CGBN XXVII, 1039.— Cioranescu 206.

450 LUBOMLCZYK Seweryn: De vita miraculis et actis canonisationis sancti Hyacinthi confessoris. Roma, typ. Gabiana, sim. Bevilacqua, 1594. 8°.

Estreicher XXI, 485.

451 ANTONINUS Florentinus: Summa confessionalis. 8°.

Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań (m. in. Lyon 1541, Venezia 1572).

CGBN III, 613—616.

452 Pozycja nie zidentyfikowana.

453 HENRICUS VIII: Assertio septem sacramentorum adversus Martinum Lutherum. Paris, apud S. Nivellium, 1562. 12°.

CGBN LXX, 663—664.

- 454 TITELMANN Franciscus: Summa mysteriorum christianae fidei. 8°. Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań w 8° i 12° (m. in. Lyon 1567). CGBN CXC, 330.— Długosz: Biblioteka 152.
- 455 AMBROSIUS s.: Officiorum libri tres. Antwerpen, apud Jo. Steelsium, 1542. 8°. Nb.: Istniały także inne wydania. CGBN II, 866.— Katal. pozn. 557.— CK.
- 456 FERUS Joannes (Wild): Historia sacrae dominicae passionis ex quatuor evangelistis concinnata. Köln, offic. haer. Jo. Quentell, 1555. 8°. Nb.: Istniały też inne wydania. CK.— Katal. pozn. 467 (Köln 1558).
- 457 Pozycja bliżej nie określona.
- 458 LUDOVICUS de Granada: Vita Christi. 8°. Nb.: Istniało kilka wydań (m. in. Köln, apud Arn. Quentelium, 1596). CGBN C, 810.— CK.— Katal. pozn. 329.
- 459 DIONISIUS Areopagita s.: Opera omnia. 8°. Nb.: W XVI w. istniało kilka wydań (m. in. Paris 1561). CK.— Katal. pozn. 26.
- 460 Pozycja bliżej nie określona, obejmowała zapewne prorocтва Starego Testamentu.
- 461 Mogło to być: STRAPAROLA Giovanni Francesco: Les facecieuses nuits du seigneur Straparole. Nb.: Istniały liczne wydania (m. in. Paris 1573, Lyon 1596). Cioranescu 405 i 446.
- 462 Być może: CALVIN Jean: Institution de la religion chrestienne. Genève. 8°. Nb.: Ukazywało się wielokrotnie, m. in. 1541, 1554, 1562 itd. Cioranescu 168.
- 463 Pozycja nie zidentyfikowana.
- 464 POSSEVINUS Antonius: Lettre-missive de R. P. Antoine Possevin escrite à la Princesse Madame de Mantoue. Tłum. franc. z włosk. Jean Velicense. Paris, J. Bessault, 1586. 8°. CGBN CXXI, 388.
- 465 THOMAS a Kempis: Opera omnia. 8°. Nb.: Istnieje kilka wydań (m. in. Antwerpen 1576, Paris 1574, Venezia 1576). CGBN LXXXI, 22.— CK.
- 466 MILONIUS Nicolaus: Davidis Chytraei ludi magistri Rostochiensis Imposturae, quas in oratione quadam inseruit, quam de statu ecclesiarum hoc tempore in Graecia, Asia, Africa, Ungaria, Boemia inscriptam edidit et per Sveciam, ac Daniam disseminari curavit. Addita est epistola ad Stephanum regem Poloniae in qua de statu ecclesiarum per universum orbem agitur. Ingolstadt, Dav. Sartorius, 1582. 8°. Estreicher XXII, 659.
- 467 FLAMINIUS Marcus Antonius: In librum psalmodum brevis explanatio. Nb.: W XVI w. istniało wiele wydań (m. in. Paris 1550, Lyon 1553). CGBN LII, 351—353.— CK.— Katal. pozn. 57.
- 468 Pozycja nie została zidentyfikowana.
- 469 Thomas a Kempis: De imitatione Christi. 8°. Nb.: W XVI w. istniało bardzo wiele wydań. CGBN LXXXI, 18.

- 470 NICOLAUS de Błonie: Tractatus sacerdotalis de sacramentis. Venezia apud Jo. Variscum, 1566. 8°.
Nb.: Istnieją również inne wydania.
Estreicher XIII, 175.
- 471 METHODUS confessionis. Kraków, Wda Unglera, 1546. 8°.
Estreicher XXII, 313—314; XXV, 355.
- 472 THESAURUS orationum, meditationum ac piarum exercitationum ex variis auctoribus collectus. Wilno, Druk. Radziwiłła, b. r. 12°.
Nb.: Wydane też w Braniewie (Jo Saxo) w 1592 r.
Estreicher XXXI, 143.
- 473 Pozycja nie zidentyfikowana.
- 474 Mogło to być: FERRIER Auger: Des jugemens astronomiques sur les nativitez. Lyon 1550. 8°.
Cioranescu 315.
Nb.: Istnieją także inne podobne wydawnictwa.
- 475 Pozycja nie zidentyfikowana.
- 476 MIRABILIA urbis Romae. Roma, Ant. Bladus de Asula, 1524. 8°.
Nb.: Istnieją też liczne wydania wcześniejsze.
CBM CCVI, 189.
- 477 AUGUSTINUS Aurelius s.: Meditationes, soliloquia et manuale.
Nb.: Istnieją liczne wydania in octavo.
CGBN V, 429.—CK.
- 478 Por. poz. 402.
- 479 DIONISIUS Cathusianus: De quatuor novissimis. 12°.
Nb.: Istnieje kilka wydań.
CGBN XXXVIII, 599.—CK.—Katal. pozn. 318 (Köln 1578, 1595).
- 480 LUDOVICUS de Granada: De devotione excellentia, utilitate et necessitate orationis libri III. Köln, offic. Birckmannica, sumpt. Arn. Mylii, 1592. 24°.
CGBN C, 801.—CK.
- 481 Pozycja nie zidentyfikowana.
Por. poz. 244.
- 482 INDEX librorum prohibitorum. 8°.
Nb.: W XVI w. istniały liczne wydania.
CK. Katal. pozn. 610 (Köln 1597, Roma 1596, Venezia 1600).
- 483 LUDOVICUS de Granada: La prima parte dell oratione et meditatione. Venezia, G. Angelieri, 1587. 12°.
CGBN C, 805.—Katal. pozn. 588.
- 484 SCHOEPFERUS Jacobus: Institutionis Christianae praecipuae quae doctrinae summa. Köln, apud Mat. Cholinum, 1561. 8°.
CK.
- 485 LANSPERGIUS Joannes: Divini amoris pharetra. 12°.
Nb.: Istnieją liczne wydania.
CGBN LXXXVIII, 578—579.—Katal. pozn. 327.
- 486 MILONIUS Nicolaus: Responsonis ad viri cuiusdam pii septentrionalis interrogationes: Qui de salutis aeternae comparandae ratione ac de vera ecclesia cupiebat institui. Wilno, Mart. Kazymynen, 1581. 12°.
Estreicher XXII, 659.
- 487 CLEMENS I papa: Constitutionum libri VIII Joanne Carolo Bovio interprete. 8°.
Nb.: Istnieje kilka wydań, m. in. Paris 1564, Lyon 1565.

- Estreicher XIX, 284.— CK.
- 488 Mogło to być: LIBANUS Georgius Lignicensis: Paraclesis id est adhortatio ad graecorum litterarum studiosos. Kraków, Wda Flor. Unglera, 1545. 8°.
- Estreicher XXI, 254—255.
- 489 LUDOVICUS de Granada: De frequenti communione libellus cum dialogo. Acc. Hieronymi Cacciaquerrae de eadem frequenti communione. Köln, apud God. Kempensem, 1586. 12°.
- Nb.: Istnieje też wydanie kolońskie z 1591 r.
- CGBN C, 803.— CK.— Katal. pozn. 329.
- 490 POWODOWSKI Hieronim: Manuale septem sacramentorum ecclesiae catholicae. Poznań, Jan Wolrab, 1591. 12°.
- Estreicher XXV, 191.
- 491 Pozycja nie zidentyfikowana.
- 492 Pozycja nie zidentyfikowana z braku dokładniejszego opisu.
- 493 FONTAINE Simon: Histoire catholique de nostre temps. Paris 1560. 8°.
- Cioranescu 320.
- 494 Pozycja nie zidentyfikowana.
- 495 GENEBRARDUS Gilbertus: Psalmi Davidis vulgata editione, calendario hebreo, syro, graeco, latino, argumentis et commentariis... instructi. 8°.
- Nb.: Istnieje kilka wydań.
- CGBN LVIII, 1026.— CK.— Katal. pozn. 59.
- 496 Por. poz. 378.
- 497—498 BOZIUS Thomas: De signis ecclesiae Dei libri 24. Köln, apud Jo. Gymnicum, 1593. 8°.
- Nb.: Istnieją także inne wydania (np. Köln 1592, Lyon 1595).
- CGBN XVIII, 732.— CK.— Katal. pozn. 266.
- 499 Por. poz. 378.
- 500 THOMAS de Aquino s.: In singulas epistolas apostolorum Jacobi Petri, Joannis et Judae... commentaria. Paris, J. Boulle, 1543. 8°.
- CGBN CLXXXVII, 717—718.
- 501 Nie można powiedzieć dokładnie, kto był autorem kilku tomików (por. poz. 503—505) kazań. Biblioteka jezuitów poznańskich posiadała w tym czasie kilkutomowe kazania in octavo Ludwika z Grenady (s. 289), Jana Osoriusa (287), Guilielma Pepin (283), Jana Justusa Lantspergiusa (288), Piotra de Palude (295) i innych.
- 502 TOPIARIUS Dominicus Aegidius (Van den Friele): Conciones in epistolas et evangelia quae per sacram Quadragesimam populo in ecclesia proponi solent e Tabulis D. Jacobi Veldii concinnatae. Anvers, apud A. Tilenium Brechtanum, 1568. 8°.
- CK.
- 503—505 Por. poz. 501.
- 506 STAPLETONIUS Thomas: Promptuarium catholicum ad instructionem concionatorum contra haereticos... super omnia Evangelia totius anni. Köln, offic. Birckmannica, sumpt. Arn. Mylii, 1594. 8°.
- Nb.: Istnieje też wydanie paryskie (M. Sonnius) z 1589 r.
- CGBN CLXXVII, 307.— Katal. pozn. 301.
- 507 BEAUXAMIS Thomas: Homiliae in sacrosancta Coenae mysteria. 8°.
- Nb.: Istnieje kilka wydań, m. in. paryskie z 1570 i antwerpskie z 1573 r.
- CGBN IX, 735—736.— CK.— Katal. pozn. 301.
- 508 DADRÉ Jean: Loci communes similibus et dissimilibus. 8°.

Nb.: Istnieje kilka wydań (m. in. Paris 1578, Köln 1594).

CGBN XXXV, 73.— CK.— Katal. pozn. 450.

509 Pozycja nie została zidentyfikowana.

510 Bardzo stary, lecz bliżej nie określony rękopis.

511 Zapewne 90 rozmaitych drobnych broszur, a może i rękopisów.

512 Były to prawdopodobnie notatki na temat synodu toruńskiego z 1595 r. Znajdowały się tu również być może ACTA et conclusiones synodi generalis Torunensis. Sprawy i uchwały synodu generalnego toruńskiego. 1595. Toruń, And. Cotelmus, 1596. 8°.

Estreicher XII, 29; XXX, 165.

513 PAULI Grzegorz Brzeziniensis: Tabula de Trinitate. Pińczów 1562.

TENŹE: Turris Babel. Frankfurt, Jo. Sciurius vel Eichhorn, 1563. 8°.

Estreicher XXIV, 147.— Bibliogr. Lit. Pol. II, 56.

Mogły to być również dzieła, dziś już nie zachowane, dominikanina Seweryna Lubomłczyka „Tabula summae S. Thomae Aquinatis” oraz „Turris Babel seu haeresiarum omnium catalogus” wydane w Rzymie. Estreicher (XXI, 486) wspominając o tych wydawnictwach opierał się na bibliografii zakonu dominikanów. W obu przypadkach nie zachowały się żadne egzemplarze.

INDEKS AUTORÓW DZIEŁ BIBLIOTEKI

Ambrosius s. 166, 455.	Brissonius B. 27.
Androtti F. 392.	Bruno Carthusianus s. 167.
Antoninus Florentinus 451.	Bulingerus P. 399.
Ardent R. 359.	Caietanus Th. 218.
Ardentius F. 434.	Calvin J. 462.
Arias A. 185.	Campianus E. 240.
Augustinus A. s. 56—61, 71, 477.	Capetius J. 355.
Azpilcueta M. N. 37—38, 112.	Carion J. 351.
Baron E. 195.	Carolus IV. 212.
Baronius C. 3, 168, 322.	Carolus Borromaeus s. — J. P.
Bartholomaeus de Martyribus 424.	Catharina Senensis s. 362, 393.
Basilius s. 6, 24, 398.	Chandieu A. 441.
Beauxamis T. 507.	Chasseneuz B. 33.
Beckmann M. 243, 247.	Cheffontaines Ch. 449.
Beda Venerabilis s. 87.	Cicero M. T. 40—41, 118, 356—358, 364.
Benavidio M. M. 178.	Clavius Ch. 86.
Benedictus s. 145.	Clemens Alexandrinus 418.
Bernardus Clarav. s. 6, 62.	Clemens Romanus s. 407, 487.
Beroaldus Ph. 36.	Clichtoveus J. 47.
Biel G. 48, 285.	Cobarruvias y Leyva D. 74.
Bielski J. 248.	Cochlaeus J. 95.
Bigne M. 7.	Copus A. 184.
Blosius L. 110.	Cordier M. 409.
Blysssem H. 280.	Cureus J. 198.
Bodini J. 102, 275, 367.	Curtius B. S. 108.
Boissard J. J. 77.	Curtius R. 225.
Bonomi F. G. 281, 331, 348.	Cyprianus s. 72.
Borgasio P. 70.	Cyryllus Alexandr. 277.
Borrel J. 1.	Cyryllus Hierosol. 400.
Boteon J. zob. Borrel J.	Dadraeus J. 508.
Boucher J. 438.	Daneau L. 367.
Boulierus J. 358.	Dion C. 344.
Bozius Th. 381, 497—498.	Dionisius A. 459.
Braun G. 49—51.	Dionisius C. 479.
Bredenbachus T. 216, 294, 337, 448.	Długosz J. — K.
Brigitta s. 143.	Du Bellay J. 413.

- Dubravius J. 90.
 Du Chêne L. 230.
 Duennas 142.
 Du Pinet A. 75.
 Durandus a S. Portiano 68.
 Duranti G. — G.
 Durie J. 428.
 Ephrem s. 78.
 Epiphanius 69.
 Erasmus Rotterodamus 4.
 Espence Cl. 360.
 Estienne R. 245.
 Eytzinger M. 179.
 Fauchet Cl. 246.
 Faunteus L. A. 185, 236, 288, 298.
 Ferdinand I. 447.
 Ferrier A. 474.
 Ferus J. 456.
 Flaminius M. A. 467.
 Fontaine S. 493.
 Franciscus Xaverius s. 413.
 Franconius M. 320.
 Frisius J. 175.
 Fusco P. 272.
 Galatinus P. 136.
 Garetius J. 435.
 Genebrardus G. 233, 495.
 Gennadius Scholarius 30, 421.
 Gentillet Innocent 226, 427.
 Georgevichius B. 349.
 Gerardus 232.
 Gerson J. 222.
 Gibbons J. 323.
 Giovio P. 398.
 Girard J. 343.
 Gliczner E. 204.
 Goffredus de Trano 199.
 Gomes L. 326.
 Goślicki W. 255.
 Górski J. 370.
 Gregorius de Tours 350.
 Gregorius Magnus s. 315.
 Gregorius Nazianzenus s. 165.
 Gregorius Nissenus s. 405.
 Groicki B. 170.
 Guicciardini F. 81, 327.
 Guilliandus Cl. 85, 120.
 Henneberger K. 307.
 Henricus VIII 453.
 Herbut J. 183, 196.
 Hermann Daniel 194.
 Hieremias patr. 30, 377.
 Hieronymus s. 52—54.
 Hogenberg F. 49—51.
 Hosius S. 45, 283, 412.
 Hotman F. 339.
 Hund W. 114.
 Ireneus s. 55.
 Isselt M. 332.
 Jansenius C. 96, 98.
 Javelli Ch. 28.
 Joannes Chrisost. s. 63—65, 73.
 Joannes de Erfordia 390.
 Josephus Flavius 97.
 Jovius P. 423, 436, 442.
 Julius Clarus A. 100.
 Junga A. 293, 301, 314.
 Karnkowski S. 185, 214, 330.
 Knobelsdorf E. 263.
 Kochanowski J. 208.
 Kromer M. 5, 113.
 Krzycki A. 391.
 La Bigne 7—15.
 La Coste P. 412.
 Laing J. 306.
 La Loupe V. 246.
 Lancelot G. P. — S.
 Lantspergius J. 485.
 Lebeliski J. 254.
 Leovitiuș C. 39, 79.
 Lery J. 215.
 Libanus J. L. 488.
 Lilia Petrus 242, 262, 276.
 Lippomani Al. 44, 321.
 Lipsius J. 342.
 Liubichts J. 201, 265, 282.
 Loeaechius A. 264.
 Lombardus P. zob. Petrus Lombardus
 Lopez de Salcedo I. 336.
 Lorichius R. 111.
 Lubomlczyk S. 117, 450, 513.
 Ludolphus se Saxonia 376.
 Ludovicus de Granada 217, 219, 378, 401,
 458, 480, 483, 489, 496, 499.
 Łaszcz M. 177.
 Macault A. 360.
 Macrobius A. 354.
 Maffei J. P. 94, 402, 478.
 Manuce P. 229.
 Marcellus Ch. 31, 411.
 Masse P. 367.
 Masson J. Papyre 273, 417.
 Mączyński J. 109.
 Medina M. 29.
 Memmius K. 267.
 Mengus H. 289.
 Milonius N. 466, 486.
 Modius F. 131.
 Molanus J. 394, 396, 429.
 Moncourt G. 439.
 Mouchy A. 104.
 Mueller L. 189, 308.
 Mylius A. 106.
 Nanni D. 133.
 Nauclerus J. 34.
 Nicasius de Voerda 328.
 Nicolaus de Błonie 470.
 Nicolaus de Lyra 16—21.
 Orsini F. 82.
 Osorius H. 444—447.
 Ostrowski S. 296.
 Paleotus G. 32, 209.
 Pamelius G. J. 365.
 Panigarola F. 322.
 Paruta P. 295.
 Pauli Brzeziniensis G. 513.

- Paulus III 213.
 Paulus de Palatio 440.
 Payna D. 443.
 Peltanus A. 387.
 Perpinianus P. J. 386.
 Petrus Lombardus 68.
 Philo Judaeus 403.
 Platina B. 137.
 Plato 129, 130.
 Plinius 224, 227—228.
 Plutarchus 138.
 Polybius Megapolitanus 232.
 Possevinus A. 93, 382, 464.
 Pot G. 360.
 Powodowski H. 5, 164, 234, 302, 490.
 Prateolus G. 84.
 Quintilianus F. 297.
 Radulphus Ardent 359.
 Ramuit J. 437.
 Ravisius J. T. 346.
 Reichental U. 76.
 Reszka S. 304, 309.
 Retell M. 432.
 Reusner E. S. 82.
 Ribadeneira P. 402, 478.
 Ribera F. 43, 414.
 Rivius J. 379.
 Robertus Bellarmin s. 141, 406.
 Rogalius T. 270.
 Roizjusz P. 260.
 Roselli A. 153—154.
 Rosseus G. 416.
 Rotmar V. 176.
 Rufinus A. 46.
 Sadoletus J. 345.
 Sainctes Cl. 422.
 Samarinus F. H. 319.
 Sanderus N. 431.
 Sarnicki S. 146.
 Schoepperus J. 484.
 Schoneus A. 5, 261.
 Schuetz K. 91, 353.
 Seneca L. A. 2.
 Seyssel Cl. 89.
 Sigonius C. 408.
 Sixtus Senensis 22.
 Skarga P. 128, 238, 240, 251.
 Slachcinus M. 258.
 Sleidanus J. 99, 335.
 Sokolowski S. 30, 116, 187, 274, 278—279, 299, 375, 377, 404.
 Solikowski J. D. 252, 256, 307.
 Soto D. 284.
 Soto P. 300.
 Staphylaus J. 197.
 Staphylus F. 290.
 Stapletonius Th. 506.
 Stobaeus J. 223.
 Strapalora G. F. 461.
 Suffridus P. L. 415.
 Surlus L. 34.
 Surlus L. 44, 66—67, 147—151.
 Susliga W. 206.
 Śmiglecki M. 239.
 Tacitus P. C. 119.
 Tarnowski J. 207.
 Tertulianus Q. S. F. 121—122, 389, 419.
 Textor J. R. 346.
 Theophilactus 163.
 Thomas de Aquino s. 125—127, 139—140, 173—174, 426, 500.
 Thomas a Kempis 222, 465, 469.
 Thomasius M. 180.
 Thyraeus P. 292.
 Titelmann F. 395, 454.
 Toledo F. 169.
 Topiarus D. A. 502.
 Trano G. 199.
 Truchsess W. G. 188.
 Valdes J. 244.
 Valentia G. 291.
 Valverde B. 286.
 Van Isselt M. 332.
 Vestergan R. 162.
 Victorius P. 357.
 Vigenere B. 186.
 Vincentius F. 220.
 Warszawicki K. 35, 202.
 Wilkowski K. 240, 303.
 Wujek J. 135.
 Zephirus F. 388.
 Zobel Ch. 101.
 Zorzi F. G. 92, 305.
 Zwinger Th. 155—158.
 Żółczyński J. 203.
 Żydowski M. 250.

DRUKI ANONIMOWE

- Acta et conclusiones synodi Torunensis 512.
 Acta et constitutiones synodi Olomucensis 191.
 Acta sacrosancti concilii Ephesini 318.
 Agenda ad uniformem ecclesiarum usum 5.
 Agenda Gnesnensis 5.
 Agenda Olomucensis 317.
 Agenda Plocensis 313.
 Assertiones theologicae de usu eucharistiae 259.
 (Beschreibung) Grundliche und kurze... 210.
 Biblia sacra 16—21, 23, 25—26, 172, 221, 420.
 Breviarium Romanum 372—374.
 Canon missae 48.
 Concilium Tridentinum 42.
 Constitutiones et decreta condita in synodo provinciali 185.
 Constitutiones synodi Cracoviensis 181.
 Constitutiones synodi Wladislaviensis 330, 347.

- (Constitutiones) Ordinum regni Poloniae... 182.
 Corpus Juris Canonici — M.
 Declaratio quibus de causis ordines civitatis Gedanensis... 193, 200.
 Dictionariolum latino-graeco-gallicum 338.
 Epicedia in funebres exequiales V. Protasowicz 266.
 Epithalamion in nuptias J. Gostomski 253.
 (Explicationes) Controversiarum praecipuarum... 333.
 Gratulationes principi Stephano I regi Poloniae 241.
 Homiliae sive conciones 88.
 Index librorum prohibitorum 482.
 Iura municipalia terrarum Prussiae 271.
 Lexicon iuris civilis et canonice 107.
 Meditationes S. Augustini, S. Bernardi aliorumque sanctorum 235.
 Methodus confessionis 471.
 Mirabilia urbis Romae 476.
 Missale Cracoviense 115.
 (Obyczaj) Stary obyczaj wiary pańskiej 430.
 Orthodoxographa theologiae 123—124.
 Postulata ordinis ecclesiastici 257.
 Prawa a Zrizenij 132.
 Psalterium 221.
 (Statuta) Sacri ordinis Praemonstratensis 205.
 Synodus dioecesana Plocensis 190.
 Thesaurus orationum 472.
 Thesaurus linguae latinae 159—161.
 Vocabularius utriusque iuris 325.

*

HIERONYMI ROZRAŻEWSKI EPISCOPI (1542—1600) BIBLIOTHECA

S u m m a r i u m

Inter renascentium litterarum bibliothecas, quas praestantes eiusdem aetatis polonis humanitatis cultores habuerunt, varias ob causas Hieronymi Rozrażewski vladislaviensis episcopi librorum collectio, parum adhuc nota, peculiarim mentione digna esse videtur. Cuius dominus ad eximia scientia praeditus et zelo ferventes polonos episcopos temporis posttridentinae instaurationis annumerabatur, eratque notissimus et magnae aestimationis humanista maecenasque. Cuius amalthea una ex parte erat sequela illius pastoralium et humanisticarum idearum, altera vero ex parte ipsarum inspiramentum praecipuumque incitamentum.

Principalis fons ac basis monographiae huius bibliothecae adest in *Inventario* post mortuum dominum conscripto atque in Archivo Capituli Cracoviensis asservato.

Exspirante episcopo collectio circa 680 volumina latina (plurima), gallica, germanica, polona, italica continebat. Proprium ac peculiare istius collectionis est, quod ditiores copiam librorum iuridicorum, historicorum ac politicorum habet, non solum ad Poloniae, verum etiam magna ex parte ad XVI saeculi Galliae, Germaniae, Italiae res spectantium.

Testamento bibliotheca praecipue Societatis Iesu collegio gedanensi (Rozrażewski munificentia condito) legata est, haud pauca vero volumina cathedrae et capitulo vladislaviensi, Academiae Cracoviensi, vivente autem episcopo, multis coenobiis, privatisque personis missa sunt.

Ad nostram aetatem ex Rozrażewski bibliotheca vix pauca exemplaria remanserant, alia miserrimis bellorum incendiorumque temporibus deperdita sunt; inde reconstructio collectionis ex asservato *Inventario*, valde utilis, immo prorsus necessaria visa est.